

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 7—8

ЈУЛИ — АВГУСТ

ГОДИНА XII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1960

СА Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Вељко Миладиновић: О улози морално-политичког фактора у рату — — — —	359
Пуковник Ново Матуновић и пуковник Василије Николић: Стратегија и фортификација —	373
Пуковник Др Вуко Гоце-Гучетић: Правила ратног права о окупацији и општенародни одбранбени рат — — — — — — — — — —	391
Пуковник Спасоје Војиновић: Могућност дејства партизанских јединица у ближој непријатељевој позадини — — — — — — — —	401
Потпуковник Тоне Пожег: Противваздушна одбрана у савременим условима — — — —	411

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Pukovnik Demanž: Gerila — P. L. — — — — — —	421
Šatonef: Vazdušnodesantne trupe u atomskom ratu — E. D.	425
Potpukovnik Enco Fazanoti: O upotrebi samohodne protivoklopne artiljerije — K. B. — — — —	427
Brigadni general Antonio Severoni: Razmišljanja o obuci i upotrebi jedinica — SeŠ — — — — —	430
Rodžer Simons: Problemi odbrane Švedske — — — — —	433
Lenart Hagman: Švedski rezervni oficir — — — — —	436
Ginter v. Belov: Ciljevi i putevi obuke rezervnih oficira u Bundesveru — — — — — — —	439
Bibliografija — — — — — — — — — — —	441
Poziv na saradnju u ediciji: Ustanak naroda Jugoslavije 1941	446

О УЛОЗИ МОРАЛНО-ПОЛИТИЧКОГ ФАКТОРА У РАТУ

У разматрању одбранбене снаге сваке земље па и наше нужно је имати у виду не само један него све субјективне и објективне факторе који непосредно дејствују у рату. Економске могућности земље, квалитет и количина наоружања, могућност преношења материјала (саобраћај и везе) и друго, све су то, уз морално-политички фактор чиниоци који непосредно утичу и утицаће на одбранбену снагу у сукобу са евентуалним непријатељем. Апстрактно узето, у међусобном утицају и зависности свих ових чинилаца, сваки од њих може у одређеним околностима бити од пресудног значаја. Међутим, гледајући на наше прилике и могућности, што је до сада често оправдано подвучено, моралном фактору с правом се даје засебно место. Како то образложити? Одговарајући на то питање треба се нешто опширније задржати на објективним условима и улози субјективног фактора.

У анализи објективних елемената морално-политичке снаге у евентуалном одбранбеном рату против агресора, карактер нашег социјалистичког друштвеног уређења јесте први битан момент. Социјалистички друштвени односи, какви се развијају у нашој земљи од Рата и Револуције на овамо, дали су, и дају све више, нова значења појмовима отаџбине, друштва; у новом светлу се јављају дужности и обавезе према заједници — и то управо зато што се у основи изменила и што се даље мења суштина у друштвеним односима, чији је јасан израз измењен положај и улога личности у друштву. Разумљиво да је саставни део тих промена, њихов нераздвојан пратилац, брз темпо у развоју материјалне производње, без чега се не могу замислити друштвени развитак и садашњи живот заједнице и појединаца. Пораст стандарда живота код нас прати све већа улога произвођача и грађана у самоуправљању и друштвеном управљању (као што самоуправљање неминовно утиче на бржи темпо у побољшању услова живота). Међутим, без обзира на објективно побољшање материјалних услова живота, највећи резултат и вредност социјалистичких промена у нашој земљи састоји се у положају радног човека који све више бива, на свим подручјима делатности, господар властите судбине, човек који управља и одлучује, а не о коме одлучују и којим управљају. Радник у предузећу или задрузи, службеник у установи, интелектуалац на свом радном месту, грађанин у станбеној заједници или комуни — сви они не могу одвојити лични интерес од користи и интереса предузећа, задруге, установе, комуне итд. Лични и друштвени интереси нашим социјалистичким развитаком све више се усклађују.

Нема сумње да такав карактер друштвеног уређења социјалистичке Југославије повољно утиче на нове напоре у даљој изградњи социјализма и јача уверење у правилност и неопходност оваквог развитака. Али не само то, већ и одбрану тековина социјализма и слободу Југославије уздиже до најчасније обавезе сваког грађанина. Јер, бранити тековине социјалистичке Југославије, њену независност и слободу, значи бранити своје властите интересе, извојевано право на активну улогу у политичком, друштвеном и економском животу.

Значајан чинилац у том погледу свакако је остварено братство и јединство народа Југославије и сазнање да само у братској заједници равноправних народа и њиховом неразрушивом јединству, почива крупна залога опстанка и даљег напретка ФНР Југославије. Историско искуство које су стекли наши народи недвосмислено говори да у истој мери колико заједница братских народа Југославије најбоље обезбеђује несметан национални развитак сваке нације и на политичком, економском и културном подручју, у тој истој мери расте њихова сигурност да се слободно и несметано развијају као саставни делови неодвојиве целине. Због тога је национална разноликост социјалистичке Југославије елемент снаге, насупрот ономе у прошлости када је била, због нерешених националних проблема, извор слабости.

Из карактера социјалистичког друштвеног уређења у нашој земљи природно проистиче њена доследна политика мира и активне мирољубиве коегзистенције, политика равноправне сарадње међу народима и државама. Својим постојањем и активношћу Југославија је доказала да нема никаквих агресивних тежњи ни према коме. Она показује, према томе, да води само праведан рат за одбрану своје независности. То је једна од објективних предности над било којим агресором. Јер ма какав нападач био, ма како настојао да заодене своје циљеве и да их образлаже, они ће се, пре или касније, показати у својој правој светлости. А какву незаменљиву снагу земљи и Армији даје уверење да се боре за праведну ствар показује и наш Народноослободилачки рат и још много примера у историји. Такви примери не говоре само о могућности вођења борбе против бројно и технички надмоћнијег непријатеља, већ и о ефикасности борбе која води победоносном завршетку. У Наполеоновом походу на Русију 1812 године бројна и техничка надмоћност била је очигледно на страни Француза. Наполеонова армија је била навикла само да побеђује, а по искуству командног кадра није јој било равне у Европи. Међутим, „Непобедива армада“ вратила се, боље рећи бежала, са похода у бедном стању; десеткована, без икакве борбене вредности она, уствари, и није више била војска у правом смислу речи. 1871 у Пруско-француском рату, у коме су Немци за кратко време разбили Французе, дошло је до прекрета тек када је народ устао. Да не помињемо Октобарску револуцију или наш НОР у којима је бројна и техничка надмоћност у поређењу са увереношћу у праведан карактер рата мало шта значила у коначном резултату. Ови и слични примери потврђују да је могућно у одређеним условима — а први је праведан карактер рата и увереност људи у могућност успешне борбе — повести и победоносно завршити борбу про-

тив бројно и технички надмоћнијег непријатеља. Због тога је неса-ломљива воља да ослободимо земљу, истерамо Немце и њихове слуге и ударимо темеље социјалистичкој Југославији била у НОР-у наше најјаче оружје. Јер у питању је, поред осталог, начин вођења борбе, карактер армије (њена структура, унутрашњи односи, њена везаност са народом итд.) и способност руководства да у датим околностима учини оно што води даљем размаху борбе.

Начин вођења борбе — као и морално-политички фактор — зависи од објективних и субјективних околности. Французи су у помешутом походу на Русију 1812 године ратовали онако како су као освајачи морали. У начину вођења борби они нису били у могућности да примењују оно што и Руси (партизанска дејства, например). Тако је било и са окупаторима у Југославији у НОР-у. Нема сумње да је фашистичка војска добро знала свој занат. Она је, штавише, уочавала преимућства нашег начина борбе. Међутим, окупатори су могли само да смишљају како да парирају наша преимућства у вођењу борбе, али и они су ратовали онако како су морали. Они су као окупатори били везани за градове и комуникације, па се знало где се налазе. Зато је било релативно „лако“ изводити изненадне нападе, на оном месту и у оно време када је то нашим снагама највише одговарало, на усамљене непријатељске гарнизоне и колоне на комуникацијама. Ако је окупатор понекад и постигао изненађења, она су могла бити само мањег значаја, јер се обавештавање наших јединица темељило на најширој активности народа. Улоге се нису могле изменити.

Условљеност начина вођења борбе објективним околностима не значи, међутим, смањивање улоге субјективног фактора, тј. вредности руководства покрета, односно старешинског кадра јединица. Не, његова улога је огромна и састоји се пре свега у томе да према датим могућностима уме да одабере најпогодније форме борбе и има смелости, наравно уз најширу повезаност и ослонац на становништво, да поведе народ у одлучну борбу против окупатора. Тако је било, а биће и будуће.

Ових неколико напомена о условљености начина вођења борбе било је потребно дати ради његове везе са морално-политичким фактором. Наиме, познато је да одређени начин вођења борбе који даје изгледе на успешан отпор окупатору и подиже уверење људи у могућност и неопходност отпора, ванредно позитивно делује, јер отвара перспективу победе. Као што је у свакодневном животу, тако и у рату успеси и изгледи да се они постигну и остваре постављени циљеви дају људима нов елан у извршавању задатака, чине их спремним на још веће напоре, искушења и жртве.

Нема сумње да су слободарске и револуционарне традиције из прошлости, а нарочито из НОР и Народне револуције један од чинилаца, од којих зависи снага морално-политичког фактора. Довољно је само поменути колико су позитивне националне традиције много значиле у НОР. Успомене на вековну борбу Срба и Црногораца против Турака, успомене на Гупца и Трубара, Илинден и Гоце Делчева, на Устанак 1804 године и Ускоке, на борбу против Германа и Млетака из

прошлости, оживеле су тада у новом духу, нападале су националним поносом и развијале борбеност и жељу за победом. Храброст, пожртвовање и издржљивост појединаца и народа у давним борбама против туђина и окупатора за слободу служили су као примери на које се треба угледати, утицали су као позитиван потстрек на развој таквих особина у борби против тадашњег окупатора. Такве слободарске традиције обogaћене су као никад дотада масовним јунаштвом и довитљивошћу, ванредним подвизима појединаца и целих јединица у Народно-ослободилачком рату. Кадињача и Похорје, Београд, Љубљана, Мостар и Сплит, марш Косовско-македонске бригаде и прелаз преко Игмана, Баре, Вилића Гувно и Љубин Гроб, Козара, Фрушка Гора и стотине других места — све су то споменици и симболи патриотизма који данас зраче племенитошћу пожртвовања и храбрости у борби за слободу и социјалистичку Југославију. Такве традиције и патриотизам су, истина, понекад засењени патином времена, али — живи и неизбрисиви. И уколико је ближа опасност утолико више показују и претстављају већу вредност.

Ако ових неколико битних извора наше морално-политичке снаге поредимо са оним нашта се евентуални непријатељ може ослонити у својим агресивним настојањима, лако ћемо видети да он такве основе нема, нити је може створити. Истина, он можда повремено и може да створи, обмањивањем, разумљиво, некакву увереност у праведност циљева, али уколико даље, утолико ће као агресор бивати и у очима властитих маса брже разголићен у правом светлу. Као и сваки агресор, он ће свој морал поред обмане, градити на ниским страстима, на националним или расистичким предрасудама, а затим настојањем да унутрашње односе привидно учини таквим као да су остварени јединство армије и народа и јединствени интереси војника и старешина.

Евентуални непријатељ може, у неповољним околностима по нас, да буде надмоћан у техници и наоружању, материјалним резервама на које се ослања, нарочито у нуклеарном наоружању и техници.

Међутим, бројна надмоћ агресора била би вероватно само привидна; уствари, не би се ниуком случају могло говорити ма о каквој бројној предности било ког нападача. Ниједан окупатор не би против нас могао да употреби онолико снага, колико становништво може да се ангажује у свенародном рату у нашој земљи.¹⁾

А кад дођемо до спремности за борбу за очување слободе и независности социјалистичке Југославије, до уверености људи у оправданост борбе, до морално-политичког јединства, односно морално-поли-

¹⁾ У вези с тим може се рећи да је, сем у почетку, само привидна била бројна надмоћност окупатора и њихових слугу (у оружаним формацијама на територији Југославије) у односу на НОР. Наиме, не даје праву слику стање ако се упоређују подаци о броју окупаторских и квислиншких оружаних снага са бројем бораца у јединицама НОВ. Јер борбу против окупатора нису водиле само јединице НОВ него већина становништва, што стварно мења и бројни однос. И уколико су оружана борба против окупатора и револуционарни замах добијали на ширини и интензитету, утолико је тај однос за нас бивао све повољнији.

тичког фактора и наше умешности да успешно користимо све да би тукли нападача, па тада правимо поређења са евентуалним непријатељем, тада је превага сасвим на нашој страни. Из тога делом произилази и каква је објективна улога морално-политичког фактора у поређењу са осталима при процени наше одбранбене снаге и зашто му дајемо засебно место.

Међутим, вредност морално-политичке снаге условљена је и субјективном политичком и васпитном активношћу. Јер, истина је да су изградња социјалистичких друштвених односа, карактер евентуалног рата итд., неопходни основи за остварење високог морално-политичког јединства и борбеног морала, али они ће такви бити само уз свесну, интензивну и организовану васпитну и политичку делатност и друге неопходне мере одговорних фактора. У вези с тим добро је потсетити се на једну мисао друга Кардеља још из 1942 године. Наиме, друг Кардељ, приликом указивања на нека штетна схватања у партизанским редовима, указује да је „потпуно погрешно ако се ослонимо на то да је партизански покрет, већ сам по себи неуништив зато што је општенародни. Ко поставља такве теорије, наставља друг Кардељ, тај се ослања на спонтане тенденције, потцењује улогу свесног фактора у историји, потцењује улогу компартије. Партизански покрет јачаће, побеђиваће и постићи свој циљ само ако сваки комунист до краја изврши своју дужност и ако љубоморно бди над унутрашњом политичком и моралном чврстином партизанских чета“.²⁾ Дакле, без обзира на објективне околности, праведност борбе у општенародном покрету у овом случају, потребна је исто тако и субјективна, свесна активност да би циљеви могли бити постигнути.

У многим страним гледањима о моралу често се истиче и указује на разлике у нивоу свести код људи. Нема сумње да је то чињеница. И ми за нас не можемо рећи да је другачије, да нема разлике у нивоу свести код људи. Па, кад су и наша ратна искуства у питању свака анализа ће показати да је било јединица и крајева које су се у том погледу разликовале. Нема сумње да се то морало одражавати на извршавање основних задатака које је наметала борба против окупатора и пред јединице и пред становништво (на слободној, полуослобођеној или окупираној територији). На пример, у оним јединицама или подручјима на терену где није сасвим продрла линија Комунистичке партије о националном питању, где идеје братства и јединства нису биле пустиле дубоке корене, законито су се појављивале слабости које су морале да делују и на општу линију и резултате у борби против окупатора.

Разлике у нивоу свести постоје сигурно и данас. Не треба много доказивати да је ниво свести радничке класе другачији него сеоског становништва, да је војник по отслужењу свог кадровског рока другачији но што је био раније и слично. Значи, као и у поменутиим страним гледањима и ми тврдимо да постоје разлике у нивоу свести код људи,

²⁾ *Стварање и развој ЈА, II, стр. 47, 48, издање Главне политичке управе ЈА.*

међутим, док је код нас природна тежња да сваки човек буде уздигнут на ниво свесног активисте, јер то произилази из карактера социјалистичког друштвеног уређења, догле капиталистичком друштву класне супротности то не дозвољавају, без обзира како би то неко желео, јер владајућа класа настоји да своја схватања природе као општа и она ће се, макар да се привремено и постигло јединство, на крају показати као заштита интереса класе на власти.

И ова напомена о разлици у нивоу свести указује на сложеност задатака у васпитном раду и потреби складног деловања појединих васпитних фактора.

Нема сумње да у сагледавању васпитних задатака, у евентуалним ратним условима треба поћи од оних општих политичких задатака који стоје и данас. Наравно, биће потребно радити још интензивније, издвајати најбитније проблеме, користећи сваки слободан тренутак, што ће захтевати и другачије методе рада. Али у основи ће, као и данас, морати да се развија политичка свест објашњавањем унутрашње и спољне политике земље, тј. политике СКЈ, улоге наше земље у свету, разјашњавањем правилног карактера рата који би водила наша земља и стварањем уверености у праведност борбе, развијањем уверености у могућност успешног отпора агресору и сл.

Поред поменутих општих политичких и васпитних задатака на учвршћењу морално-политичког јединства, кад је у питању борбени морал у оружаним формацијама, треба издвојити и неке посебне задатке.

Организација СКЈ, војни колективи и старешине су основни фактори васпитања и на њима лежи највећа одговорност у раду на јачању борбеног морала. Њихова делатност у том погледу се међусобно допуњује, међутим, нарочито је значајна улога старешине, како због његовог положаја тако и због одговорности коју има, јер води људе у борби за извршавање разноврсних задатака. Но, колико год да је старешина способан (у стручном погледу и као васпитач — што су подједнако важни саставни делови његових способности) он не може сам, не ослањајући се на снагу и ауторитет организације СКЈ и колектива, да учини све што треба да би борбени морал био на висини.

На први поглед може изгледати да брига о материјалним потребама јединица, здравственом стању, кондицији, одмору људи итд. — а то су питања која имају врло великог утицаја на расположење људи — све зависи искључиво од старешине. Ипак није баш сасвим тако. И то не само са становишта колико ће организације СКЈ и колектив допринети да се материјална средства чувају, или да се, на пример, побољшају хигијенске навике, него колико ће учинити да се код сваког појединца створи чврсто уверење да је учињено све што се могло. У том случају и материјална оскудица, недостатак одмора и сличне тегобе које намеће борба и рат неће негативно деловати. То је потврђено многим примерима из нашег НОР-а. У многим случајевима, за извесне периоде рата било је то чак редовна појава са којом се рачунало, јединице су биле изложене оскудици основних потреба за борбу и живот, од муниције до довољног оброка хране и најважнијих

делова одеће и обуће, и то није негативно деловало на борбени морал људи баш због уверења да немају одакле да се снабдевају.

Слично је и са мерама на учвршћењу дисциплине. Став и лично држање старешине, његови захтеви, ауторитет, свакодневне мере које предузима — све је то неопходно. Али биће за учвршћење дисциплине потребно, да би се она заснивала на свести о потреби извршења свих задатака, да организације СКЈ и цео колектив јединице прихвате тај став и увере сваког појединца у његову исправност.

Са правилним схватањем дисциплине везани су и многи други унутрашњи проблеми. Самостална активност и иницијатива сваког борца биће у евентуалним условима нашег одбранбеног рата исто толика, ако не још и већа, неопходност као што је то била у Ослободилачком рату. Једна од одлика јединица у НОР-у лежала је управо у томе (а у том погледу није нас могао достићи ниједан непријатељ) што је и старешина и борац, држећи се општих оквира, тежио да пронађе најпогоднији начин како да туче непријатеља. Тако широка самостална активност и иницијатива, баш зато што су одговарале природи свенародног отпора окупатору, морали су дисциплини и међусобним односима у јединицама дати нов квалитет. Класична делатност на учвршћењу дисциплине у јединицама, по примеру бивше југословенске војске, била би озбиљна сметња не само због другачијег састава нове армије (старешине регрутоване из редова најбољих и најхрабријих бораца; очигледна истоветност интереса старешина и војника итд.), већ и због начина вођења рата против окупатора. Ради тога би се у евентуалном одбранбеном рату — који би сигурно наметао као услов велику растреситост, чест губитак непосредне везе између јединица, потребу да се и мањим и већим снагама дејствује у распореду непријатељских снага, или у његовој позадини и слично — старешинама непрекидно постављао задатак да развијају активност и иницијативу људи, јер ће са њом морати да рачунају.

Колико год да су таква дисциплина и унутрашњи односи били и у рату и данас, а сигурно и убудуће, природан израз карактера наше борбе, тј. социјалистичких односа у нашем друштву, била је потребна, сада је, а биће и убудуће, непрекидна свесна активност старешина, организације Савеза комуниста и војних колектива на отклањању свих оних препрека које такву дисциплину и односе угрожавају. (Слично је то као и са односима у колективима који се заснивају на одређеним правима — наравно и обавезама и дужностима — која се међутим остварују само уз непрекидну активност организације СКЈ, синдикалних организација, органа управљања и целих колектива. Без борбе тих фактора против негативних појава, недисциплине или самовоље, бирократског односа или нехата према друштвеној имовини, загарантована права остала би празно слово.)

Здрави и правилни унутрашњи односи — међусобно поверење, узајамно поштовање старешина и војника — засновани на поверењу у људе, истовремено су циљ делатности организација СКЈ, старешине и колектива и извор њихове непрекидне активности. Увек се у том погледу може тежити бољем. Самозадовољство често може бити опасно.

А сигурно је да ће колективи са таквим особинама једино бити у стању да сачувају хомогеност, ведар дух и отпорност на разне физичке, психолошке и моралне напоре и искушења које ће наметати савремена борба.

Поред развијања политичке свести и патриотизма, здравих међусобних односа и дисциплине пред организације СКЈ, старешине и колективе постављају се и други васпитни задаци на подизању и учвршћењу борбеног морала. Они се могу грубо разврстати на задатке у васпитању врлина људи и на отклањање негативних утицаја.

Једна од врлина, вероватно за ратне услове најзначајнија за борбене колективе, је храброст. Храброст није урођена људска особина. Она је као и многе друге зависна од диспозиције људи, средине из које су израсли и у којој се налазе и делују, васпитног утицаја, личног примера старешине, степена властите свести појединца, тренутног физичког и психичког стања итд. То ће рећи да је могућно развијати храброст код људи ако се сагледа све оно од чега она зависи. Вероватно се може рећи да је суштина храбрости у спремности за пожртвовање за друга, јединицу, у крајњој линији за слободу земље. Стога ми не можемо никако развијање храбрости да одвојимо од политичке свести. Но, не може се ни остати само на томе, јер поред ванредног значаја политичке свести, храброст ће се потстицати развијањем поноса, поверењем у људе, и сл. И обученост људи, њихово поверење у властито оружје је врло значајно за храброст. Да се не говори о поверењу у другове у јединици и у старешину, у његове способности да ће знати правилно управљати јединицом, да неће допустити да се човек остави у невољи, односно да ће се увек у колективу наћи другови спремни на властити ризик да би прискочили у помоћ другу. Из овога произилази да су расположење у колективу, степен другарства и узајамно поверење међу људима врло важни услови и за развијање храбрости.

Да се људи не рађају храбри потврђује и богато историско искуство. Борац још ненавикнут на борбене услове често показује знаке несигурности, некад и страха, да би у наредним борбама добио поуздање и успео да савлађује страх. Често је и у литератури, а и у личним успоменама људи, говорено о томе како су прве борбе најупечатљивије у сећању, вероватно и због узбуђења која су изазвана сусретима са непознатима и стрепњом како ће се све збити. Из тога произилази да привикавање на борбене услове, када је могуће, постепени прелаз у извршавање задатака од лакших ка тежим, много користи. Разумљиво је да тежина задатака која стоји пред јединицом не зависи од старешине, њу ратне прилике намећу, али увек треба имати у виду потребу да се појединци и јединице постепено навикавају на извршавање борбених задатака.

Сви ти позитивни утицаји и васпитан рад старешина, организација СКЈ и колектива на развијању храбрости, срачунати су, уствари, на сузбијању страха код људи који је природна реакција појединца на опасности којима је изложен у ратним приликама. Па, храброст и јесте савлађивање страха у себи. Он је негативна и стална присутна

компонента храбрости. Зато су поменути позитивни утицаји старешина, комуниста и колектива на развијању храбрости код људи — од личног примера, створене атмосфере у односима, међусобног поштовања, другарства и узајамне бриге, до признавања заслуга за јунаштво и подвиг — истовремено мере од којих зависи колико ће сваки појединац у колективу бити помогнут и стимулиран да сузбије страх. Нема, ваљда, људи који не осећају страх, али се разликују по томе што у различитој мери могу да га контролишу и савлађују. Вредност и квалитет рада старешина и колектива, поред осталог, огледа се и у томе колико су успели да помогну људима да не подлежу у својим поступцима тим осећањима.

Уз развијање храбрости, другарства и самопрегора у извршавању задатака, за борбени морал су значајне и особине упорности, истрајности, смелости у доношењу одлука. Поред њих и друге позитивне особине моралног лика који се остварује у пракси социјалистичке изградње, тј. измењених друштвених односа у нашој земљи, као искреност и отвореност, скромност и слично. Јер, без људи са таквим особинама борбени колективи сигурно не би могли бити компактни и снажни. Такав захтев је природна ствар с обзиром на карактер општих циљева који се постављају пред јединице у евентуалном одбранбеном рату. Племенити општи циљеви захтевају и људе племенитих особина па их тако и треба васпитавати. Другим речима нама је страна и свака помисао да у развијању борбеног морала прибегавамо поступцима и мерама који би полазили од васпитања ниских страсти.

Ако се само на основу овога желе сагледати обавезе старешина на васпитању и развијању врлина људи какве су неопходне за чврсте и ваљане колективе у погледу њиховог борбеног морала, недвосмислено се намеће закључак да ће старешина бити у стању да одговори тим обавезама само ако познаје људе са којима ради и ако је усвојио бар основне теорије васпитања, јер би без тога у пракси могао бити изненађен и доведен у ситуацију да не зна како да поступи. То је утолико значајније када је у питању непосредна борбена активност, тј. када су људи стављени у различите ситуације, или да се бране, односно нападају, да се боре у шуми или на голом камену, да прелазе или да се бране на реци, да дејствују зими, ноћу итд. Различити борбени услови и ситуације које ће борба наметати не дозвољавају никакво оклевање, одлуке ће се брзо доносити, а и реаговање на све измене мораће бити тренутно. Правилно реаговати на измене и доносити правилна решења (супротно мораће често скупо да се плати) моћи ће само старешина који зна своје људе, који уме да се опходи са њима и у кога они имају пуно поверење. Поред тога, у непосредној борби лични пример старешина може бити пресудан по борбени морал колектива. Храброст старешине, његова одлучност, прибрано командовање, његова брига о људима позитивно ће деловати на све и бити подршка нарочито онима који било из ког разлога нису довољно одлучни, прибојавају се или колебају.

Кад је у питању субјективна васпитна и политичка активност на подизању морално-политичког јединства или борбеног морала, тј. било

да је реч о општим задацима или о онима у борбеним колективима, није могућно задатке целовито сагледати, ако се не уочи колико ће размере и средства непријатељске ратне пропаганде моћи штетно да утичу на морал, односно шта ће требати све учинити да би се такав негативан утицај спречио.

Ратна пропаганда или „психолошки рат“ (термин који се често употребљава), напоредо са развијањем савремених средстава везе и комуникација, постаје елемент на који све више рачунају противници, и то не само оне земље које су агресори него и оне које се бране. Већ у Првом светском рату ратна пропаганда је постала значајно средство са којим се рачунало у разбијању моралног јединства народа и борбеног морала противника. Двадесет година касније ратна пропаганда је до те мере у погледу средстава и метода била развијена да је Хитлер и фашистички блок са њом рачунао у застрашивању мањих земаља у Европи, и захваљујући одређеним околностима, постигао у томе значајне успехе, јер је неколико земаља релативно лако пало као плен фашистичким поробљивачима. Развитак борбе против фашистичких сила је исто тако довео ратну пропаганду и кад сила антихитлеровске коалиције, по намени, средствима и обиму на нов квалитет. Вероватно се може рећи да је Други светски рат, далеко више него и један ратни сукоб до тада, показао да је немогуће доносити било какве процене и одлуке, а да се немају у виду пропагандне акције противничке стране. Послератна ситуација и заоштравање хладног рата између постојећих војнополитичких блокова, што је био израз заоштравања међународних односа, носи уствари печат непрекинуте пропагандне активности. Уколико су се, на пример, догађаји око Берлина, због интереса великих сила, мутили, или рат у Кореји добијао у интензитету, утолико је пропагандна активност на обе стране постајала већа и служила се средствима и методима који су чак надмашили оно што је у том погледу постигнуто у последњем рату. О томе много говоре пропагандне битке путем радија или штампе, путем књиге и летака и слично. У случају једног новог рата таква пропагандна активност би била продужена и појачана, јер би постојећи и припремљени кадар сврстан у огромне апарате, са ванредним средствима, одмах почео да дејствује. Могућно је замислити како би то изгледало и на основу наших искустава из рата и после 1945 године. Кампања Информбироа 1948 године, пропагандна кампања око решења питања Трста и њима сличне кампање показале су колике су снаге стављене у погон да би разбиле наше јединство. Разумљиво, средства се нису бирала. Лаж, обмана, претња били су у основи метода тих кампања, а користиле су се државне и политичке институције или приватне агенције, а врло значајна улога је била додељена и емигрантским групама, које су оставши, као што су и биле, стране агентуре, једва чекале да се ставе у службу против властитога народа. Суђећи по тим искуствима сасвим је реално претпоставити да би мере и методе које би агресор преузео у евентуалном нападу на нашу земљу биле далеко превазиђене.

У таквом случају непријатељска ратна пропаганда вероватно би ишла за тим да сломи вољу за отпором, да изазове деморализацију, и да брзи слом и капитулацију насупротив тоталном уништењу предочи као једину алтернативу. Односно, ратна пропаганда евентуалног агресора била би усмерена на стварање атмосфере страха и на разбијање вере у могућност отпора, довођење у сумњу вере у оправданост борбе и поверења према политици руководства и снази оружаних снага. Непријатељ би сигурно настојао да путем застрашивања, обманом и клеветама, ширењем гласина, распиривањем шовинизма, терором итд. пољуља јединство народа и борбени морал војске. Међутим, било би неозбиљно ако би мислили да непријатељева пропаганда неће проналазити и другачије методе сем застрашивања и грубе претње, да неће тактизитирати и користити наше могуће унутрашње тешкоће и слично. На томе ће нарочито да инсистира. Зато, иако ће највећа слабост непријатељеве пропаганде лежати у њеној неистинитости, њеним побљивачким циљевима и моралном мрачњаштву, ипак је не треба потцењивати, јер може претстављати реалну опасност, што ће налагати непрекидну активност да би се такви негативни утицаји на морално-политичко јединство народа и борбени морал војске спречили.

Најуспешније средство против таквих штетних утицаја свакако је сопствени васпитно-политички рад (од радија, телевизије и штампе до непосредне усмене активности) на разјашњавању циљева и оправданости борбе, неопходности ванредних напора и жртава, улоге колектива и сваког појединца у општим напорима. Благовремено информисање поткрепљено кратким и јасним чињеницама о успесима у борби против агресора, информисање о унутрашњим проблемима и тешкоћама на које се наилази, објективно информисање о стању код непријатеља, о ситуацији код савезника и у свету уопште и сл. учиниће непријатељску пропагандну активност неефикасном. Међутим, биће уз то неопходна и будна активност и брзо реаговање на пароле, поступке и линију непријатељске пропаганде, чиме треба демаскирати њену лажност и неморалност, открити њене праве циљеве и намере. Биће потребно да се брзо и спремно реагује на гласине које ће непријатељ настојати да протури о његовој надмоћности или премоћи његовог наоружања, открити намере да дезинформише мере државног руководства или војних органа. Требаће бити спреман на свакојаке подвале. Са тог становишта, а да би се избегло изненађење и одмах реаговало, добро је имати у виду чиме све непријатељ може да се служи и нашта је спреман, јер чим бисмо били макар и за тренутак изненађени, а то значи неспремни и спречени да брзо реагујемо, ишло би то на рачун слабљења морално-политичког јединства и борбеног морала, а то значи и на рачун ефикасности у борби против агресора.

Уз непријатељеву ратну пропаганду која може, бар повремено, као негативан елемент да делује на морално-политичко јединство, односно борбени морал, утолико више уколико би њен значај био потцењен или занемарен, заслужују да буду поменути и неки други могући негативни утицаји који произилазе из услова у којима би био вођен евентуалан рат, па и одбранбени рат на нашем тлу. У питању је,

пре свега, разорно дејство савременог наоружања, а нарочито нуклеарног. И данас се при помену евентуалног рата често најпре помисли на његову ванредну убитачну и разорну снагу и велике губитке које оно може да изазове и нанесе. Да је снага нуклеарног наоружања неслуђено велика и да претставља опасност, по непосредним учинцима и накнадним последицама, за читаво човечанство и његов даљи опстанак — то је неоспорно. Са такве полазне основе води се у целом свету упорна борба против употребе и производње нуклеарног наоружања као и против рата уопште, који би при садашњим залихама произведених ратних средстава, ма и постојала сагласност о забрани употребе нуклеарних бомби и другог нуклеарног наоружања, могао да доведе до катастрофе. Улога наше земље у тим настојањима довољно је позната. Несумњиво је да ће наша политика и убудуће полазити од такве основе и да ће користити сваку прилику да подржи или сама предузме акције које воде забрани нуклеарног наоружања, сваког наоружања и рата као средства политике. Међутим, будући да је опасност од рата, мада све мања али ипак реална и да, према томе, наша земља у таквој ситуацији мора да рачуна и на могућност да буде стављена у положај да се одупре агресији и да брани своју независност и слободу, ваља и са тог аспекта размотрити колико, ако се може рећи, преувеличавање разорне снаге нуклеарног наоружања и придавање таквог значаја том наоружању, као да би оно одиграло пресудну улогу у евентуалном рату, може негативно да делује на борбени морал, а то значи и борбену ефикасност.

Са једне стране, ту треба имати у виду колико су велике силе које поседују нуклеарно наоружање играле на карту застраивања А и Х бомбама, да би на тај начин створиле услове за развијање дефетистичких расположења на супротној страни и у свету уопште развијале сумњу у могућност отпора пред силом која се наслања и на нуклеарно наоружање и сл. Пропагандне акције често су у послератно време живеле на темама о страшном оружју од кога се не може одбранити ни супротставити му се. Разумљиво да су се дешавали и такви парадокси као са Американцима који су, непрекидно уверавани у снагу властитог оружја, доживљавали нервне шокове када се појавио Спутњик који је показао да друга страна не само да не заостаје, него се може наслутити да има и предности. Наравно да би свако мистифицирање нуклеарног наоружања, као снаге којом се може решити ратни сукоб и коме се не може супротставити, водило дефетизму и деморализацији. Оно би управо ишло на руку таквим интенцијама стране пропаганде.

У вези с тим вредно је потсетити на речи друга Тита из говора свршеним питомцима Војне академије октобра 1958 године: „...ако буде дошло до атомског рата, једини спас ће у таквом рату бити да народ не губи вјеру у своје способности, већ да буде јединствен и монолитан, а да сваки војник буде способан да се сам снађе на сваком мјесту. Такав рат не би био фронталан, већ би захватио читаву земљу, али сама атомска бомба не може уништити ни једну читаву земљу. Ако би данас-сутра дошло до атомског рата атомске бомбе би

падале на велике градове и индустријске центре, а наша одбрана била би наше шуме, наша брда и прострaнства. Зато, ако данас-сутра и то буде требало, а ја вјерујем да до тога неће доћи, морате и ви бити способни да искористите све могућности одбране које нам и у таквом рату пружа наша земља својим географским положајем и својом морално-политичком снагом. Будите способни ако дође до таквих часова, да покажете своју војну способност и да је заиста добро примјените“.³⁾ Дакле, не затварајући очи пред опасношћу од употребе атомског наоружања и његових страшних последица, реално указивање на могућне тешкоће, али и отварање перспективе и осветљавање задатка у евентуалном рату.

С друге стране, и без пропагандног утицаја о свемоћи нуклеарног наоружања, помисао на разорну снагу савремених ратних средстава, изазива страх код људи о могућним разарањима и жртвама које би изазвала таква рушилачка снага, што би свакако био један од негативних утицаја о коме се мора водити рачуна да би се могао преовладати. Такав негативан утицај сигурно може да буде већи ако људи не знају основно о разорној моћи нуклеарног наоружања и о могућним мерама заштите. Вероватно је и проналазак барута и пушчаног метка био, такође, у своје време, проналазак од кога су људи имали велики страх и вероватно су му придавали преувеличане особине, баш зато што је било у питању непознато. Међутим, кад је елемент изненађења био смањен упознавањем барута и пушке, и када су људи упознали могућност заштите од тога оружја, страх није могао играти ону улогу какву је имао, јер се претстава — која је често због непознавања природе ствари имала преувеличан и нестваран основ — приближила реалном. Према томе, објективно проучавање разорне снаге нуклеарног наоружања, али пре свега могућних мера заштите, ограниченост његовог непосредног дејства, доприноси разбијању фаме и преувеличавања око снаге нуклеарног наоружања, а то значи доприноси и отклањању негативних утицаја на борбени морал.

Као могућан негативан утицај на борбени морал заслужује да буде усто поменут и проблем губитака који би били неминовни у евентуалном одбранбеном рату. Познато је да губици претрпљени у борби или код цивилног становништва могу и негативно да утичу на расположење и борбену ефикасност. А у рату се губици не могу избећи. Штавише, груба рачуница показује да су укупни губици у Првом светском рату били врло мали према губицима у Другом светском рату. Евентуалан нов светски рат, по разорној моћи савремених ратних средстава и без употребе нуклеарног наоружања, донео би још веће губитке, а уз његову употребу сигурно би их још повећао. Да би одбранбени рат за очување наше слободе и независности захтевао такође жртве, то је природно. Оне сигурно не би биле мале (мада увек мање у борби, што потврђују искуства из НОР-а; наиме, готово редовно су укупне жртве за цели период рата мање у оним крајевима — областима и појединим подручјима — где је оружана активност била перма-

³⁾ Говор свршеним питомцима Војне академије, 1 X 1958., Борба, 2 X 1958.

нентна, од почетка устанка до краја рата). Таква претпоставка нагони на размишљање како би човек поступио да би спречио негативно дејство губитака на борбени морал. Наша ратна искуства и ту могу добро да послуже. Позитивно је у нашој ратној пракси, поред осталог, било то што је старешински кадар био тако васпитан да увек настоји да пронађе најбољи излаз у тешким ситуацијама и да објективне тешкоће, које је наметала сложеност услова у којима је борба вођена, преобраћа у фактор властите предности (што је произилазило и из уверености у неминовност борбе и вере у победу и оптимизма, које је тако неуморно преносио и неговао наш старешински кадар, нарочито друг Тито). У много прилика јединице су у тешким борбама имале и велике губитке, а то је врло често било искоришћено за развијање још веће мржње према непријатељу и повећање борбене спремности. То не значи да није било случајева да је неким јединицама, због претрпљених губитака, требало извесно време да би опет биле оно, у погледу борбене вредности и борбеног морала, што су биле и раније, па чак да извесне нису преживљавале и кризе. Али сигурно је да губици нису озбиљно и за дуже време могли негативно да делују на борбени морал тамо где је учињен напор да се објективне потешкоће преодоле.

Многа искуства су исто тако показала да су далеко теже последице остављали губици настали ван борбе (на пример, од бомбардовања — тј. кад је човек био беспомоћан да својим активним дејством нешто учини да би их избегао), или кад је јединица била изненађена од непријатеља, него они из непосредне борбене активности. Но, без обзира како настали, у непосредној борбеној активности или ван ње, губици могу најнегативније да се одразе на борбени морал тада ако људи помисле, или живе у уверењу, да су већи но што би требало, тј. да су настали непотребно, неовисно од тога како је до њих објективно дошло, о чему такође говоре наша искуства.

О тим моментима треба утолико више водити рачуна ако се пође од реалне претпоставке да би евентуалан рат могао да изазове још веће губитке, бар у неким фазама или за неке крајеве. А шта значи предузимати мере да се страх и преувеличавање снаге нуклеарног наоружања односно могућни велики губици негативно одразе на борбени морал, донекле је већ речено. Сигурно је да су, поред других, најзначајније све оне мере које доприносе повећању уверености у праведност и неопходност борбе за одбрану земље. Међутим, ни остале не смеју бити запостављене. Тако је уосталом са свим задацима на развијању борбеног морала. Ако се имају у виду сви елементи који имају утицаја на вредност борбеног морала и у практичном раду ће вероватно бити предузимане све потребне мере које воде његовом јачању. У супротном све оно негативно може лакше да делује на смањивање вредности морално-политичког фактора. Уствари свесна активност на подизању борбеног морала, а преко тога и борбене ефикасности, треба да онемогући разне негативне утицаје. Објективне околности у којима се налазе наше земље и наша Армија пружају ванредне могућности да се тај задатак успешно обавља, боље речено, успешније од многих земаља у савременом свету.

Пуковник **НОВО МАТУНОВИЋ**
Пуковник **ВАСИЛИЈЕ НИКОЛИЋ**

СТРАТЕГИЈА И ФОРТИФИКАЦИЈА

Познавање и изучавање стратегије било би непотпуно ако се не би, бар у главним цртама, проучила и упознала основна питања и проблеми фортификације и њен однос према стратегији.

Проучавањем фортификације не долази се само до закључка о њеној корисности него се добија и јасна слика о важности многих операциских праваца, стратегиских објеката, положаја и географско-стратегиских просторија.

Наш НОР је указао још на једну важност доброг познавања фортификације. Све до последње године НОР-а, с обзиром на наш начин ратовања, нисмо користили фортификацију, али смо зато непрекидно нападали непријатељева утврђења за заштиту гарнизона и комуникација. Недовољно познавање тих утврђења, начина њиховог заузимања, а делом недостатак оруђа и средстава доводили су до непотребних жртава (Купрес, Прозор, Ливно, Широки Брег и др.), до чега свакако не би дошло да смо имали прилике да се теориски упознамо са фортификацијом.

Фортификација је грана војне науке која проучава теориске поставке и начела за ојачавање и утврђивање земљишта. Она је у исто време и вештина, јер се умешност у утврђивању не састоји, по речима Вобана, „у правилима и системима, већ у здравом разуму и искоришћењу искуства“.

С обзиром на место и улогу у оквиру стратегије, оператике и тактике, време рада и материјал који се користи, фортификација се дели на сталну и пољску.

Стална фортификација је, углавном, елемент стратегије, а њена улога и задатак одређују се ратним планом. Она се бави пројектовањем и изградњом објеката који треба да противстану и издрже дуже време у борби са тешким наоружањем. Објекти сталне фортификације граде се нормално за време мира и по свим прописима грађевинске технике. За њихову изградњу потребна је стручна радна снага и разне врсте грађевинског материјала нарочито челик, бетон, камен и др.

Пољска фортификација је начелно елемент тактике и оператике, а улогу јој одређује командант тактичке (оперативне) јединице пред саму борбу или за време ње. Она примењује објекте привременог карактера, а гради их од приручног материјала — изузетно од бе-

тона. Објекте пољске фортификације израђују саме јединице фор-мациским алатом.

Из овога не треба извући закључак да објекти сталне фортификације немају и тактички, односно оперативни значај. Исто тако појасеви и рејони утврђени по типу пољске фортификације, понекад примају и стратегиски значај.

Подела фортификације на сталну и пољску, у данашње време, има прилично релативан карактер. Међутим, у епохи појасних тврђава, а и раније, оваква подела је имала пуно оправдање. Системи сталне фортификације — тврђаве — имали су тада посебне задатке и израђивани су, по правилу, у време мира. Њихови ватрени објекти и постројења грађени су од специјалног материјала и опремани специјалним наоружањем. Такође су имали посебну посаду и командовање. Положаји и рејони утврђени у пољском типу разликовали су се од тврђава карактером задатка, распоредом и формом фортификациских постројења која су рађена од месног материјала (дрво, земља, камен) и нису имали сталну посаду ни специјално наоружање.

Ова типична разлика између сталне и пољске фортификације почела је да се губи још у Првом светском рату. Већ тада пољска фортификација, услед дуге стабилизације фронта, нарочито на Западу, почиње да употребљава материјал сталне фортификације — бетон и челик. Тако утврђени положаји по систему пољске фортификације примају стратегиску улогу. Нарочито је у том погледу интересантан Верден где су објекти сталне ојачавани објектима пољске фортификације. На тај начин су стварани читави утврђени рејони. Та се мешавина одразила и на теориска разматрања у литератури свих армија између Првог и Другог светског рата. Створио се појам полусталне или привремене фортификације. Под тим појмом подразумевало се утврђивање пред сам рат, за време мобилизације и концентрације, као и у његовом току — кад наступи већи застој у операцијама. Објекти овог система рађени су по типу пољских објеката али са материјалом који се користи за сталне објекте.

Између два светска рата готово сви писци слагали су се са поделом фортификације на сталну, полусталну и пољску. Међутим, теориски су разрађивали само сталну и пољску. Друкчије није ни могло бити, јер сваки покушај да се полустална фортификација изводи као посебан систем утврђивања не би успео, пошто би се неминовно суочило са начелима и теориским поставкама било пољске било сталне фортификације.

Други светски рат је потпуно доказао неоправданост створене поделе и у савременој литератури ретко се може наићи на то да се полустална фортификација третира као посебан систем утврђивања.

У страниој литератури — нарочито совјетској — данас се може наићи и на појам „покретна фортификација“ под којим се подразумева утврђивање земљишта применом самоходних и преносних фортификациских постројења. Међутим, примена ових средстава још никакo не значи нову врсту фортификације. Може се говорити само

о примени покретних постројења у пољској, односно сталној фортификацији.

На основи изнетих гледишта може се закључити да је данас подела фортификације на сталну и пољску једино правилна.

Циљ фортификације је да се омогући *економисање сопственим снагама у борби и створе услови за максимално искористићавање ватреног дејства наоружања*. Овај циљ остао је кроз све периоде њеног развоја готово непромењен. Међутим, ниједна грана ратне науке, нарочито после Првог и Другог светског рата, није била толико критикована као фортификација, а посебна стална. Многобројни војни писци, губећи из вида основни циљ фортификације, доказивали су да она није извршила своју улогу, да је и „спутавала слободу акције“, окивала ум, развличила снаге и вукла их у пропаст“. Али ако се схвати улога фортификације као помоћнице стратегије, оператике и тактике и ако се не заборави основни закон фортификације да *не сме бити сврха самој себи, да је она средство а не циљ*, тада ће се видети колико су та гледишта без дубље критичке анализе.

Фортификација ојачава снагу јединица, претставља ослонац свих нападних и одбранбених дејстава, штеди крв и ствара огромне запрехе непријатељевом дејству, само тада када се повињава основним начелима тактике, оператике и стратегије.

Вредност фортификацији дају човек и наоружање. Упротивном она претставља мртву масу земље, бетона и челика.

Одређивање задатака сталне фортификације је ствар врховног командовања једне армије. Постављени задаци морају бити усклађени са техничким и економским могућностима земље. Они морају бити у стратегиском погледу саображени ратном плану, а у тактичко-оперативном треба свакој групи утврђења, односно сваком објекту, прецизирати задатак, који је у стању да изврши.

Не улазећи детаљније у задатке сталне фортификације кроз разне периоде њеног развоја, већ сумирајући искуства до наших дана, може се закључити да су се пред сталну фортификацију постављали следећи задаци:

— *Заштита мобилизације*. Овај задатак се постиже изградњом приграничних утврђења која треба да спрече изненадни упад непријатеља и створе време за извршење поменуте стратегиске радње. Таква задатак су имале готово све познате линије на почетку Другог светског рата.

— *Обезбеђење важнијих операциских праваца*. Утврђења са оваквим задатком треба да помогну ломљење непријатељевог нападног потенцијала, приморају га на каналисање дејства, а самим тим да олакшају офанзивна дејства сопствене армије (Манерхајмова линија 1939 године).

— *Обезбеђење крила и бокова или стварање ослонца за сопствену офанзиву*. Задатак обезбеђења крила и бокова био је намењен 1914 г. француским тврђавама Белфор, Епинал, Тул, Верден за офанзиву против Немачке. Међутим, немачки маршманевар преко Белгије

доводи главне немачке снаге на лево крило и бок француске војске. Ради парирања овој опасности Французи заокрећу своје лево крило према западу, служећи се поменутиим тврђавама као ослонцем. Исти задатак имале су и немачке тврђаве у Алзасу, Лорену и на Рајни у почетним операцијама 1914 године.

— *Ојачање одбране једног фронта ради слободe акција на другом.* Овакав задатак сталној фортификацији постављају оне земље које су принуђене да се боре на два фронта (Зигфридова линија у немачко-пољском рату 1939).

— *Утврђивање појединих поморских база ради обезбеђења прекоморских комуникација.* Овакав задатак постављају фортификације велике поморске и колонијалне силе, чији успех у рату зависи увек од сигурности њихових прекоморских путева.

Развој и примена фортификације уопште, а посебно сталне, увек су били одраз ратне доктрине једне одређене армије. Потврда ове констатације најбоље се види на различитим системима сталне фортификације са којима су европске државе ушле у Други светски рат. Њихове „линије“ битно су се разликовале не само по својој стратигиској улози и задацима, већ и у техничком погледу. Неоспорно је да су гледишта великих сила, нарочито Француске, имала утицаја на мале, али је свака од њих тражила ипак најпогодније и најцелисходније решење саобразно својим циљевима, намерама и економским могућностима.

Агресивне силе чији економски потенцијал није био у стању да издржи дуге ратове, начелно су тежиле да рат отпочну изненадним упадом у непријатељеву територију. Њихове земље су се користиле фортификацијом само уколико је требало да им она послужи као ослонац и обезбеђење крила и бокова на офанзивним правцима. Ако су такве земље доведене у положај да воде рат на два фронта, фортификација се користила за заштиту једног фронта ради слободe акција на другом.

Насупрот томе, силе које су располагале солидним али растуреним економским и људским потенцијалом, биле су приморане да дефанзивним дејствима створе потребно време како би ставиле у покрет све своје људске и материјалне резерве. У том случају стална фортификација се јавља као изванредно средство овакве доктрине, уз напомену да су јој се задаци морали прецизирати по времену и простору. Упротивном би се врло лако могла претворити у своју супротност, пасивизирати дух и неминовно довести до пораза. Изразит пример за то је француска Мажино линија.

У савременим условима, мале земље које буду нападнуте, чије су територије тесне, а људске и материјалне снаге ограничене, определиће се за такав начин дејства који ће омогућити да примењују напад и одбрану по целој дубини државне територије. Јасно је да у том случају и задаци сталне фортификације морају бити далеко тежи и компликованији: да олакшају сигурност мобилизације и концентрације, омогуће затварање појединих важних стратигиских објеката и стварање ослонца и сигурности сопствених офанзива итд.

ОДНОС СТРАТЕГИЈЕ И ФОРТИФИКАЦИЈЕ КРОЗ ПРИМЕРЕ
ИЗ РАТНЕ ИСТОРИЈЕ

Ако стратегија одређује улогу и циљ фортификације, тада се, бар теориски, не би могло тврдити да ће ова друга имати неки битан утицај на стратегију и ратни план дотичне земље. Међутим, ратна пракса то не потврђује. Поготову не ако је реч о фортификацији наследијеној из ранијег периода. Свака је нова фортификација одређена ратним планом у одређеној војно-политичкој ситуацији једне земље. Према томе, она не мора одговарати измењеној војно-политичкој ситуацији те исте земље. Али, ипак, њено постојање неминовно утиче на нов ратни план. На пример, француска одбранбена завеса Белфор — Епинал — Тул — Верден, као и белгиске појасне тврђаве Лијеж, Намир и Анверс, иако су биле израђене за потребе стратегије Првог светског рата, итекако су утицале на стварање француског и белгиског ратног плана за Други светски рат. Чак и онда када се паралелно са разрадом ратног плана развија и његова сопствена фортификација, она ће у сваком моменту бити условљена степеном готовости пројектованих радова и наоружањем објеката.

На стратегију једне армије, па чак и на читаву њену ратну доктрину, умногоме утиче фортификација будућег непријатеља — нарочито стална. Француска одбранбена завеса према Немачкој 1914 и Мажино линија 1940 г. биле су један од битних разлога да немачки ратни план буде онакав какав је био. И у једном и у другом случају немачки ратни план је избегао напад на ова утврђења. Савезници су 1944 године приликом десанта, како по времену тако и по месту искрцавања, итекако водили рачуна о немачком Атлантском бедему. Они су избегли јако утврђену зону око Калеа, самим тим се лишили најкраћег и најпогоднијег правца за упад у срце Немачке.

И са економске стране фортификација утиче на целокупну стратегију рата. Она се изграђује на рачун војних буџета и самим тим ограничава опремљеност оперативне војске.

Из предњег излагања може се закључити да је фортификација један од битних елемената стратегије, како у припремама тако и у току извођења ратних судара.

Да би се ушло у суштину фортификације и да би се што рељефније сагледала њена улога у различитим стратегиским ситуацијама, анализираће се неки примери из ратне историје. При томе, у појединим примерима разрадиће се развој битке, док ће се у другима, нарочито из Другог светског рата, анализирати само улоге појединих „линија“ у току рата.

Плевна¹⁾

Развијајући операције против турске војске 1877 године, руска војска је прешла Дунав код Свиштова и упала у Бугарску. За 25 дана она се развукла од Плевне преко Габрова, Казанлика, Осман Пазара до Рушчука.

1) Karl Linbach: Feldbefestigung dargestellt an Beispielen der Kriegsgeschichte, str. 40—80.

За нас су од интереса само догађаји код Плевне.

20 јуна одиграла се **прва битка код Плевне**.

Осман-паша је имао 18.000 војника и 58 топова. Посео је положаје на Јаник-Баиру и код Гривице које је утврдио по систему пољске фортификације.

Руси су нападали са 9 батаљона, 16 ескадрона и 46 топова (део 9 корпуса) и то у две колоне — главна на Јаник-Баир, а помоћна на Гривицу. Оба напада била су сломљена и услед великих губитака (40—50%) руске снаге су отступиле у неред.

Уместо да предузме напад на десни руски бок, Осман-паша је решио да утврди Плевну за кружну одбрану, нарочито северни и источни фронт. Форове су претстављали земљани редути четвороугластог облика, дужине 40—50 м. Дебљина грудобрана износила је 4 м, а висина 2,8 м. Око редута био је ров дубок 3 м. Редути су били повезани са два па и три реда стрељачких заклона за стојећи став. Препреке нису биле постављене.

Руска Врховна команда је решила да ослободи бар један од својих угрожених бокова, а то се могло најлакше постићи разбијањем Осман-пашине армије у Плевни. За извршење овог задатка био је одређен 9 корпус ојачан одредом Саховског јачине 36,5 батаљона, 32 ескадрона и 24 батерије (укупно 26.000 људи).

30 јула отпочела је **друга битка за Плевну**.

Руси су извршили главни напад са 24 батаљона и 13 батерија на источни део фронта северозападно од Гривице, на отсек ширине 1,5 км, а помоћни — 12 батаљона и 10 батерија — на положаје северно од Радишева. Артиљериска припрема трајала је 5—6 часова и за све ово време турска пешадија се налазила у заклонима. Мада су освојили слабе предње положаје и местимично упадали у главни положај, Руси се нису могли одржати, јер су Турци примили борбу потпуно свежи, пошто им артиљериска припрема није нанела готово никакве губитке. Добро укупана и наоружана брзометном пушком, турска пешадија је одбила све нападе (Руси су изгубили око 7.000, а Турци 1.200 људи).

Користећи фортификациске објекте, Осман-паша је у току битке вршио маневар снагама и тиме стварао надмоћност на отсудном месту.

И овог пута Осман-паша је пропустио прилику да искористи успех јер се исувише везао за свој логор — тврђаву.

Почетком септембра Руси су припремили нов напад армијом јачине 100.000 људи и 432 топа, против Осман-пашиних 30.000 људи и 70 топова.

Тако је 7 септембра почела трећа битка за Плевну.

Артиљериска припрема трајала је 4 дана. Али, све што би Руси порушили у току дана, Турци би ноћу поправили, па су њихови положаји у фортификациском смислу, били све јачи.

Напад руске пешадије отпочео је 11 септембра и опет је био управљен на положаје код Гривице и Радишева, стим што је помоћни напад ишао западно од Тученичке Клисуре. Осман-паша је држао гривичке положаје са 4—6 батаљона против 48 руских батаљона. Јужни редут код Гривице био је изгубљен, али су се остали положаји чврсто држали. Са 7 батаљона Турци су код Радишева одбијали нападе 18 руских батаљона. Остатак снага, око 28 батаљона, Осман-паша је ангажовао против генерала Скобељева западно од Тученичке Клисуре (22 батаљона и 94 топа) чији је удар био најопаснији за Турке.

Скобељев је успео да у току дана заузме оба редута и стрељачке ровове који су их везивали, али пошто није добио помоћ био је принуђен да се 12 септембра око 16 часова повуче, те је тако пропао и трећи покушај да се разбије Осман-паша. Руси су изгубили 15.550, а Турци 3—4000 људи.

Руси су се одрекли даљих напада и предузели опсаду (са 150.000 људи и 600 топова) која се 7 децембра завршила капитулацијом Осман-паше.

Плевна је изразит пример какве тешкоће и препреке претставља за нападача савремено наоружање у вези са пољском фортификацијом, али је ово исто тако јединствен пример колико фортификација може да окује и веже једног команданта (Осман-пашу).

Љаојанг²⁾

У Руско-јапанском рату, пред судар 24 августа, руска Манџурска армија, под командом Куропаткина, бројала је 193 батаљона, 151 ескадрон и 588 топова, а три јапанске армије укупно 115 батаљона, 33 ескадрона и 464 топа.

За одбрану положаја код Аншанчана Куропаткин је упутио Јужни одред јачине нешто више од четвртине армиских снага. За одбрану Љанцазана био је одређен Источни одред — половина снага армије. Остатак армије био је у резерви у рејону Љаојанга, куда је маршовао и 5 сибирски корпус од Мугдена.

Положаји код Аншанчана били су врло јаки: 16 линета са спољним рововима и заклонима за посаду, међусобно спојеним са 6,5 км ровова већином израђеним у стени на 2 „спрата“. За 140 топова били су израђени заклони. Сва утврђења била су осигурана жичаним препрекама и барикадама.

Јужни одред нападале су јапанска Друга и Четврта армија (72 батаљона), а Источни одред Прва армија (43 батаљона).

С обзиром на солидност својих положаја, Јужни одред је био у стању да води отсудну одбрану дуже време. Источни одред је био више него двапут јачи од Прве армије. Обе јапанске групе биле су међусобно удаљене преко 50 км и раздвојене тешко пролазном и слабо комуникативном планином. Међупростор између оба руска одреда износио је свега 20 км. Позади њих налазила се јака армиска резерва и 17 корпус.

Куропаткину су се нудиле повољне шансе:

— одбрана код Аншанчана, а осталим слободним снагама смрвити слабу Прву армију;

— одбрана код Љанцазана, а напад на главне јапанске снаге;

— пустити најпре непријатеља да налети на положаје, нанети му губитке, а потом га напасти јаким резервама.

Међутим, Куропаткин, фасциниран положајима код Љаојанга, није се могао одлучити ни за једну варијанту, па чак ни да поседнуте положаје отсудно брани. Услед тога, кад су Јапанци прешли у напад, 27 августа, он је наредио повлачење ка Љаојангу пре него што је дошло до одлучне борбе.

На щаојаншким положајима нудиле су му се нове перспективе, али он је сада гледао уназад ка мугденским положајима.

Љаојаншки положаји били су јако утврђени. Главни положај био је израђен у облику тврђаве као мостобран на левој обали р. Таитсиха. Имао је три реда форова, редута и стрељачких заклона повезаних дубоким саобраћајницама. Мостобран се наслањао на утврђења на десној обали реке. Као четврта линија био је градски зид висине 12 м, који је био уређен за одбрану.

Испред главних положаја, који су били у равници, Руси су почетком августа приступили изградњи истакнутог положаја на висовима јужно и југозападно од Љаојанга. Мада није био потпуно завршен, он је имао по групама изграђене стрељачке заклоне са неколико „спратова“ на предњим падинама стрмих обронака. Склоништа израђена на задњем нагибу била су повезана рововима и 2 м дубоким саобраћајницама. Местимично су постављене и жичане препреке и курјачке јаме.

За заштиту левог бока „истакнутог положаја“ био је израђен „позадински положај“ северно од р. Таитсиха између Фанше и Сиквантуна.

Борбени поредак Манџурске армије био је следећи: У I ешелону на „истакнутог положају“ 3 корпуса (80 батаљона, 22 ескадрона и 276 топова); у II-гом на „главном положају“ 44 батаљона, 27 ескадрона и 72 топа и око 70 батаљона, као осигурање, северно од р. Таитсиха.

30 августа напали су Јапанци, наносећи главни удар на десно крило и бок „истакнутог положаја“ где су, захваљујући погрешном руском распореду,

²⁾ Von Tetan: Kuropatkin und seine Unterführer, sveska II, str. 61—66 i primedba 93.

постигли двоструку надмоћност. Против 3 и 10 сибирског корпуса Јапанци су имали слабије снаге, а 12-ту и делове 15 дивизије оријентисали су за обухват левог руског крила и прелазак преко реке.

Јапански напад је одбијен са великим губицима. Утврђења су дала све што се од њих могло очекивати. 1 сибирски корпус успео је да се одржи против двапут надмоћнијег непријатеља. Али командант армије не предузима ништа да јапански неуспех претвори у пораз — ударом у леви бок јапанске 2 армије (4 корпусом на „главном положају“). 17 корпус имао је добру прилику да пређе р. Таитсихо и да дејством долином р. Танхо обиђе јапанско десно крило.

Уместо свега тога Куропаткин напушта идеју да решење тражи јужно од р. Таитсиха. Када је 31 августа око 11 часова сазнао да су јапанске снаге прешле реку код Лентоунана, наредио је да се напусти успешно брањени „истакнути положај“ и поседне слабијим снагама „главни положај“, док је главне снаге пребацио на десну обалу р. Таитсиха ради напада на слабе јапанске снаге које су прешле реку (12 и 15 див.).

Ова је одлука била у основи погрешна. Решење је требало тражити јужно од р. Таитсиха, тим пре што су Јапанци у току поновљених напада 31 августа поново одбијени уз велике губитке (11.900 људи) и што је Прва армија практично била поцепана. Оваквим јапанским поступком однос снага још више се био окренуо у корист Руса. Отступање у току ноћи 1 септембра збрисало је све предности које су Руси били извукли из дводневне победоносне одбране утврђених положаја.

У току борби 1, 2 и 3 септембра снаге које су браниле „главни положај“ издржале су све нападе Јапанаца и нанеле им огромне губитке.³⁾ Главне снаге северно од р. Таитсиха (106 батаљона) требало је да смрве 20 јапанских батаљона који су били прешли реку. Међутим, и ова надмоћност није ништа користила неодлучном команданту, чија је брига за сигурним повлачењем на Мугден била јача од воље за победом. Јапанци су га натерали и овде на одбрану и Куропаткин је 3 септембра издао наређење за повлачење на Мугден чиме је решио битку у корист Јапанаца.

Куропаткин је, као један од учесника битке код Плевне, погрешно схватио пољску фортификацију; он је заборавио да се битка никад не добија само одбраном.

Код Љаојанга Руси су изгубили рат, а касније битке код Мугдена и Цушиме биле су само жалостан завршетак једног несрећног почетка рата.

Верден⁴⁾

Француска одбранбена завеса Верден — Тул — Епинал — Белфор, по концепцији ратног плана, требало је да заштити мобилизацију, концентрацију и стратешки развој француске војске за рат 1914 године. По извршењу овог задатка, њој је била намењена улога ослонаца за офанзиву против Немачке.

Први задатак је поменута завеса потпуно извршила. Међутим, брз упад главних немачких снага кроз Белгију и неуспех Француза у првим граничним биткама на источним границама, створили су нову стратешку ситуацију. Французи су се морали одрећи офанзиве према Алзасу и Лорену, а њихова завеса добија нов задатак: дефанзивом спречити упад Немаца са истока и обезбедити десно крило и позадину главних снага на северном фронту.

После неуспеха у граничним биткама, врховни командант француских снага маршал Жофр, принуђен на вођење задржавајуће одбране, правилно уочава важност Вердена и Париза, тих великих тврђава на оба крила северног фронта. Чврсто држање ових крилних тврђава дозвољава веће или мање угибање француског фронта, без опасности за коначан циљ противофанзиве. Вер-

³⁾ Јапанци су у току 1, 2 и 3 септембра изгубили 6.374 војника, а Руси 2.292 од чега половина долази на један бесциљни испад.

⁴⁾ Маршал Петен: Верденска битка, стр. 32—48.

ден добија улогу пива око кога се окреће француски фронт и врши маневар снага са истока ка северу и западу ради заустављања немачког продора. Париска тврђава добија улогу ослонаца противофанзиве, а Верден као рамена тачка оба француска фронта претставља њихов кључни положај. За време битке на Марни Верден добија улогу ослонаца десног крила и везе са алзашко-лоренским армијама.

После немачког пораза на Марни и стабилизације фронта на р. Енсу, Верден је претстављао сталну претњу немачкој рокадној комуникацији Стразбур — Мец — Монмеди — Седан — Мобеж — Лил. Као увучени бастион у немачки фронт, он је био добра основица за француска офанзивна дејства.

Да је Верден био једна од најосетљивијих и најважнијих тачака читавог француског фронта потврдили су у својим мемоарима генерал Фалкенхајн, начелник штаба немачке Врховне команде и његов наследник генерал Лудендорф.

Брз пад белгиских и француских северних тврђава на почетку рата створио је код француске Врховне команде гледиште да се тврђаве саме за себе не могу бранити, већ да треба да уђу у систем положаја оперативне војске и да посада мора бити спремна и за дејства изван тврђаве.

Погрешно схваћена, ова иначе паметна инструкција, учинила је да је Верден крајем 1915 г., такорећи, био разоружан — изузев тешких посадних оруђа, посада извучена — сем страже, а форови припремљени за рушење.

У таквом стању Верден је сачекао силовит немачки напад 21 фебруара 1916 г. Тешка артиљерија убрзо је приморала француске трупе да се повуку на линију верденских форова.

Због брзог наступања Немаца командант Верденског рејона издао је 24 фебруара наређење да се све припреми за рушење, 25-ог су Немци заузели фор Дуомон, који није ни брањен. Поред тога, није се могло ни фланкирати из суседних форова (Тиомон и Во), јер су и из њих била извучена оруђа за фланкирање. Али 26 фебруара је команду над Другом армијом и Верденом примио нови командант који поново активира верденске форове и тако зауставља немачке нападе.

Почетком јуна Немци су обновили нападе и после тешких борби освојили 7 јуна фор Во, а затим су продужили нападе на Тиомон, Сувил и Таван. Падом фора Тиомон настала је опасност и за остала два фора. Међутим, снажном интервенцијом оруђа из купола разрушеног утврђења Фроадетер, даљи напад је био одбијен. Крајем јуна Французи су прешли у противнападе и до новембра повратили све форове, а Немци су се због јаке ватре поново наоружаних форова повукли на полазне положаје од фебруара месеца.

1918 године је у склопу свеопште савезничке офанзиве Верден послужио као стратезиски ослонац за напад на утврђену немачку линију „Кримхилд и Брунхилд“ у правцу Седана.

Пример Вердена показао је пут којим треба ићи у даљој пракси сталне фортификације у области стратегије. Он је показао да стална утврђења, уклопљена у систем одбране оперативне војске, могу да противстану и најжешћим нападима и најјачим артиљериским калибрима. На тај начин она претстављају јаке чворове одбране, чија чврстина олакшава држање читавих фронтвова.

Верден, супротно од Плевне и Љаојанга, није везивао јединице за фортификациске објекте, већ је фортификацију потчињавао захтевима тактике, оперативне и стратегије и до максимума користио техничке предности објеката.

Мажино линија⁵⁾

Да би се Мажино линија правилно оценила, нужно је потсетити се на обострану стратезиску ситуацију 1939—40 г.

Познато је да су Французи још 23 августа мобилисали јединице за заштиту границе и да су Немци у то време на Зигфридовој линији имали свега

⁵⁾ Генерал Бонлен: Три фортификације.

8 активних дивизија⁶⁾. Французи су у току септембра концентрисали 85 дивизија према Немачкој. Исто тако Хитлеров ратни план за 1939 г. није предвиђао никаква активна дејства против Француске. Према томе, мобилизација и концентрација француских снага могле су се извршити неузнемиравано и без Мажино линије.

Мажино линија је требало да одигра улогу ослонаца за офанзивне операције против Немачке. Међутим, Французи су мирно са Мажино линије пратили ток уништења полске армије и посматрали касније концентрацију немачких дивизија за напад на њих.

Према томе, ни овај задатак није испунила Мажино линија.

Али, оваква констатација не би била потпуна и правилна ако се не би истакло да Мажино линија није испунила своју улогу у току 1939 г. и због општих стратешких слабости француске армије. Врховно командовање одрекло се својом неактивношћу свих оперативних и стратешких користи које је Мажино линија могла да пружи.

Трећи задатак — заштиту важних приграничних и индустријских области — Мажино линија је извршила. Мада је Немци нису нападали главним снагама, ипак се мора истаћи херојска одбрана посаде Хохвалда, једног од највећих ослонаца ове линије, који је бранио упад у Алзас између Рајне и Доњих Вогеза. Нападнута 19 јуна 1940 г. најтежим артиљериским калибрима и таласима „Штука“, које су бомбардовале сваких 15 минута бомбама од 1.000—1.800 кг, посада Хохвалда је одбила успешно све нападе. Хохвалд се предао тек на позив Француско-немачке комисије за примирје.

Стицајем стратешких околности Мажино линија је ипак одиграла велику улогу која јој није била намењена. Наиме, она је каналисала напад главних немачких снага северно преко Луксембурга, Белгије и Холандије.

У нападу преко Ардена Немци су закачили само северно крило Мажино линије. Изузев ослонаца 505, ту су била појединачна утврђивања без икакве дубине, те нису ни претстављала неку нарочиту вредност. Ослонац 505 издржао је цуна три дана најжешће нападе артиљерије, ваздухопловства и пешадије. Тек кад је једна инжињерска чета експлозивом порушила његове топарнице и улазе, 505 је престао да дејствује. Слабост овог дела Мажино линије није лежала у утврђењима, већ у неактивности живе силе која их је бранила. Француским јединицама које су се бориле ван ослонаца недостајало је нападаог духа.

Тек кад је Веган понудио примирје, Немци су напали Мажино линију у целини. Међутим, отпора тада није могло ни бити, јер је 12 јуна наређено француским снагама да се повуку из Мажино линије.

На крају, као општи закључак, може се рећи да врховно руководство није успешно одиграло своју стратешку улогу па самим тим ни Мажино линија као елемент стратегије. Али се исто тако не може оспорити да је њено постојање имало великог утицаја како на ратни план и појетне операције Немца, тако и на акције француске Врховне команде у току читавог периода од септембра 1939 до капитулације Француске 25 јуна 1940 г.

Зигфрид линија (Westwall)

Стратешки циљеви Зигфрид линије били су уско прилагођени немачком ратном плану. Она је добила задатак да заштити западне границе Рајха, а тиме и позадину немачких армија, које ће извести муњевити рат у Пољској. На Зигфрид линији налазило се у то време свега 8 активних и касније још 25 на брзу руку формираних резервних дивизија.⁷⁾

⁶⁾ Kurt von Tippelskirch: Geschichte des Zweiten Weltkrieges.

⁷⁾ Француски генерал Бонлен тврди да је 1939 г. било на Зигфрид линији 42 дивизије, док немачки генерал Типелскирх тврди да је на почетку било 8 активних, а касније још 25 резервних.

На тај начин Зигфрид линија је омогућила економисање снагама и обезбеђивала слободу акције на другом фронту.

Под заштитом Зигфрид линије Хитлер је преруписао своје армије са истока на запад и без икаквих узнемиравања припремио рат који ће за шест недеља смрвити француску, белгиску и холандску армију.

Да ли је то била заслуга Зигфрид линије? Полазећи од стварних чињеница и догађаја који су се одиграли, не може се оспорити да је она заиста испунила улогу коју јој је поставила Врховна команда.

Када је 10 маја 1940 год. отпочео напад на Француску, Зигфрид линија је поново послужила економији снага. Концентришући главне снаге у захвату Ардена, Немци су на помоћним правцима где се налазила Зигфридова линија оставили слабије снаге, без бојазни за бок и позадину главних снага. Поред тога, она им је послужила као ослонац за офанзивна дејства. И ове своје задатке она је умногоме извршила захваљујући неактивности западних савезника.

Још једном ће Зигфрид линија одиграти своју улогу.

Потучене немачке армије у Нормандији 1944 г. дошле су поново на Зигфрид линију. Али сад је ситуација била друкчија. Утврђења су такоређи била разоружана ради појачања Атлантског бедема и трупа на истоку. Покушај да се поново наоружају и поседну није имао много успеха. Немачке дивизије које су се повукле на Зигфрид линију биле су само бледа сенка некадашњих „теутонских освајача“. Но, и под таквим околностима Зигфрид линија је послужила за прихват јединица које су се повлачиле. Борбе на њој трајале су од октобра 1944 до марта 1945 године. Она је присилила Савезнике на врло методичан рад и на концентрацију великих снага и огромног материјала. Напад се вршио пробојем, а његове су припреме и темпо потсећали на оне из Првог светског рата.

Још један задатак испунила је Зигфрид линија 1944 године. Под њеном заштитом Немци су концентрисали 10 пешадских и 5 оклопних дивизија и са ослоном на њу предузели познату противофанзиву преко Ардена у правцу Лијежа.

При пробоју Зигфрид линије Савезници су имали велике борбе нарочито код Ахена и Екс ла Шапела, као и на другим секторима где су Немци имали јаче снаге. Пошто су Американци пробили „Ахенски утврђени рејон“, избили су пред другој одбранбени појас на р. Рор. У другој половини фебруара пробијен је и овај појас и Американци су избили пред трећи појас на Рајни, за који Немци више нису имали снаге. Почетком марта пробијен је Зигфрид линија по целој дубини и Американци су се појавили у позадини осталих отсека које су махом браниле снаге „фолксштурма“. То је убрзало пад читаве линије.

Атлантски бедем⁸⁾

Хитлер је желео да Атлантским бедемом спречи стварање другог фронта. Међутим, бедем није издржао на тежишту инвазије ни три дана.

Да би се донео правилан закључак о користи Атлантског бедема неопходно је размотрити ситуацију у којој се налазио кад је био нападнут. Атлантски бедем је био само делимично изграђен (25%) — постојао је само први положај; квалитет и јачина браниоца слаби; командовање круто и централизовано; обавештајна служба сасвим подбацила; стратески изненађење било је за Немце потпуно: све до средине јула држали су неангажовану Петнаесту армију очекујући главно искрцавање у рејону Па-де-Калеа; изабрани отсек за инвазију (50 км) брањен је са 1,5 дивизијом у првој линији, а у другој се налазила 352 пешадиска дивизија (Сен Ло) и 21 оклопна дивизија (Кан); у то време Црвена армија је била на границама Немачке; Савезници су имали огромну надмоћ у људству и материјалу.

⁸⁾ Kurt von Tippelskirch: Geschichte des Zweiten Weltkrieges.

Па, ипак, и поред брзог пада, не може се рећи да Атлантски бедем није испунио баш никакву улогу. Он је, например, натерао Савезнике на дуготрајну припрему, и био разлог што су Британци морали да припреме чак и вештачка пристаништа и да их превезу преко Канала. Све је то одувлачило почетак инвазије, а самим тим и свршетак рата што је био један од циљева немачке Врховне команде.

Атлантски бедем је приморао Савезнике да избегну његов најјаче утврђени сектор у простору Па-де-Калеа, чиме су се одрекли најпогоднијег стратешко-оперативног правца — према Руру и центру Немачке.

Најзад, он је одиграо велику улогу у смањењу темпа савезничких операција после искрцавања. Држећи се у појединим објектима око постојећих пристаништа и лука, Немци су дуго по искрцавању спречавали њихово коришћење. То је ишло на штету материјалног обезбеђења и погуне десантних трупа, а тиме и брзине њиховог надирања. На тај начин Немци су били у могућности да пруже узастопни отпор и да се прилично уредно повуку на Зигфрид линију.

Манерхајмова линија

Манерхајмова линија је одговорила својој намени у току Другог светског рата. Њена техничка чврстина и тактичко-оперативни распоред је поучан пример успешне одбране утврђених рејона. Поред осталог, она је релативно дуго штитила државну територију. Четири месеца она је релативно малим снагама одолевала далеко надмоћнијој и технички боље опремљеној армији. Позади ње Финци су извршили мобилизацију и концентрацију и добили четири месеца у времену.

Манерхајмова линија, очитије но ма који други пример из прошлог рата, показује какве све користи може пружити стална фортификација, ако је њена реализација у пуном складу са тактичким, оперативним и стратешким концепцијама једне армије. Поред тога, она претставља јединствен пример правилне допуне геолошко-топографске јачине земљишта сталним фортификацијским објектима, запречавањем и пољском фортификацијом уз уско повезивање са активним дејствима оперативне војске.

Постоји још низ примера, као што су: Метаксасова линија, Севастопол и др., но сви се они не могу овде обрадити како због обимности тако и због намене чланка. Узети су само најкарактеристичнији из којих се могу сагледати потребни елементи, извући закључци и искуства за евентуалну примену у будућности.

Занимљиво је размотрити и утврђивање у предратној Југославији. Оно је носило печат политичких, друштвених и економских прилика. Несамостална спољна политика, непрекидно лавирање између осовинских сила и својих бивших савезника, неповерење у сопствене снаге, стални сукоби између националних буржоазија, израбљивање економског потенцијала земље од стране увезеног капитала, имали су одраза и на утврђивање; оно је решавано парцијално, према моментаним потребама, више на основи политичких момената него потреба ратног плана.

Непостојање сопствене доктрине за одбрану земље, није могло дати ни систем утврђивања, који би одговарао специфичним условима нашег земљишта и наше економске моћи, већ су се копирали туђи системи а првенствено Мажино линија (утврђивање према Италији 1937 године).

Када су 1938 г. немачке трупе ушле у Аустрију, јасно је било да ће и Мађарска брзо постати Хитлеров плен. Зато је Генералштаб отпочео 1939 г. утврђивање према Аустрији и Мађарској и то не више по систему Мажино већ малим објектима који су много више одговарали нашим условима.

Кад су немачке трупе ушле у Румунију почело се средином 1940 са утврђивањем источне границе, а после италијанске агресије у Албанији, предузето је утврђивање и према овој граници.

Много се хтело, мало се урадило. Југословенска утврђивања и онаква каква су била нису одиграла своју улогу, јер због издајства одговорних нико их није ни бранио, а и сами објекти нису били довољно обезбеђени потребним наоружањем.

ФОРТИФИКАЦИЈА У БУДУЋЕМ РАТУ

Данас се о примени фортификације много пише и на Истоку и на Западу. Јасно је да свако гледа са свог аспекта али се сви слажу у томе, да је полска фортификација у погледу њене будуће примене ван сваке дискусије. Исто тако у области сталне фортификације прихваћена су извесна искуства, која су очигледна и непосредна и која су чињеницама ратне праксе непобитно потврђена.

Прво и најважније искуство је да утврђене линије неће моћи да опстану у будућности. Ово не значи да ће их земље које их поседују напустити. Напротив, данас се поново ради на оправкама и одржавању постојећих линија, а вероватно ће се и дограђивати. Нема сумње — без обзира на то што је највећа слабост данашњих линија у малој дубини и могућности њиховог обиласка — да оне представљају солидне основе за наслон нових објеката које треба изграђивати по дубини државне територије.

Следеће искуство је да се мора ревидирати досад уобичајени задатак сталне фортификације: заштита почетних стратемских радњи и операција на граничном фронту. Оба светска рата показала су да се ратови не добијају у граничним сударима, већ да се воде по дубини једне или друге противникове територије, и да осцилације фронта иду на стотине, па и хиљаде километара. Према томе, оваквом се рату мора повиновати и фортификација. Она неће служили само у почетним граничним сударима, него ће имати да олакша и успешно извођење појединих операција и држање важних стратемских објеката у току целог рата и на великој дубини. Ово потврђују немачке утврђене линије у Италији 1943/44 („Зимска линија“, „Хитлер линија“ и „Густав линија“).

Даље, оба светска рата су показала да пасивно држање утврђења води неминовно капитулацији. Према томе, стална утврђења морају бити уклопљена у систем оперативне војске, а техничко уређење објеката треба да буде такво, да их оперативне јединице са својим наоружањем могу користити. На овај начин избегава се још једна

фатална грешка из прошлог рата — за посаду сталних објеката увек је одређивано људство другостепене борбене способности.

Многа стална утврђења у току Другог светског рата заузимана су из позадине (Метаксас линија, Сингапур итд.). Ово јасно диктује да се убудуће мора водити рачуна о кружној одбрани ослонаца. На тај начин окружени ослонац везивао би за себе јаче непријатељске снаге и створио време и услове за активна дејства оперативне војске.

Примери заузимања сталних утврђења ваздушнодесантним јединицама и јуришним групама (Ебен Емаел, ослонац 505 на Мажино линији) очито показују да стална утврђења треба да буду способна и за површинску одбрану, односно да се пољским утврђењима и ванпосадним групама овакво заузимање избегне.

Услед недовољног броја резервних излаза, стална утврђења су често била клопке у којима је посада формално бивала угушена или спаљена бацањима пламена, немајући могућности да изврши испад, због тога ослонци и утврђења убудуће морају имати више излаза.

Напад на стална утврђења могућан је само под условом потпуног садејства свих родова војске. Искуство је показало да ниједан род, сам за себе, није у стању да овлада сталним утврђењем или ослонцем.

Подаци о радовима по типу сталне фортификације којима се данас располаже, и искуства која су досада сређена, нису довољни, да би се на основи њих могла потпуно сагледати стратемско-оперативна концепција новог система као ни форме и облици њене техничке реализације. Што се, пак, тиче њене улоге и примене у будућности, може се сигурно рећи да се у многим земљама радови поново изводе. Према томе основно питање је какав треба да изгледа нов систем утврђивања по типу сталне фортификације.

За систем утврђења типа Мажино и Зигфрид, Ружерон („Будући рат“) каже да „системи таквог утврђивања леже покопани на гробљу свих досадашњих система“. Овакво искључиво гледање могло би бити и опасно. Људска мисао развија се еволутивно, полазећи увек од онога што постоји. Зато је мало вероватно да ће већ постојећа утврђења земље које их поседују а приори одбацити. Севастопољ, Тобрук, Лењинград, Малта и др. иако су били утврђени чак и по систему појасних тврђава, одиграли су значајне улоге у Другом светском рату. Мажино линија није стварно нападана, Манерхајмова је потпуно одиграла своју улогу, Метаксасова је заобиђена. Да ли се ради тога ове линије могу потпуно одбацити? На њима су постојали утврђени рејони, које већина данашњих писаца сматра као доста добро решење ослонаца модерног утврђивања.

У евентуалном будућем рату највероватније неће бити крутих фронтава. Према томе неће бити ни непрекидних фортификациских линија које треба да затварају читаве границе, јер оне не могу из финансиских и других разлога имати респективне дубине да би онемогућиле пробој нападача. Ипак не треба искључити да се извесни де-

лови границе, јако отворени и без икаквих природних препрека, могу затворити баш линијама ради добитка у времену, економије снага и успорења непријатељевог надирања.

Исто тако операције ће се карактерисати дубоким продорима, а то значи да фортификацијом треба олакшати одбрану оних праваца којима ће нападач усмерити своје продоре. По дубини таквих праваца треба још за време мира подићи поједине ослонце или утврђене рејоне, који ће послужити као костур одбране оперативне војске. Ови ослонци морају бити усклађени са предвиђеним груписањем снага и њиховим маневром. Сви правци не морају бити подједнако утврђени па чак ни поједини рејони на једном истом правцу, иначе би то довело до шаблона и слабости које су постојале код већине ранијих система. Ослонце сталне фортификације треба подизати по дубини праваца, на местима која по свом топографском створу и облику гарантују стабилност одбране. Овакви ослонци могу бити било противоклопни (најчешће), било само артиљериски, било пешадиски или можда само систем препрека, или, пак, комбинација наведених ослонаца уколико је реч о неком јачем утврђеном рејону и зависно од стратегиско — оперативне концепције маневра.

Сви ослонци израђени за одбрану једног правца треба да су тако подешени, распоређени и међусобно повезани, да олакшавају маневар и удар у бок и позадину нападача.

Ако се више истородних или различитих ослонаца изради као једна тактичка целина, онда то претставља утврђени рејон који обично захвата дубину једне или више одбранбених линија.

Развијајући даље своју мисао о будућем рату, маршал Тито каже: „Биће више десантних операција и освајања разних стратегијских положаја и објеката“.

Свака земља има по читавој дубини положаје који могу да буду циљ непријатељских ваздушнодесантних (поморскодесантних) операција. На њима треба, још за време мира, израдити сталне објекте који ће послужити као костур будућих положаја уређених било непосредно пред или у току самог рата објектима пољске фортификације. Обично се израђују поједини противоклопни ослонци, а на тежиштима одбране и утврђени рејони.

У свакој земљи постоје и важни стратегијски објекти који, такође, могу да буду циљеви нападачевих десантних операција и атомских удара. То су обично већи индустријски, политички и економски центри земље или важне саобраћајне раскрснице. При уређењу оваквих објеката мора се водити рачуна о њиховој кружној одбрани. Нарочито ово важи за ратне луке и пристаништа, које треба да буду утврђене не само са обалске стране већ и са копна (код Сингапура ово начело није примењено).

Стални ослонци око оваквих објеката не смеју се израђивати изловано, већ ће они, напротив, претстављати скелет положаја оперативне војске, који се дефинитивно уређују у току самог рата или у току политичких затегнутости, објектима пољске фортификације.

Ако се повеже читав овај систем (местимично утврђивање границе, утврђивање важних операциских праваца по дубини, утврђивање значајних стратемских положаја по целој дубини земље и утврђивање изразитих стратемских објеката) тада се може наслутити, бар оријентирно, какве револуционарне промене претстоје у читавој концепцији будућег фортификациског уређења земљишта.

Међутим, при разматрању проблема фортификације у евентуалном будућем рату није довољно извести само закључке о њеној важности, већ је потребно изнети гледишта и о пољској фортификацији, као и неким другим проблемима који ће имати одраза на фортификацији.

На првом месту поставља се проблем времена као пресудног фактора који ће утицати како на благовремену примену фортификациских постројења и брзину њихове израде, тако и на избор система утврђивања, нарочито у пољској фортификацији. Карактеристике будућег рата и могућност једновременог дејства агресора по целој браниоцевој територији неминовно захтевају да се део фортификациског уређења земљишта изведе још у мирно време (заштита најважнијих операциских праваца, комуникација, важних базена базичне и војне индустрије) како би се избегло изненађење у почетној фази рата. И док се раније могло задовољити заштитом приграничне зоне, за будући рат то ће бити недовољно. Но, јасно је да благовремено стално утврђивање изискује огромна материјална и финансиска средства. Отуда се поставља и други проблем (поред избора најпогоднијег система утврђивања) како одредити обим сталног у односу на пољско утврђивање. Многи су услови који ће утицати на овај однос, но пресудан утицај ипак треба дати економској ситуацији земље.

Без обзира да ли се утврђивање изводи у сталном или пољском типу, маневарски карактер будућег рата захтева да се објекти морају за што краће време изградити. Решење овог проблема код сталног утврђивања треба првенствено тражити у примени брзовезујућег бетона, већој примени челика и готових бетонских и челичних елемената. Код пољског утврђивања ово питање поставља се још у драстичнијој форми. Више се неће располагати са онолико времена за организацију положаја, како је то било у Другом светском рату или чак у Корејском рату. Технички засићене армије, користећи нуклеарно наоружање и друга савремена техничка средства, у стању су да за кратко време пробију и најјаче положаје и да међупросторе између појединих положаја и линија брзо савлађују, остављајући браниоцу веома кратко време за утврђивање. А веће дубине на које се мора ићи због заштите од атомских удара и обимнија примена склоништа скоро су утврђивали обим радова у односу на прошли рат. Сама људска снага и алат не могу много постићи. Решење је једино остало у масовнијој примени механизације. Али, ако орографске и геолошке карактеристике државне територије отежавају примену механизације, нарочито за објекте масовне заштите, онда једини излаз лежи у потенцијалним могућностима општеноародног рата. Територијалне команде, користећи

све расположиве грађевинске и друге радне организације као и масовну мобилизацију месног становништва, морају постати основни извођачи фортификациских радова у позадини, оријентишући се углавном на објекте масовне заштите (ровове, заклоне и евентуално склоништа). Све остало допуњују јединице по поседују положаја. Оваквим радом могло би се, унеколико, ублажити изразити недостатак времена за пољско утврђивање.

Време ће утицати и на избор самог система утврђивања. Не улазећи у анализу добрих и лоших страна рововског и групног система, мора се одмах констатовати да су изразите предности рововског система, са гледишта расположивог времена, доведене у питање. Рововски систем је под извесним околностима (у питању је земљиште и време) у току прошлог рата показао огромно преимућство над групним системом, нарочито на Источном фронту. Узане зоне дејства јединица, равничасто земљиште и дуго припремање операције били су чиниоци који су очито условљавали рововски систем. Ако, пак, данас посматрамо ове чиниоце видећемо да ствари стоје сасвим друкчије. Растресити распоред јавља се као први плод атомског рата. Овим су се фортификациски радови, који су за рововски систем и онако били огромни, сада повећали два до три пута. Заштита од нуклеарног наоружања захтева много дубљу фортификацију и обимнију примену колективних склоништа, што, такође, фортификациске радове знатно повећава. С друге стране изразито маневарски карактер будућег рата, очигледно ће скратити како време припрема, тако и време извођења операција. То скраћење ће утолико бити драстичније, уколико је армија агресора боље технички опремљена и уколико дејствују на равничастом или маневарском земљишту. Исто тако време припрема биће кратко и у почетним операцијама, јер је агресор у стању да са својим стратешким ешелонима отпочне операције такорећи изненадно. Све ово скраћује време за извођење фортификациских радова у односу на норму из Другог светског рата. Зато повећање радова и скраћење времена јасно говоре да не може бити говора о примени рововског система чак и ако се располаже инжињерском механизацијом.

Треба нешто рећи и о групном систему. У класичним условима батаљонски одбранбени рејони били су највећа форма групног утврђивања. Данас се више на то не може ићи, јер би батаљонски рејон одбране захватао 5—8 км по фронту и дубини, а његово фортификациско уређење апсолутно би представљало рововски а не групни систем. Чак и четни одбранбени рејон ређе ће доћи у обзир као фортификациска целина из разлога што би за његово уређење било потребно око два месеца рада чете (без механизације). Као што видимо време игра битну улогу у погледу избора система утврђивања, па чак опредељује и обим докле се, углавном, може ићи и у групном систему, коме даје апсолутну предност.

Поред досадашњих искустава која опредељују поједина техничка решења из области фортификације, потребно је сагледати и утицај нуклеарног наоружања како на сталну тако и на пољску фор-

тификацију. Засада се не располаже сигурним техничким подацима о његовом дејству на објекте обе врсте фортификације, да би се могла оформити постојана гледишта о њиховој величини, локацији, избору материјала, профилима и димензионарању појединих зидова. Међутим, упоређивањем и анализом досадашњих оскудних искустава може се констатовати да јаки армирано-бетонски објекти пружају приличну заштиту од ударног и топлотног дејства, уколико нису у непосредној близини нулте тачке. Од радиоактивног дејства, без обзира на величину примарног и секундарног зрачења, нису у стању да заштите, нарочито због још нерешеног питања топарница код неких објеката. Армирано-бетонски објекти који би требало сигурно да заштите од рушећег, топлотног и радиоактивног дејства атомске бомбе, имали би такорећи неприхватљиве димензије. Услед тога сада су у испитивању еластични и преднапрегнути бетон, челик, олово и други материјали, како би се њиховом већом отпорношћу смањиле димензије досада употребљаваних материјала. Дубоки подземни објекти (склоништа) имају огромна преимућства над површинским. Исто тако очито је да ће се велики ослонци, који могу постати атомски циљ морати да избегавају, а исто тако и сами ослонци морају бити на таквом међусобном удаљењу да не могу бити угрожени једним атомским ударом.

Што се тиче пољске фортификације, овде нећемо улазити у анализу њене корисности, јер је она довољно позната, већ ћемо само изнети неке тенденције које се на основу досадашњих искустава могу уочити. На првом месту морају се радити дубљи објекти пољске фортификације, нарочито ровови и заједничка склоништа. Индивидуална мала склоништа (лисичје јаме и подрудобранско склониште) морају се масовно примењивати. Поред индивидуалних склоништа у много већем броју радиће се и колективна — дубока склоништа. Покривени објекти, без обзира на дебљину покривке, имају предност, а њихова растресита изградња уз брижљиво маскирање, претставља један од основних захтева савремене фортификације.

На крају треба подвући да је фортификација увек била и да ће убудуће бити само једно од средстава стратегије које доприноси општој победи. Никад досада није се десило да је пасивна одбрана из објеката сталне или пољске фортификације донела победу. То се ни убудуће неће десити. Не сме се никад дозволити да фортификација постане сама себи циљ, нити да се од ње очекује оно што она ни по својој бити ни по својој намени не може да изврши. Вредност и значај фортификациских објеката условљени су квалитетом људи који их бране и то је закон који се не сме заборавити.

ПРАВИЛА РАТНОГ ПРАВА О ОКУПАЦИЈИ И ОПШТЕНАРОДНИ ОДБРАНБЕНИ РАТ

До краја XVIII столећа није било разлике између ратне окупације и освајања. Сам факат окупације туђе територије је повлачио за собом и промену суверенитета. Окупирана територија потпадала је под власт окупатора који је имао неограничено право на лица и имовину на тој територији.

Током XIX столећа постепено се почиње разликовати окупација од освајања. Окупација постаје посебно стање, различито од освајања, анексије и инвазије, стање које се регулише међународним ратним правом¹). Ратно право признаје одређена права окупатору у односу на окупирану територију, али му намеће и одређене дужности у односу на становништво окупиране територије.

Територија је окупирана када се стварно налази под влашћу непријатељске војске. Окупација се простире само на територију где је та власт установљена и у стању је да се одржава. Под стварним одржавањем окупаторске власти подразумева се способност окупатора да на окупираној територији проводи своје одлуке.

Територија није окупирана и поред присуства непријатељских снага уколико домаће оружане снаге, органи територијалне власти или становништво пружањем отпора ономогујују вршење окупациске власти.

Окупација настаје само на оном делу територије где је престало пружање сваког отпора, а непријатељ је тај део територије стварно посео и несметано врши власт. Прокламација непријатеља о успостављању окупације нема никаквог правног дејства ако нису испуњене наведене претпоставке, тј. ако територија није стварно запоседнута и ако се на њој власт несметано не врши.

Ратна окупација престаје појавом било каквог облика отпора који у целости или делимично ономогујује вршење окупациске власти.

И одредбе Хашког правилника из 1907 и Женевске конвенције из 1949, које регулишу правни режим стања правне окупације, полазе од претпоставке класичног рата, рата који воде армије (а не цела

1) Сада важеће одредбе ратног права које регулишу окупацију су: Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907 (чл. 42—56) и IV женевска конвенција за заштиту грађанских лица за време рата из 1949 године (чл. 47—78).

земља), где војишна просторија претставља ограничен део ратишта, где је земља донекле укључена у ратни напор, али где позадина живи мање-више нормално. Раније, у случају окупације делова националне територије, окупатор је на њој успостављао своју власт и ту се живот нормализовао чим се фронт одмакнуо. Становништво је тада примало окупатора као супститута легалне власти, покоравало се његовим наредбама, обављало своје редовне послове, а окупатор је управљао окупираном територијом с тим што су његова права у односу на становништво била донекле ограничена. Стога одредбе Хашког правилника, а и Женевске конвенције, претпостављају покорност становништва окупатору, мир и ред на окупираном подручју и нормално одвијање живота. Те одредбе говоре о управљању окупираном територијом од стране окупатора, о дужности окупатора да обезбеди ред и мир на окупираном подручју, о његовим задацима да регулише економску и трговинску делатност на окупираном подручју, исхрану, снабдевање и становање становништва, запошљавање, кредит и сл. Самим тим те одредбе претпостављају да се становништво окупиране територије не противи окупаторовом управљању. И Хашки правилник и Женевска конвенција одишу тим духом мирне окупације где је окупатор супститут суверене власти нападнуте државе, а становништво објект управљања од стране окупатора.

Пракса Другог светског рата и начин ратовања су код низа земаља окупиране Европе обеснажили ранија схватања о окупацији. Народи окупиране Европе, првенствено наше земље, нису хтели да стаје окупације приме као свршену ствар и да је мирно подносе. Окупирана подручја претворила су се у попришта акција покрета отпора на којима се одвијао „мали рат“, а понегде, као, например, код нас, и ратне операције великих размера. Партизански рат претворио је окупирано подручје у општенародан одбранбени перманентан рат.

Концепција општенародног одбранбеног рата полази од тога да се агресору не сме дати могућност да стабилизира своју власт, да се „територијализира“, да управља подручјем на коме се воде ратне операције или оружана борба. Она исто тако полази од становишта да становништво тог подручја не сме извршавати агресорова наређења, да не сме учествовати у раду органа и организација које дејствују под његовом контролом, већ напротив, да мора извршавати наређења претставника суверене власти који руководи општенародним ратом, са слободне територије или из илегалности. По тој концепцији агресор не може бити управљач поменутог подручја, нити га становници као таквог смеју посматрати.

Класичан рат и режим мирне окупације је општа претпоставка на којој су израсле и почивају одредбе о окупацији Хашког правилника и Женевске конвенције. Шта онда ако уместо мирног режима окупације становништво води општенародан одбранбени рат? Како у том случају примењивати правила ратног права о окупацији и да ли је то уопште могућно?

Правила ратног права о окупацији одређују у првом реду појам ратне окупације. Тај појам је сталан без обзира на концепцију ратовања. Надаље, ратно право прописује дужности окупатора под режимом окупације. И те су одредбе сталне и карактер ратовања на њих не може утицати. Исто важи и у односу на права окупатора на окупираној територији и становништво окупиране територије. Та права су понекад веома велика, али она постоје без обзира на то какав се рат води. Оно што је у одредбама Хашког правилника и Женевске конвенције неприменљиво није сама одредба, већ општа претпоставка о режиму мирне окупације, на основу које су правила донесена. Исто тако не сме се због одређене стилизације одредби Хашког правилника и Женевске конвенције — која полази од окупатора као управљача окупираном територијом коме је становништво покорно — сматрати да је диспозитивни део одредби неприменљив. Међународно ратно право не прописује нигде да је становништво окупиране територије обавезно на послушност и покорност агресору. Његова је ствар да ли ће бити покорно или непокорно. Ако је непокорно, оно не крши никакву одредбу ратног права о окупацији, али се излаже ризику да агресор према њему примени једну од мера коју међународно ратно право признаје и излаже се, евентуално, нешто већем ризику него у случају кад је покорно.

Нападнута држава не мора становништву територије коју је непријатељ привремено запосео оставити на вољу да се слободно определи да ли ће се покоравати окупатору или не. Она односно њени претставници који руководе општенародним ратом на том подручју могу становништву наређивати мере које имају за циљ да онемогуће окупацију, као што су: пасиван отпор, забрана учешћа у раду органа и организација под контролом агресора, реквизиције, па чак и мобилизација цивилног становништва у оружане снаге, односно партизанске јединице. Органи који руководе општенародним ратом овлашћени су да примењују и репресивне мере (суђење) према оним становницима који се њиховом позиву не би одазвали, под условом да унутрашњи прописи у дотичној земљи то предвиђају. У таквим случајевима се и кривичним законом инкриминише неизвршење наређења органа који руководе општенародним ратом.

Из изложеног произилази да су и у условима општенародног одбранбеног рата одредбе ратног права о окупацији применљиве и обавезне. Правила ратног права јасно и одређено фиксирају, с једне стране, дужности окупатора, а са друге, права окупатора у односу на територију и становништво. Какав ће став заузети становништво према агресору — то је ван домаћаја ратног права. Међутим, становништву се не мора оставити на вољу да се определи за покорност или непокорност само на основу својих националних и моралних схватања. Став становништва могу определити и унутрашњи прописи нападне државе у складу са њеним концепцијама о ратовању.

Данас се често чује да се по одређеној концепцији ратовања правно окупација не признаје. Суштина такве поставке је тачна, али

је погрешно формулисана. Ратна окупација је стање које настаје када се део или цело подручје неке државе налази у фактичној власти (стварној и ефективној власти) непријатеља. Ако је то тако, онда међународно ратно право везује на ту чињеницу одређена права и дужности окупатора. Нападнутој држави чија је територија у целости или делимично окупирана не користи ништа ако не призна окупацију уколико је власт окупатора доиста стварна и ефективна. Међутим, она држава чија је територија привремено запоседнута може својом концепцијом одбране онемогућити да до стварне и ефективне окупације дође. Ако нападнута држава доследно спроводи општенародан одбранбени рат, она ће фактички, а самим тим и правно, онемогућити да до стања окупације дође, односно да се власт агресора на привремено заузетој територији стабилизује. Агресор ће можда повремено на некој територији и стварно вршити своју власт. Међутим, ако оружане снаге нападнуте државе, њене партизанске или територијалне јединице, па и становништво, пружањем отпора онемогуће агресору вршење власти, онда и правно не може бити речи о окупацији. Правила међународног права су у том погледу јасна и недвосмислена. Окупација траје само онолико колико и стварна власт непријатељске војске на одређеној територији и док је та власт у стању да се одржава. А чим окупација престане, агресор губи сва права која му правила ратног права дају у односу на окупирану територију. Окупација — као правно стање — може престати и ако дође до општенародног бојкота окупаторове власти. Ако становништво одбије да учествује у раду било локалних органа, било организација и установа које стоје под влашћу агресора, па и комуналних установа (као што су водовод, електрична централа, итд.), може бити парализан целокупан живот тога подручја, а самим тим онемогућено окупатору да одржава своју власт на тој територији. Као што општи штрајк може имобилисати целокупан живот земље за време мира и онемогућити органима власти да своју власт извршавају, тако и општи бојкот становништва окупиране територије може имати исти ефект у односу на окупатора и његово вршење власти. Окупатор нема по правилу довољно снага да врши власт на окупираној територији путем властитих органа. Он то увек чини путем домаће управе и управних службеника који настављају са својим редовним управним функцијама, с тим што наређења добијају од окупатора. Ако је тако, онда окупатор може вршити стварну и ефективну власт на окупираној територији и са релативно малим снагама. Пре Другог светског рата развила се теорија да се ефективност окупације може остварити не само сталним окупациским гарнизонима, већ и летећим колонама, односно релативно малим снагама. То је и тачно ако је становништво покорно. Међутим, ако је становништво непокорно, окупатору неће бити довољан ни огроман број јединица и огроман властити управни апарат да би остварио ефективно вршење власти. Према томе, суштина проблема није у „признању“ или „непризнавању“ правног стања окупације од стране суверене власти нападнуте државе, већ у предузимању организациских, војних и других мера на привремено запоседнутој територији, од стране дотичне државе, ради онемогућавања непри-

јатеља да своју власт на тој територији стабилизује, односно, ако ју је стабилизовао, да му се онемогући да је трајније врши.

Окупација претставља по својој природи фактичко и привремено стање. Суверенитет над окупираном територијом не преноси се са нападнute државе на окупатора, већ припада и надаље држави која је окупирана, без обзира да ли је у могућности да врши своја суверена права. То значи да су становници окупиране територије и надаље дужни да буду верни властима своје државе. Појединци из редова становништва окупиране територије који сарађују са окупатором чине издају против своје земље и одговараће за та као и друга кривична дела извршена за време окупације, по престанку окупације, по законима своје земље.

Са становишта међународног права надлежне власти нападнute државе могу и за време трајања окупације, из иностранства или из илегалности, доносити законе и друге подзаконске акте који треба да важе на привремено запоседнутој територији. За време Другог светског рата то је, на пример, била пракса Норвешке и Холандије односно њихових политичких претставника у емиграцији. Исто тако су народни одбори, АВНОЈ, Национални комитет, за време Народноослободилачког рата Југославије, доносили низ прописа обавезних за становништво слободне али и привремено запоседнute територије. Унутрашњи прописи неке државе, донети у време мира или за време трајања рата могу — уз претњу кривичне одговорности — обавезивати становништво привремено запоседнute територије да не сме учествовати у раду надлештава, установа, друштвених и привредних организација које контролише агресор, сем уколико то у појединачним случајевима не одобре органи који руководе општенародним одбранбеним ратом.

Некад, када се сматрало да рат воде само армије а да цивилно становништво у њему не учествује, унутрашњи прописи нису наведене обавезе наметали цивилном становништву. Тада једино војна лица нису имала моралног избора. Она су се морала борити, а неиспуњавање њихових дужности кажњавало се најстрожим казнама. Насупрот томе, дозвољавало се да цивилно становништво живи „у миру“ за време окупације, извршавајући окупаторова наређења. Концепција тоталног рата, схваћеног као интегрирани напор целе земље на свим пољима — војничком, економском, психолошком, итд. — на исти начин као што не оставља моралну алтернативу војницима, не оставља је ни осталом одраслом цивилном становништву. Све становништво, без разлике, мора да учествује у ратном напору. У таквој концепцији вођења рата нема места повлашћивању цивилног становништва. Стога је нормално да домаћи закони обавезују становништво привремено запоседнute територије на послушност онима који руководе општенародним одбранбеним ратом, а да забрањују послушност агресору. Онај део становништва који се не би покоравао тим унутрашњим прописима, кривично ће одговарати пред судовима нападнute државе, још за време или по престанку рата. Таква концепција је у складу са међународним ратним правом. Разлика од досадашњег стања је у томе што становништво на привремено запоседнутој територији није више по-

влашћено, оно не може да релативно безбедно сачека крај рата, већ је обавезно да се на одређени начин укључи у рат. По тој концепцији фронт активних бораца против непријатеља постаје неупоредиво шири, те учесник у рату постаје све одрасло становништво. Агресор, па макар да је реч и о великој сили, суочен са таквим условима рата, губи сва преимућства.

Хашки правилник и IV женевска конвенција из 1949 гарантују становништву окупиране територије следећа права:

— окупатор није овлашћен да за време окупације мења држављанство становништва окупиране територије (за време Другог светског рата Немци су мењали држављанство становника окупиране територије који су били по националности Немци, тзв. фолксдојчера. Фолксдојчери су у свим земљама окупиране Европе постајали немачки држављани);

— Хашки правилник забрањује једној зараћеној страни да приморава држављане друге зараћене стране да учествују у ратним операцијама против своје земље (Немци су присиљавали становништво свих анкетираних подручја, као и све фолксдојчере, да ступе у немачке оружане снаге);

— Хашки правилник забрањује да се становништво окупиране територије приморава да положи заклетву верности непријатељској сили;

— дужност је окупациске власти да поштује личност становника окупиране територије, његова породична права, убеђења, навике и обичаје. Забрањена је свака дискриминација заснована на раси, вероисповести и политичким убеђењима;

— окупатор је одговоран за поступке које према становништву окупиране територије примењују његове јединице или управа. Одговорност окупатора за његове органе не искључује индивидуалну одговорност оних појединаца који су применили недозвољене мере;

— окупатор се не сме користити становништвом окупиране територије да би његовим присуством на извесном месту или у извесној области заштитио та места или те области од војних операција;

— окупатор не сме вршити никакву физичку или моралну принуду над становништвом у циљу добијања било каквих обавештења;

— окупатор је дужан да омогући рад силе-заштитнице, Међународног комитета Црвеног крста и других међународних организација и да прихвати и олакша свим средствима сваку акцију помоћи која је усмерена на то да се помогне становништву окупиране територије ако је недовољно снабдевено;

— окупатор не сме изрицати колективне казне нити предузимати било какве мере застрашивања и терора;

— окупатор је дужан да на окупираној територији обезбеди снабдевање становништва намирницама, лековима и другим лекарским потребама, уколико му то средства допуштају. Као што се види, ова обавеза окупатора је условна. Зато је важнија друга одредба Женевске конвенције која ограничава право окупатора на реквизицију животних намирница, лекова и медицинског материјала на окупираној

територији. Он те реквизиције може спроводити тек пошто је претходно узео у обзир потребе становништва окупираних територије, и то само за потребе окупациских снага и службеника окупациске управе;

— окупатор је дужан да омогући и олакша рад установама и организацијама које су намењене заштити деце. Он је дужан да предузме све потребне мере да се олакша идентификовање деце. Он не сме ниуком случају приступити измени њиховог личног статуса нити их укључити у формације или организације које су му потчињене;

— узимање талаца је забрањено као што су забрањене и репресалије према становништву окупираних територије због дела која изврше појединци.

Од свих права становништва окупираних територије треба нарочито истаћи забрану репресалија над њим. То је крупна новина Женевских конвенција из 1949 године која ће, ако се буде поштовала, из основа променити фактички положај становништва окупираних територије. У прошлим ратовима, а нарочито у Другом светском рату, окупатор је на акције покрета отпора одговарао репресалијама над цивилним становништвом. Он није могао да примени силу против припадника покрета отпора, јер је тешко могао до њих доћи. Зато је хапсио таоце, грађанско становништво окупираних територије, и према њима примењивао репресалије са циљем да спречи ширење и акције покрета отпора. За време Другог светског рата, односно до доношења Женевских конвенција из 1949 године, репресалије према грађанском становништву, због дела која су починили појединци из редова тог становништва, биле су дозвољене. На многобројним суђењима немачким ратним злочинцима, одржаним после Другог светског рата, није оспорено право Немачке као окупатора на репресалије према цивилном становништву због акције покрета отпора. Немци су осуђени не због репресалија које су вршили, већ због њихове несразмерности. Фелдмаршал Кајтел, шеф врховне команде немачких оружаних снага, издао је 16 септембра 1941 наређење које је садржавало следећу директиву: „У таквом случају (убиство немачких војника од стране становништва окупираних земаља) стрељање 50 до 100 комуниста сматраће се као одговарајућа мера одмазде за живот једног немачког војника“. На основу горњег Кајтеловог наређења стрељано је стотине хиљада људи у окупираној Европи, на десетине хиљада у самој Југославији. Војни судови који су после рата судили немачким ратним злочинцима (на пример, суђење фелдмаршалу Вилхелму Листу у Нирнбергу) стали су на становиште да стрељања цивилног становништва, извршена на основу поменуте Кајтелове директиве, претстављају ратни злочин зато што су наређене несразмерне репресалије.

Ситуација после 1949 године је из основа различита. IV женевска конвенција забрањује да окупатор врши репресалије према становништву због акција управљених против њега, извршених од појединаца из редова тог цивилног становништва. Становништво окупираних територије, ако се одредбе Женевске конвенције буду примењивале, не би више смело бити терорисано. Самим тиме постоје далеко шири и већи материјални услови за ширење покрета отпора и борбе против

окупатора од стране становништва окупиране територије. То значи да су, с обзиром на одредбе Женевске конвенције, објективни услови за општенародни одбранбени рат у условима окупације неупоредиво повољнији него за време Другог светског рата. Наравно, под условом да се поштује наведена одредба о забрани репресалија према цивилном становништву. Неки писци на Западу већ указују на „неодрживост“ поменутих одредби Женевских конвенција. Тако А. Р. Албрехт у чланку о ратним репресалијама који је објављен у Приручнику за правну наставу армије САД (*Legal status of the Military*) наводи: „Међутим, забрана репресалија против „заштићених лица“ из Конвенције о заштити грађанског становништва сумњиве је вредности. Забрана готово свих репресалија против грађанских лица на окупираној територији може да створи знатне тешкоће окупатору. Ако на окупираној територији постоји распрострањен и активан отпор, окупатор неће бити у могућности да поштује забрану репресалија, јер репресалије или претња репресалијама претстављају меру од животне важности за одржавање реда и мира међу непријатељски расположеним цивилним становништвом. Иако је Британија везана Женевским конвенцијама, Британци су у рату у Малаји примењивали репресалије против цивилног становништва. То показује да у одређеним ситуацијама може постојати апсолутна нужност да се такве репресалије примене бар у ограниченом виду. Ради тога би требало бланкетну забрану репресалија у Женевској конвенцији о заштити грађанских лица за време рата поново размотрити“.

На исти начин Р. Б. Бакстер, мајор армије САД и професор ратног права у свом чланку „Ратно право“ (објављеном у поменутом Приручнику за правну наставу у армији САД) наводи да међу значајне проблеме са којима ће се армија САД вероватно срести у будућем рату спада и питање гериле и активности цивилних лица. По Женевској конвенцији о заштити грађанских лица, ако неки цивил почини непријатељски акт на окупираној територији, само он може бити кажњен. Другим речима, „ако цивили изводе герилске активности потребно је да се ти појединци — пре него што буду суђени и стрељани због свог учешћа у непријатељствима — као кроз сито издвоје од осталог „мирољубивог становништва . . .“. Разумљиво је да је то веома тешко, а често и неизводљиво, што објективно олакшава и омогућује герилску активност.

Очито је да забрана репресалија према цивилном становништву на окупираној територији, предвиђена новим Женевским конвенцијама, претставља значајну тековину међународног ратног права и права поробљених народа уопште. Друго је питање хоће ли се наведена одредба Женевских конвенција поштовати. Као што се види, неки писци из области ратног права сматрају да је она тешко применљива и да је треба ревидирати.

Окупатор у односу на становништво окупиране територије има право да предузме мере контроле и безбедности које буду потребне с обзиром на ратно стање. Тако окупатор може забранити појединцима да промене боравиште, ограничити слободу унутрашњег кретања,

забранили посете извесним областима, захтевати да сваки појединац са собом носи личну легитимацију. Он може успоставити цензуру штампе, радиодифузије, филма и других средстава јавних информација, цензуру преписке и осталих начина комуницирања.

Сем тих овлашћења, Женевска конвенција признаје окупатору — у односу на становништво окупираних територија — још нека нарочито значајна права и овлашћења. Истина, она је та права окупатора регулисала и на неки начин ограничила, али успркос тога у питању су далекосежна права. По Конвенцији окупатор у односу на становништво окупираних територија има и следећа права:

— да евакуише одређено окупирано подручје, ако то траже императивни војни разлози;

— да захтева од становништва окупираних територија радну обавезу (принудан рад) у односу на послове који немају политички или војни карактер;

— да интернира појединце из редова цивилног становништва окупираних територија који за њега претстављају опасност са становишта његове безбедности;

— да пред своје војне судове изводи оне појединце из редова становништва окупираних територија који су прекршили по њему донете прописе или се огрешили о безбедност окупацијских јединица и окупацијске управе.

Та права је окупатору признала пракса Првог и Другог светског рата. IV женевска конвенција из 1949 није могла преко те праксе прећи али је барем настојала да је правно регулише, ограничи права окупатора и тако покуша да спречи да се у будућности не понове масовне депортације, исељења, ропски рад, логори смрти, толико карактеристични за Други светски рат.

Евакуација становништва окупираних територија. Конвенција дозвољава да окупатор може евакуисати становништво окупираних територија једино ако то захтевају императивни војни разлози, и то само као привремену меру. Самим тим забрањује депортације у циљу денационализације, угушивања партизанског рата или прогањања становништва.

Радна обавеза. Иако овлашћује окупатора да захтева обавезан рад од становништва окупираних територија, односно да принуђава становништво да ради, Конвенција то право ограничава тиме што:

— забрањује принудан рад који има политички или војни карактер;

— регулише услове рада, тј. трајање радног дана, дневне, седмичне и годишње одморе, техничку и хигијенску заштиту рада итд. Конвенција у односу на радне услове пружа становништву окупираних територија сва она права која су загарантована данас радницима модерним радним и социјалним законодавствима.

Право интернирања. Мада признаје окупатору право да може интернирати оне појединце из редова становништва окупираних територија који претстављају опасност за његову безбедност, Конвенција веома детаљно регулише (чл. 79 до 135) права и дужност интернираних

цивила; режим цивилних интернираца је у основи на исти начин регулисан као и режим ратних заробљеника.

Војни судови окупатора. Окупатор је овлашћен да у случају кршења кривичних одредби, које има право да донесе, изведе кривце (појединце из редова становништва окупиране територије) пред своје на редован начин образоване војне судове. Првостепени војни судови морају заседати на окупираној територији. Судови другог степена заседаће првенствено на окупираној територији. Војни судови окупатора не смеју да се у свом раду руководе политичким и идеолошким побудама. Приликом утврђивања кривице и изрицања казне војни судови окупатора могу примењивати само оне законске прописе који су донети пре извршења кривичног дела и који су у складу са општим начелима права, нарочито у погледу начела сразмерности казне.

Иако ратно право дозвољава окупатору да за суђење политичких кривичних дела, управљених против безбедности окупатора, образује своје војне судове, ипак IV женевска конвенција пружа низ кривично-процесуалних правних гаранција становништву окупиране територије с циљем да се спрече евентуалне злоупотребе тих судова. Те кривично-процесуалне гаранције су у основи идентичне или сличне кривично-процесуалним гаранцијама које уживају ратни заробљеници кад одговарају пред војним судовима силе која ратне заробљенике држи. Посебно треба напоменути још следећа ограничења:

— кривичне одредбе које је окупатор овлашћен да донесе могу предвидети смртну казну за становнике окупиране територије једино у случају кад су извршили дело шпијунаже, дело тешке саботаже војних постројења окупатора, или ако су проузроковали умишљено смрт једног или више лица. Смртна казна се може изрећи за та дела под условом да законодавство окупиране територије, које је било на снази пре почетка окупације, предвиђа смртну казну за таква дела;

— окупаторски војни суд може изрећи смртну казну становнику окупиране територије једино под условом да је посебно размотрио околност да оптужени није држављанин окупатора и да као такав није везан никаквом обавезом верности према њему;

— становнику окупиране територије који је у тренутку извршења кривичног дела био млађи од 18 година не може се изрећи смртна казна ни у ком случају;

— окупатор није овлашћен да становништво окупиране територије хапси, прогони или осуђује за дела која су та лица извршила или за мишљења која су изражавала пре окупације или за време њеног привременог прекида. Од тога се изузимају једино извршени ратни злочини.

При свему томе ваља имати у виду да је реч о праву окупатора само уколико је стање окупације настало стварно и правно. Уколико, пак, траје или се води општенародан одбранбени рат, односи између окупатора и становништва не могу се регулисати на основу права окупатора, већ они произилазе из стварног, а према томе и правног односа агресора према становништву нападнуте земље и обратно.

МОГУЋНОСТ ДЕЈСТВА ПАРТИЗАНСКИХ ЈЕДИНИЦА У БЛИЖОЈ НЕПРИЈАТЕЉЕВОЈ ПОЗАДИНИ

При разматрањима могућности дејства партизанских јединица у блиској непријатељевој позадини, на просторији где дејствују његове оперативне јединице, ова се дејства обично изједначују са онима у дубљој и дубокој позадини. Тако се често не истичу и не износе оне тешкоће на које могу да наиђу партизанске јединице које би дејствоваале или би требало да дејствују у блиској непријатељевој позадини.¹⁾

Не улазећи на овом месту у разматрање општих услова за партизанска дејства, потсетићемо само на то да таква дејства уопште па, према томе, и дејства партизанских јединица у блиској позадини непријатеља, могу да успешно примењују армије оних земаља које воде праведан одбранбени рат и да је за њихов успех неопходна — и има одлучујућу улогу — подршка народа. То ваља имати на уму и при даљем праћењу мисли и гледишта која се износе у чланку.

Партизанске јединице у почетку рата могу да се налазе и на неокупираном делу територије (формиране и припремљене за партизанска дејства још у миру) и да у току борбених дејстава буду убачене или остављене у непријатељевој позадини.

Обично се сматра да за дејство у непријатељевој позадини постоји готово увек довољно могућности. Начелно гледано, то би се могло сматрати тачним. Међутим, мора се водити рачуна о многим чиниоцима који условљавају ефикасност тих дејстава. Они су углавном следећи: јачина и састав непријатељевих снага у чијој се позадини предвиђају партизанска дејства; јачина сопствених партизанских јединица; земљиште; доба дана; ситуација сопствених и непријатељевих јединица на фронту, односно да ли су снаге за чији рачун дејствују партизани у одбрани или нападу; да ли су у питању дејства на тежишту или на помоћним правцима итд. Поред тога, од знатног је утицаја и извежба-ност партизанских јединица за таква дејства, као и да ли је јединица одморна, попуњена итд.

Јачина и састав непријатељевих снага у чијој се блиској позадини предвиђају партизанска дејства у великој мери ће их и условљавати. Јасно је да је знатно теже нападати непријатељеве оклопне и пешадиске јединице него, на пример, позадинске делове (базе, скла-

¹⁾ Под „ближом“ позадином овде се подразумева дубина на којој су рапоређени корпусни други ешелони, тј. на око 50—100 км позади предњих делова.

дишта, снабдевачке јединице), јединице везе и артиљериске јединице, због тога што су партизанске јединице наоружане само пешадиским наоружањем и за успешно дејство против непријатељевих оклопних јединица у целини, углавном нису оспособљене. То, међутим, не значи да и тим, пешадиским, наоружањем не могу уништавати и оклопна средства. Сем тога, при нападу на неку јединицу у ближој позадини мора се увек тежити ка стварању таквих услова који ће омогућити да се непријатељ уништи или да му се нанесу што већи губици, заустави или успори даље наступање итд. Јер, уколико се то не би постигло, партизанска јединица би била доведена у тешку ситуацију пошто би морала да се бори не само са нападнудом, већ и са оним суседним непријатељевим јединицама које би јој притекле упомоћ, тако да би могло доћи до окружења партизанске јединице и, можда, до знатнијих губитака. Борба са јачим непријатељевим снагама, прихватила би се само у овим случајевима: кад се пред партизанску јединицу постави задатак да осујети и онемогући дејство тих јединица (на пример, спречавање прилаза резерви); кад постоји могућност да се партизанска јединица после напада на јачу непријатељеву јединицу повуче на одређену просторију односно да избегне окружење; и најзад, кад партизанска јединица не може да избегне ту борбу. У свим поменутих случајевима мора се водити рачуна о томе да се дејствује брзо, јер свако упуштање у дуготрајније борбе доводи у питање безбедност партизанске јединице.

За партизанска дејства најпогодније је такво земљиште где непријатељева техничка средства не могу да дођу до изражаја. То би углавном било пошумљено, брдско, слабо комуникативно земљиште и где нема већих водених препрека. Равничасто земљиште, макар било и пошумљено, пружа слабије услове за дејство партизанских снага, јер је обично прслазно за сва техничка средства, односно шуме на равничастом земљишту не заузимају велика пространства и уређене су за саобраћај (израђене просеке и путеви итд.). Брдско земљиште, ако није пошумљено, олакшава дејство непријатељеве авијације и артиљерије па самим тим отежава извођење партизанских дејстава. Комуникативније земљиште такође отежава, у извесној мери, дејства партизанских снага јер непријатељ може да комуникације контролише и да их брзо поседне оклопним снагама и на тај начин да партизанске јединице доведе у ситуацију да морају савлађивати више тешких препрека, а често и да се нађу у потпуном окружењу на мањој просторији. Земљиште где постоје веће водене препреке може да отежава дејства партизанских јединица, ако она захтевају да се преко тих водених препрека чешће прелази. Ово због тога што партизанске јединице могу најчешће да рачунају само на приручна месна средства за прелаз. Равно и маневарско, непошумљено земљиште, неподесно је за дејства већих партизанских јединица. Дању је то дејство у ближој непријатељевој позадини готово потпуно искључено. У дубљој непријатељевој позадини, међутим, услови за дејство на равном и непошумљеном земљишту су знатно повољнији. Тамо је могућно да се борбена дејства изводе и јачим снагама и дању, нарочито ако постоји могућност да се по извр-

шеном задатку јединице брзо повуку у пошумљене пределе или на брдско-планинско земљиште. При извођењу таквих дејстава (у дубљој непријатељевој позадини) партизанским јединицама прети највећа опасност од авијације и ваздушних десаната, док је оклопне и моторизоване снаге могућно на време осујетити (или бар правовремено открити и предузети одговарајуће мере обезбеђења).

Јачина сопствених партизанских јединица у извесној мери унапред одређује дубину поздине непријатеља на којој се може дејствовати. Тако ће, на пример, на дубини од 15—20 км позади непријатељевих предњих делова вероватно бити омогућено дејство само слабијим партизанским деловима јачине можда највише неколико десетина бораца, док ће на дубини од око 70—100 км моћи да се употребе јаче партизанске снаге, батаљони и бригаде. Овако јаче јединице би се могле користити у ближој непријатељевој позадини за сличне задатке као и свака друга јединица која води фронталне борбе, тј. за бочне, обухватне и обилазне нападе. Ти напади би обично почињали и завршавали се у току једне ноћи, и по извршеном задатку партизанске снаге би се повлачиле на одређену територију. Јаче партизанске јединице, после упада у току ноћи у непријатељев борбени распоред (у ближој дубини), тешко би се могле ту задржати у току наредног дана (мада ће понекад бити и то могућно). Уколико би се јача партизанска јединица нашла у ближој непријатељевој позадини у току дана, она би морала бити спремна на непрекидне борбе све до повлачења на сопствену, неокупирану територију или до пробијања у дубљу непријатељеву позadinу где би могла да се одмори и настави дејства.

Доба дана ће знатно условљавати извођење дејства партизанских јединица. У том погледу ноћ свакако пружа знатно боље услове. Ако су у питању борбена дејства на мањој дубини, онда су ноћна дејства једино могућна, и то на мањој дубини — слабијим, а на већој — јачим снагама. Ноћ омогућује да се оне по завршеној борби повуку на одређено место, у одређени рејон, где ће се припремати за следеће задатке. Ноћу је знатно ограничена употреба тенкова, авијација и артиљерије, дакле, оних техничких борбених средстава која би могла у највећој мери да онемогуће дејства партизанских јединица. Пошто су партизанске јединице наоружане само лаким пешадиским наоружањем, то би оне у дневним борбама са непријатељевим оперативним јединицама биле у знатно неповољнијој ситуацији, поготово ако не могу да рачунају на подршку од стране авијације и артиљерије, као ни на помоћ од стране пешадиских јединица с фронта. Зато ће дневна дејства партизанских јединица вероватно бити могућна само у релативно дубљој непријатељевој позадини. Пошто су партизанским јединицама најопаснији непријатељ тенкови, авијација и артиљерија, то се при одређивању времена за борбена дејства о томе мора нарочито повести рачуна. За партизанске јединице у ближој непријатељевој позадини остала борбена, па ни АБХ средства, не претстављају већу опасност. Врло је вероватно да непријатељ не сме и неће употребити атомска средства у својој ближој позадини због опасности за сопствене снаге, а и због тога што он у тој зони обично располаже са довољно

других ефикасних средстава (тенкови, авијација, хеликоптери, артиљерија) за борбу против партизанских јединица. Такође је вероватно да се ваздушнодесантне јединице неће користити за борбу против партизанских јединица у ближој позадини.

С обзиром на то да за јединице које би дејствовале, и уколико би могле да дејствују, у ближој непријатељевој позадини нема неке велике опасности од атомских средстава и ваздушних десаната, оправдано би било претпоставити да би партизанска јединица била у могућности да непријатељу нанесе знатно веће губитке и да много више омете његове планове, него јединица исте јачине која би дејствовала с фронта, те би и непријатељ морао да одваја знатне снаге да би је онемогућио.

На успешна дејства партизанских јединица у ближој непријатељевој позадини имаће, поред осталог, велик утицај и опште прилике на фронту снага за чији рачун оне дејствују тј. да ли су те снаге у нападу или одбрани и да ли је реч о борбеним дејствима на тежишту или на помоћним правцима.

Ако су снаге за чији рачун партизанске јединице дејствују у нападу, онда су услови за дејство партизанских јединица у блиској непријатељевој позадини знатно повољнији него кад су те снаге у одбрани. Прво, због тога што је непријатељев борбени поредак знатно разређенији ако се његове јединице бране. У том случају су и његова ојачања у техничким средствима (тенковима, авијацији и артиљерији) слабија те је и опасност за партизанске јединице мања. Оне могу успешно да искористе повећане међупросторе за лакше извршење својих борбених задатака.

Друго, услови за дејство партизанских јединица ће бити повољнији ако јединице с фронта нападају на земљишту где је употреба техничких борбених средстава ограничена, тј. на слабије пролазном земљишту, где је основна ударна снага пешадија са својим лаким наоружањем. Ка оваквом, слабије пролазном земљишту непријатељ такође може да има углавном само пешадиске снаге, а пошто је његов борбени поредак у одбрани и иначе доста разрађен то су услови за дејство партизанских јединица доста повољни.

Даље, ако јединице с фронта нападају на непријатељеве снаге које се налазе на помоћном правцу, и та чињеница олакшавала би борбена дејства партизанских јединица пред фронтом напада снага за чији рачун те партизанске јединице дејствују.

И најзад, ако се претпостави да ће се нападна дејства изводити углавном ноћу, то би у знатној мери олакшало рад партизанским јединицама у непријатељевој позадини.

Поред наведених разлога, дејства партизанских јединица у овом случају биће олакшана и због обично нешто ослабљеног морала код непријатеља који је присиљен да пређе у одбрану.

Сасвим друкчија је ситуација ако су снаге за чији рачун партизанске јединице дејствују у одбрани, а непријатељ у наступању. Тада су услови за дејство партизанских јединица у блиској непријатељевој позадини знатно отежани.

Обично се истиче да партизанске јединице — бригаде и баталјони, треба одмах пошто је непријатељ кренуо у напад, да се пробијају у његову позадину (уколико се већ од раније тамо не налазе) и да отуда у садејству са снагама с фронта успоре и по могућности спрече и разбију нападача. Притом се не каже кад партизанске јединице могу да се пробију и колике снаге могу да дејствују у блиској непријатељевој позадини, на какав се успех може рачунати у том случају, какве губитке на страни партизанских јединица ваља очекивати, на којој дубини уопште може да се рачуна са њиховом ефикасном употребом.

Овом питању је потребно посветити нарочиту пажњу поготово кад се јединица за чији рачун дејствују партизанске јединице налази у одбрани. Да би се тада дошло до неких одређених закључака о могућностима за употребу партизанских јединица неопходно је, поред осталог, размотрити начин дејства непријатеља и распоред његових снага како на тежишту тако и на помоћним правцима.

Непријатељ ће обично нападати јаким оклопним и моторизованим снагама уз подршку ваздухопловства и, евентуално, атомских средстава. Нападна дејства обично ће се изводити на земљишту које у што већој мери омогућује коришћење свих техничких борбених средстава којима нападач располаже, а то значи на пролазном, откривеном и комуникативном земљишту. Из тих разлога најјачи напад ће се предузимати углавном дању, мада се и напади ноћу могу очекивати чешће него у ранијим ратовима.

Распоред непријатељевих снага у нападу, на главном правцу, биће релативно густ (чак и ако претпоставимо да ће и он морати да води рачуна о растреситости борбеног поретка због евентуалне опасности од дејства атомским средствима). Код браниоца мора се рачунати да ће и просторији где су распоређене дивизије првог и другог ешелона корпуса бити врло мало слободних, непосредних просторија, а нарочито да ће бити врло мало оних које се неће солидно контролисати. Међупростори између јединица дивизија првог ешелона (а и дивизија у другом ешелону корпуса) биће у за браниоца најповољнијем случају око 1,5—3 км (ако нападач рачуна да и бранилац располаже атомским средствима). Свакако да ће између појединих јединица бити и већих међупростора, нарочито на планинском и слабије пролазном земљишту. Међутим, ма колики били ти међупростори, сигурно је да ће се врло солидно контролисати патролама и осигуравати макар и мањим снагама. Поред тога, међупростори неће бити никад толики да се не би могли ефикасно тући артиљериском, па и пешадиском (минобацачком) ватром. На пролазничем, маневарском и равном земљишту може се рачунати да они практично и неће постојати, пошто ће обично моћи да се туку и митраљеском ватром, а уколико то и не би било могућно, могу се врло брзо посести оклопним или моторизованим деловима.

Дубина просторије која је тако, релативно густо, поседнута и где нема већих међупростора одговара отприлике дубини просторије на којој се распоређују снаге корпуса у првом ешелону. Она је већ у току

II светског рата понекад износила просечно око 80 км док је ширина фронта дејства корпуса просечно износила око 50 км. Претпоставља се да ће у будућем рату ова просторија (на којој дејствују снаге једног корпуса) бити и већа.

Може се претпоставити да би дејства партизанских јединица на просторији тако засићеној непријатељевим трупима била знатно отежана, а понекад и сасвим онемогућена, поготову дејства већих партизанских јединица и дејства на комуникативном, маневарском и равничастом земљишту.

С тим у вези је и питање на којој дубини се може рачунати са убацивањем снага и ефикасним дејством партизанских јединица. Изгледа да не би било нереално ако би се претпоставило да на просторији на којој су распоређене јединице корпуса у нападу, био он у првом или другом ешелону, нема неких нарочитих могућности за дејство партизанских јединица. Напред је већ речено да је та просторија у II светском рату износила око 50 км по фронту и око 80 км по дубини, а да ће у будућем рату бити вероватно и већа (за корпус јачине око 100.000 људи). На тој просторији готово је потпуно искључено дејство партизанске бригаде као целине. Можда би постојале неке могућности за дејство партизанског батаљона, али су и оне због засићености просторије непријатељем вероватно доста ограничене, нарочито на равнијем и комуникативном земљишту. Дејства партизанске чете као целине вероватно би била мање целисходна него дејства батаљона, јер је чета сувише слаба да би могла да упадне на такву просторију, изврши задатак и успешно се повуче. Партизанска бригада је релативно велика јединица и она би приликом убацивања вероватно била врло брзо откривена те би непријатељ одмах предузео све мере и употребио сва средства да је уништи. А средства којима он располаже на дубини распореда снага корпуса су многобројна и врло ефикасна нарочито на пролазнијем земљишту. Атомска средства, мада не претстављају већу опасност, не треба овде искључити, нарочито ако непријатељ располаже атомским зрнима мале јачине, тзв. „тактичким“ атомским средствима. Питање је да ли би се у оваквом случају могло уопште говорити о убацивању партизанске бригаде, или би то пре био њен обичан напад (бочни, обилазни, обухватни). Вероватно је да би у највећем броју случајева било могућно извршити само такве нападе. Убацивање целе бригаде у непријатељеву позадину и њено дејство на оваквој дубини тешко да би дошли у обзир, односно, могло би се рачунати и са том могућношћу, али и са великим губицима. У сваком случају бригада не би никако могла да има своју базу у непријатељевој позадини на овако малој дубини, него би та база морала да буде или на просторији коју држе наше јединице (на неокупираном делу територије) или знатно дубље у непријатељевој позадини. У овом последњем случају, ако би била рецимо на око 150 км позади фронта опет би њено дејство и утицај на снаге непријатељевих корпуса првог ешелона били проблематични. Вероватно је да бригада тада не би могла (с обзиром на своју покретљивост и наоружање, као и на евен-

туалне препреке које би морала успут да савлађује) да спречава или омета њихова дејства.

Дејства партизанског батаљона била би у односу на партизанску бригаду само унеколико олакшана и то углавном због тога што је батаљон мањи те се може лакше и прикривеније пробити у непријатељеву позадину. А батаљон је, уосталом, доста јака снага да може извршити одређени задатак и пробити се из окружења у коме би се неминовно нашао чим би отпочео са дејством (односно, чим би се пробио у непријатељеву позадину на тако малој дубини). Партизански батаљон би за дејства у непријатељевој позадини на тако малој дубини такође морао да има базу као и партизанска бригада (на територији јединице за чији рачун дејствује или у дубљој позадини), јер ни он не би никако могао да се ту дуже задржава нити да обезбеди предах и одмор људства, а да се и не говори о успостављању неке бар и привремене базе (слободне територије) са које би предузимао борбена дејства.

Вероватно је да би се за дејства у ближој непријатељевој позадини могле користити само мање групе и то углавном за диверзантске акције. Притом би се, такође, морало водити рачуна о безбедности тих група по извршеном задатку.

Нешто веће могућности за убацивање и дејство партизанских јединица пружало би слабије пролазно земљиште. На њему би партизанска јединица била у могућности да у знатној мери избегне опасност од удара надмоћније непријатељеве технике (нарочито тенкова), па би и њена безбедност била већа. Базу са које би изводила дејства, партизанска јединица би и у том случају морала да има на територији јединице за чији рачун дејствује или у дубљој позадини.

Ноћу би било знатно олакшано убацивање и дејство партизанских јединица у непријатељевој ближој позадини (уколико се већ од раније не налазе тамо) у односу на дневна дејства. Али се и тада мора водити рачуна о чињеници да се веће јединице ипак не могу дубље провући, а да остану непримећене. Јединице које би у току ноћи биле убачене у непријатељеву позадину обично би морале исте ноћи да изврше одређени задатак и да се врате у полазни рејон (који је обично на неокупираном делу територије), јер би у случају да их дан затече на непријатељевој територији биле доведене у врло тешку ситуацију. Оваква ноћна дејства партизанских јединица уствари и нису права партизанска дејства. Пре би се могло говорити о обичном ноћном упаду у непријатељев распоред, извршењу одређеног задатка и повлачењу ка својим јединицама на фронту, а за оваква дејства су намењене јединице с фронта. Ноћне упаде и друга напада дејства врше у току ноћи, например, пукови и чете из састава дивизија и бригада итд. тако да се партизанске јединице не би морале употребљавати за овакве задатке (задатак партизанских јединица би био да се пробију у непријатељеву позадину и да тамо остану). Ноћу би се знатно лакше могао избећи удар надмоћније непријатељеве технике (као и на слабије пролазном земљишту). Због тога ноћу постоје релативно повољни

услови за дејство и снага јачине чете, а и већих, наравно под претпо-ставком да се пре дана повуку на одређену просторију где се могу одморити и припремити за следеће задатке.

На помоћним правцима непријатељевог напада услови за дејство партизанских снага на мањој дубини су знатно повољнији него на тежишту дејства, јер су ту његове снаге разређене, помоћни правци обично воде преко слабије пролазног земљишта, за снагама првих ешелона не крећу се јачи други ешелони (па је самим тим и позадина непријатеља на помоћном правцу знатно слабије засићена трупима), подршка снага на помоћним правцима је слабија итд. То омогућује партизанским јединицама да се лакше и неприметно пробију у непријатељеву позадину, да тамо остану релативно дуже (бар неколико дана) и да изводе борбена дејства. Јединице које би се на помоћним правцима пробиле у позадину могле би лакше да избију и у позадину непријатељевих снага које нападају на главном правцу (разуме се, на одређеној, доста великој дубини), него што би то било могућно ако би се пробијале — убацивале на правцу дејства главних непријатељевих снага. Појавом партизанских јединица, убачених на помоћном правцу, у позадини главних непријатељевих снага постигло би се и веће изненађење. Због свега тога изгледа да ће се јединице најчешће убацивати у непријатељеву позадину на помоћним правцима, стим да после настоје да ометају и дејства његових главних снага, без обзира на то што би покрети ради избијања у позадину главнине били знатно дужи него кад би се убацивање вршило на главном правцу напада.

Какве би задатке требало давати партизанским јединицама у ближој непријатељевој позадини? Из излагања произилази да их можда не би требало употребљавати за оне задатке које би нормално требало да врше јединице с фронта, тј. за бочне, обилазне и обухватне нападе, који би се предузимали и завршавали (гасили) у току једне ноћи. Вероватно је да би основни задатак партизанских јединица био да по могућности нападају уређаје за лансирање атомских средстава.

Сем тога, партизанске јединице би имале задатак да нападају и уништавају непријатељеве позадинске делове и установе, да спречавају саобраћај и нападају и мање борбене јединице (ако могу да их униште). Понекад им се може дати у задатак да нападају резерве, да би им спречиле прилаз и правремену употребу, и оклопне јединице у рејону прикупљања или за време кретања, као и центре везе и командна места, да узнемиравају непријатеља итд.

Да би се што боље могло сагледати какве су могућности за дејство партизанских јединица у ближој непријатељевој позадини, извесни закључци би се могли добити и на основу неких примера из нашег Народноослободилачког рата.

У IV офанзиви коју су Немци, Италијани, усташе и четници предузели на ослобођену територију, један од основних циљева непријатеља било је уништење оперативне групе јединица око Врховног штаба. Ова група је имала да издржи најтеже борбе. Врховни штаб, који је био упознат са намерама Немаца да предузму офанзиву, наре-

дио је јединицама на које Немци и Италијани нису вршили јаче нападе да саме пређу у напад на немачке јединице и гарнизоне у позадини и да на тај начин олакшају дејства оперативне групе Врховног штаба. Те нападе у непријатељевој позадини требало је да врше углавном јединице V и IV корпуса НОВ, јер су оне могле најнепосредније да ометају дејства непријатељеве офанзивне групе. Међутим, дубина на којој су јединице V и IV корпуса изводиле та дејства била је таква да то није у некој знатнијој мери могло ослабити ударну снагу немачке нападне групације. Тако су у време „битке за рањенике“ у рејону Прозора јединице V корпуса изводиле дејства у околини Дрвара, Бос. Петровца, итд., тј. на око 150—200 км позади немачких снага које су водиле борбе са нашом оперативном групом. Свакако да би ситуација оперативне групе у тој бици била знатно повољнија да је нека наша јединица дејствовала у ближој позадини (на 15—30 км дубине) непријатељеве офанзивне групе која је од Горњег Вакуфа нападала преко пл. Радуше, Вилића Гумна и Макљена ка Прозору. Или, на пример, да су извођена дејства из рејона пл. Игман и Бјелашнице у позадини непријатељеве офанзивне групе која је од Сарајева преко Иван-Седла угрожавала наше снаге у долини Неретве. Овде се мора одмах напоменути да су јединице V (и IV) корпуса биле знатно исцрпене и преморене дотадашњим (непрекидним једномесечним борбама (од почетка офанзиве 20. I. 1943 па све до краја фебруара ове јединице су се даноноћно бориле).

Ни у борбама за ослобођење Београда (кад су наше снаге биле у нападу) нису извођена готово никаква наша значајнија дејства у ближој позадини непријатеља, као ни за време борби на Сремском фронту.

Могло би се навести још доста примера из борби у току осталих непријатељских офанзива (кад су наше снаге биле присиљене да се углавном бране).

Изнети примери из нашег Народноослободилачког рата не морају да значе да ће се и убудуће дејства тако одвијати. Јер, потребно је нагласити да се Народноослободилачки рат водио кад наше јединице нису биле ни довољно наоружане, ни довољно увежбане за фронталан начин ратовања као што су биле непријатеље. Због тога оне нису биле у могућности да увек ефикасно интервенишу на одређеном месту и у одређено време. Али ови примери (а има их још доста) ипак показују да се убацивању и дејству партизанских јединица у ближој непријатељевој позадини мора посветити доста пажње. Они показују да ће вероватно и убудуће бити знатно отежано убацивање и дејство јачих партизанских јединица (већих од чете) у ближој позадини непријатеља, без обзира на то што ће у позадини дејствовати релативно добро наоружане, извежбане партизанске јединице. Ова дејства ће нарочито бити отежана у позадини главних непријатељевих снага због вероватно малих, непоседнутих и неконтролисаних међупростора позади њих. Док су међупростори у току Народноослободилачког рата понекад износили и неколико десетина километара, као на пример, у IV офан-

живи кад је масив планина Цинцар, Малован и Виторог био готово увек непоседнут непријатељским јединицама, односно врло слабо контролисан, у будућем рату вероватно ће ти међупростори бити знатно мањи. Убацивање већих партизанских јединица биће олакшано на помоћним правцима, а оне ће моћи успешно дејствовати у дубљој непријатељевој позадини. У ближој позадини вероватно ће моћи да дејствују и да се дуже (неколико дана) задржавају само мање групе.

Свакако да би друкчије ствар стајала ако би биле у питању непријатељеве снаге које не изводе активна борбена дејства него су распоређене у одређеним гарнизонима са циљем да ослањајући се на њих контролишу заузету територију. У току Народноослободилачког рата, на пример, словеначке партизанске јединице су врло успешно дејствовале на делу територије коју су држали Италијани иако су њихови гарнизони били тако густо распоређени да су артиљеријом и минобацачима могли да туку готово целу своју окупациску зону.

Потпуковник *ТОНЕ ПОЖЕГ*

ПРОТИВВАЗДУШНА ОДБРАНА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Сва разматрања о карактеру и физиономији будућег рата, као и сва претсказивања и предвиђања изгледа почетка новог рата, полазе данас од тога да ће он бити атомски и да ће отпочети снажним, масовним ударима авијације и пројектила, са циљем да се што пре постигне одлучујућа превласт у ваздуху и да се у што краће време паралише војни, економски и морални потенцијал противника.

Према гледиштима неких војних теоретичара, одлучујућа офанзивна дејства на копну, мору и у ваздуху не могу се изводити без довољно високог степена превласти у ваздуху. Борба за превласт у ваздуху претставља, због тога, приоритетан задатак ваздухопловних снага великих сила који условљава успешно извршавање осталих задатака ваздухопловства. Резултати који су досад постигнути у развоју пројектила омогућују, за разлику од Другог светског рата, да у савременој борби за превласт у ваздуху, поред авијације са класичним и атомским средствима, учествују и други видови оружаних снага (КоВ и РМ), који располажу пројектиlima разних домета. Борба за превласт у ваздуху добија на тај начин нове размере не само по свом неупоредиво већем ефекту већ и по укупним расположивим снагама и нападним средствима. Ова чињеница претставља важан фактор, јер захтева да се код планирања ПВО малих и великих земаља, поред детаљног разматрања могућности и начина напада непријатељеве авијације, процењују могућност и утицај нападних средстава КоВ (РМ) на организацију, распоред и употребу елемената ПВО једне земље.

С обзиром на снаге и средства којима јаки противници данас располажу треба очекивати да ће борба за превласт у ваздуху бити усмерена у првом реду на уништавање оних непријатељевих нападних средстава на земљи која могу бити употребљена за наношење атомских удара или противудара, односно атомских репресалија. Основни, приоритетни објекти у тој борби су: базе за лансирање диригованих и балистичких пројектила, аеродроми базирања бомбардера и ловаца-бомбардера носилаца атомских бомби, аеродроми ловачке авијације, елементи ВОЈИН, индустриски центри за производњу нуклеарног и ваздухопловног материјала, погонског горива итд. Редослед важности тих објеката, као и јачине непријатељевих снага ангажованих у борби за превласт у ваздуху, зависе од општег односа противника и ефикасности, живавости и опремљености ПВО браниоца.

Данас није тајна да велике силе располажу знатним количинама атомског и термонуклеарног оружја. Исто тако је познато да употреба тих убојних средстава за масовно уништавање повећава ударну моћ савремених бомбардера за неколико стотина па и хиљада пута у односу на бомбардере Другог светског рата¹⁾. Толико повећање ударне моћи бомбардера, као и појава нових носилаца атомских бомби (пројектили „ваздух-земља“ и неки ловци-бомбардери), омогућују постизање несразмерно већих ефеката у дејствима по објектима који долазе у обзир у борби за превласт у ваздуху и у операцијама за добијање рата уопште.²⁾

Не улазећи у реалност наведене процене и у анализу изнетих података, они у сваком случају указују на огромне потешкоће и одговорности које стоје пред ПВО сваке земље. Међутим, из таквих или сличних података било би неправилно закључити да ПВО у данашњим, атомским, условима постаје безнадежна или илузорна. Таква су мишљења већ постојала и у хладном рату се радо користе као средство притиска на мале и економски слабије земље. Може се рећи да су она, до пре 3—4 године, имала и неку реалну основу јер тада ПВО још није располагала довољно ефикасним и поузданим пав пројектиlima, помоћу којих би се могла успешно супротстављати нападима савремених бомбардера. Обарање америчког авиона У-2 потврђује да ти пројектили постоје и да је ПВО у основи решила проблеме замене класичне СПАА и ТПАА са одговарајућим новим средствима. Ако томе додамо да су у периоду од тих неколико година знатно побољшане ватрене и борбене могућности ловачке авијације у ПВО³⁾, као и то да су постигнута многа значајна достигнућа на пољу електронике и аутоматизације примењене у ПВО, а нарочито на усавршавању радара, онда се добија утисак да је дугогодишња криза у којој

1) Један бомбардер са номиналном атомском бомбом од 20 КТ је практично еквивалентан ударној моћи 300 тешких бомбардера из Другог светског рата. Ударна моћ савременог бомбардера са ТН бомбом је вишеструко већа. (*Војно дело*, бр. 7/8—57 г., *Борбене могућности савременог ваздухопловства*.)

2) Данас постоје мишљења да неколико десетина пројектила са термонуклеарним главама може бити довољно па да се сломи политичка и економска структура једне веће земље. С тим у вези од интереса су подаци француског генерала Галоа (Gallois), објављени у чланку „Закони одмазде“ у *Forces Aériennes Françaises* бр. 4/60 г. У том чланку аутор наводи да су амерички стручњаци на вежби ПВО, која је организована 1958 године у циљу проучавања ефекта термонуклеарног напада на САД, дошли до закључка да ће САД за 24 часа трајања рата претрпети следеће губитке: 36 милиона мртвих и 57 милиона рањених, разматрајући при томе релативно скромно да ће се кроз ПВО САД провући мање од 300 носилаца атомских бомби. Нешто касније, на сличној вежби цивилне заштите САД, процењено је да ће непријатељ бацити на територију САД 263 ТН бомбе од око 5 МТ на 224 разна објекта, са укупним ефектом од 42 милиона мртвих.

3) Још до пре 3—4 године су разлике у брзини између ловаца и бомбардера биле минималне. Данас је та разлика много већа са знатним преимућством у корист ловаца. У ПВО неких земаља постоје или се уводе у наоружање ловци са брзинама од око 2 Маха (САБ-35, Ф-104, Ф-106, МИГ-21, СУХОЈ, МИРАЖ-III), док се брзине савремених бомбардера још увек крећу око 1 до 1,3 Маха.

се налазила ПВО преброђена. Могућности и особине модерних средстава, која се сада налазе у ПВО, оправдавају такав утисак и она се сматрају ефикасним за одбрану од напада савременом авијацијом. Међутим, за одбрану од напада вођеним и невођеним пројектилима данашња ПВО још не располаже ефикасним противсредствима.

Ова чињеница, међутим, не умањује улогу, значај и важност ПВО у савременим условима. Напротив, повећање опасности и могућности средстава за напад из ваздуха повећавају материјалне и техничке напоре великих и малих земаља за стварање бољих и ефикаснијих средстава ПВО, а исто тако и за проналажење мера којима би се умањили ефекти и ублажиле последице атомских напада. Основни значај ПВО у данашњим условима лежи, према томе, у стварању услова и средстава за предузимање активних противдејстава и обимних пасивних мера које имају за циљ да се уништавајући непријатељеви напади из ваздуха преживе под што повољнијим околностима. Ради тога се последњих неколико година у свим земљама придаје изузетно велика важност организацији ПВО. Колика је та важност види се и по томе што је у неким земљама ПВО постала вид оружаних снага и што се релативно врло велик број људи већ за време мира налази под оружјем у јединицама ПВО, као и по томе што је знатан део људства и средстава ПВО у сталној приправности.

Посебан значај ПВО лежи у самом њеном постојању. Оно је значајно за мале и велике земље, а нарочито у случајевима напада јачег на слабијег противника, јер присиљава нападача да при извршавању разноврсних задатака авијације води рачуна о ПВО и да предузима разне мере безбедности и заштите. Ради тога су често и скромна средства ПВО довољна да непријатељевој авијацији ограниче слободу и да нападача приморају на примену одговарајућих типова борбених авиона и тактичких поступака. Све док ПВО претставља утицајан фактор, авијација нападача је приморана да води борбу за превласт у ваздуху и да троши своје авиополете на уштрб задовољавања непосредних захтева и интереса своје КоВ.

Значај постојања ПВО код сила које располажу атомским нападним средствима огледа се посебно у томе што отежава нападачу да у склопу борбе за превласт у ваздуху изврши такозвану превентивну неутрализацију противникових снага за наношење атомских противудара. У таквим случајевима солидно организована ПВО браниоца обезбеђује правовремено откривање нападних средстава нападача и омогућује правовремено реаговање и подизање (лансирање) сопствених снага за одмазду. ПВО браниоца са развијеним системом ВОЈИН умањује могућности изненађења које је и у тим условима потребно за постизање успеха нападача и умањује предности које произилазе из његове иницијативе. С друге стране, таква ПВО захтева од нападача да изграђује ефикасан систем сопствене ПВО ради смањивања ефекта атомских репресалија и да проналази нове путеве за постизање изненађења, држећи одговарајући део снага у приправности у ваздуху. Ако ПВО противника правовременим откривањем нападних средстава

и намера нападача умањи или онемогући постизање изненађења и обезбеди nanoшење атомских противудара, онда она у односима између великих сила изнуђује услове за одржавање „статус кво“-а. Као таква, ПВО претставља данас, поред осталог, значајан фактор светске политике.

Ни једна ПВО не може, међутим, спречити или онемогућити дејства свих авиона и пројектила из ваздуха. Колико год била она добро организована, део непријатељевих авиона ће се увек моћи пробити до објекта напада, јер комплетне одбране нема. Данашња средства ПВО су знатно усавршена (бар за дејство противавиона), али се још увек рачуна да ће велики проценат непријатељевих авиона доћи до циља (према неким верзијама 20—40% па и више), док успешна одбрана од вођених и невођених пројектила, као што је истакнуто, засада не постоји. Могућности пресретања пројектила противпројектилским пројектима (*NIKE-ZEUS*) су тек у фази проучавања и експериментисања. Пред ПВО се зато не могу постављати циљеви, оријентисани на апсолутну одбрану неког објекта или неког дела територије, већ се они ограничавају на спречавање, ометање, умањивање ефекта непријатељевих дејстава из ваздуха и отклањање последица тих напада.

Употреба атомских средстава заоштрава борбу која се вечито води између нападних и одбранбених средстава и ствара велик број нових проблема за ПВО. Ту у првом реду спадају проблеми који произилазе из тактике вероватног атомског напада. Наиме, при дејствима авијације средствима за масовно уништавање рачуна се, додуше, на масовну употребу авијације, али у другом смислу него што је то било у Другом светском рату. Тада су долазили у обзир удари великих група БА на један циљ. Данас се, међутим, једном једином А-бомбом, коју носи само један авион, може постићи много већи ефекат него раније са неколико стотина авиона. Зато данас није потребна велика концентрација снага над једним циљем и вероватно је да ће нападач извршити ударе мањим групама ЛБА и БА једновремено на већи број међусобно удаљених циљева. При томе се, са гледишта ПВО, појављује проблем по ком критеријуму ценити важност отворених и праћених непријатељевих група, јер њихова величина не може бити више мерило важности. С друге стране, таква тактика напада ствара много веће тешкоће органима и центрима ПВО у рашчишћавању и праћењу ситуације у ваздуху него она која је преовлађивала у Другом светском рату.

Сложеност организације и проблеми ПВО произилазе, такође, из великог напретка ваздухопловне, ракетне и нуклеарне технике у току последњих десет година и из велике зависности борбених дејстава у оквиру ПВО од функционисања и степена усавршености електронских средстава. Ти су проблеми изражени следећим факторима:

— велики радијус дејства, висина и брзина летења БА и осталих аеродинамичких и балистичких летилица, што излаже објекте ПВО непријатељевим нападима са свих праваца и по целој дубини брањене

територије и знатно усложњава идентификацију, а тражи скраћивање времена у поступку ПВО од момента откривања циља па до отварања ватре, или повећање домета радара и ствара низ нових тешкоћа ловачкој авијацији на великим висинама које се испољавају у ограниченој видљивости, смањеним могућностима маневровања, смањеној прецизности гађања и које се без одговарајуће електронике и аутоматизације не могу успешно решити.

— Ограничени капацитет и домет радарских станица за осматрање и навођење, који при масовним налетима непријатељеве авијације доводе до засићености система ВОЈИН и траже употребу много снажнијих земаљских осматрачких радара и формирање јаким авионских радарских осматрачких станица и станица за навођење.

Осетљивост електронике ПВО на електронско ометање претставља посебан проблем од највећег значаја. С обзиром на улогу електронике у ПВО, треба очекивати да ће снажно и ефикасно електронско ометање веза командовања (навођења), елемената ВОЈИН и средстава за дириговање пав пројектила, уз примену разноврсних електронских диверзија, бити обавезан пратилац сваке тактике атомског напада. Решавање тог проблема захтева од ПВО предузимање разних техничких и организациско-оперативних мера, које не могу спречити електронско ометање али могу ублажити његове последице.

— Недовољне могућности осматрачких радара у откривању и праћењу циљева на малим и врло великим висинама претстављају проблем који електронска техника још није успешно решила. Свака ПВО се због тога може изненадити, а напади са малих висина постају, због могућности атомских напада ловаца-бомбардера из пропињања или преко леђа, још опаснијим. Овај проблем је нарочито деликатан за мале земље, са малом дубином, које се по свом положају налазе непосредно на удару ратујућих страна.

— Немогућност престретања пројектила, пуњених класичним и атомским експлозивима, са ловцима-пресретачима је проблем за који се већ дуже траже одговарајући противпројектилски пројектили.

Захтеви који се у вези са изнетим проблемима постављају данашњој ПВО разликују се у односу на ПВО из Другог светског рата па и у односу на ПВО од пре 3 — 4 године, с тим што се захтев у погледу укупног времена које треба обезбедити ПВО за узбуњивање становништва и правовремено активирање њених одбранбених средстава није изменио. Међутим, због великог повећања брзина летења савремених авиона, а поготову пројектила, огромно се повећао захтев у погледу димензија ваздушног простора по правцу, даљини и висини, који треба да буде под непрекидним и компактним радарским осматрањем да би ПВО добила исто потребно време од пола сата за одбрану неког важног објекта или дела територије од напада из ваздуха. У односу на пројектиле тај захтев је несразмерно већи него што је у односу на авионе. Остварење потребног времена осматрања за пројектиле претставља, ради тога, један од најсложенијих задатака који треба да реши ПВО у савременим, атомским условима. Данашња техника решава тај задатак на разне начине. У том погледу, бесумње,

највећу пажњу заслужују техничка достигнућа и напори да се питање откривања и праћења далекометних пројектила реши путем разних варијанти практичне примене сателита.⁴⁾

У вези са начинима и могућностима решавања проблема ПВО карактеристична су нека мишљења и схватања која се односе на ПВО великих и малих земаља. Наиме, сматра се и у НАТО и у земљама Варшавског пакта да се задатак одбране ваздушног простора може успешно решавати само у оквиру блокова као целине. Потпуно националне ПВО држава чланица тих пактова су, по тим мишљењима, неefикасне јер су све те земље појединачно постале сувише мале и пресуке да би могле обезбедити довољно времена за успешну употребу и активирање ПВО средстава (модерни авиони прелећу, например, територију Западне Немачке са истока на запад за 10—15 минута), а с друге стране, економски су преслабе да би могле издржати огромне трошкове, које захтева савремено опремљена ПВО. Међутим, идеја интеграције система ПВО и јединственог командовања наилази на отпор земаља чланица. У НАТО пакту постоје засада, ради тога, само заједнички систем ВОЈИН и заједнички систем узубуњавања.

Опречна гледишта постоје такође по питањима улоге, места и изгледа ПВО малих, независних земаља у савременим условима. Материјални извори и техничке могућности тих земаља се, наравно, не могу мерити са могућностима великих сила, ради чега мале земље тешко могу укорак пратити организације ПВО развијенијих земаља. Зато прелазни период од класичних на модерна средства ПВО (пав пројектиле, ЈА са пројектиlima В-В, развијен систем ВОЈИН, аутоматизацију) траје у тим земљама много дуже. Материјалне тешкоће, изнети општи проблеми данашње ПВО, а поготово кратко време којим се располаже за активирање одбранбених средстава (услед касног откривања, близине нападача и мале дубине територије, умањују могућности ефикасне заштите територије, делова територије или кључних објеката малих земаља, нарочито ако је реч о нападу јачег противника. Мишљење, изведено на основу тих чињеница, да је улагање великих материјалних средстава у ПВО малих земаља нерентабилно, да треба ПВО тих земаља оријентисати првенствено на пасивну одбрану, тј. на предузимање опсежних превентивних мера за умањивање ефекта и отклањање последица атомских напада (на изградњу подземних склоништа, маскирање атомских циљева, постављање лажних

4) СССР је 21. I. 1960 године, под именом истраживања васионе, лансирао пројектиле из југоисточног дела своје територије на одређени циљ у северном делу Пацифика. Том приликом су постигнути значајни резултати који су показали да се данас балистичким пројектиlima могу доста прецизно гађати циљеви и на удаљености 12.500 км. Један пројектил пао је свега на 2 км од циља. Ти резултати су вероватно убрзали радове на лансирању првог америчког сателита за откривање пројектила, *MIDAS-1 (Missile Detection Alarm Satellite)*, које је извршено 27. II. 60 г. Сателит *MIDAS-1* рушио се два сата након лансирања. Осматрачки сателити ове намене опремљени су осетљивим ИЦ детекторима који откривају снажне изворе инфрацрвеног зрачења балистичких пројектила све од момента њиховог изласка из Земљиног атмосферског омотача па до гашења ракетних мотора. (*Интервиуа*, бр. 2/60, *Преглед пројектила.*)

објеката, растреситост распореда, на обуку и припрему становништва итд.) — свакако има свог корена у идеји интеграције у оквиру пактова. Насупрот таквим гледањима, сасвим разумљиво и оправдано развила су се и све се више развијају мишљења да, упркос слабијих могућности заштите малих земаља у ПВО смислу, приоритет треба дати стварању активних одбранбених средстава. Основу тих мишљења чини поставка да је значај постојања активне ПВО у малим земљама, уствари, много већи него што се то може изразити или видети из било какве процене могућног броја оборених непријатељевих авиона или пројектила.⁵⁾

Брз развој и потенцијалне могућности савремених нападних средстава отежавају чврсту оријентацију малих земаља у погледу изградње ПВО, тако да код многих постоје још увек разумљива колебања и тражења одговарајућих концепција. Но, без обзира на тешкоће које те земље имају у избору правилних концепција ПВО, данас постаје све јасније да мале, независне земље не смеју занемарити напоре за предузимање широких мера пасивне заштите, али да се морају заложити истовремено и за стварање активних средстава ПВО.

Према општим особинама, намени и задацима, ПВО се дели на трупну и територијалну. Та подела постоји у армијама великих и малих земаља. Она је условљена разликама у карактеру објеката које треба штитити у борбеној зони трупа или у позадини и у начинима и могућностима њихове заштите, а нарочито разликама у командовању. Суштина тих разлика се види из следећих, основних карактеристика територијалне и трупе ПВО.

За чисто територијалну ПВО је карактеристична већа сталност и начелно већа удаљеност објеката заштите од граница или линије фронта. Положај, значај и осетљивост тих објеката се не мења за дужи период времена. Систем ВОЈИН, организација веза и командовање су много стабилнији. Све то заједно омогућује јединствено, централизовано руковођење свим средствима, службама и мерама ПВО унутар одређене зоне, рејона или читаве државне територије.

Трупна ПВО, строго узевши, има управо супротне карактеристике. Елементи борбеног поретка трупа се често премештају, због чега се непрекидно мења место, значај и осетљивост брањених објеката. У динамици боја долази до неминовних поремећаја у систему ваздушног осматрања и до чешћих прекида веза, што знатно отежава континуелно и прегледно праћење ваздушне ситуације и обавештавања. Могућности прикривеног доласка непријатељеве авијације су у таквим условима веће и објекти заштите трупе ПВО су, ради тога,

⁵⁾ За време немачког ваздушнодесантног напада на Дрвар (25. V. 1944) активну ПВО Дрвара (укључујући КМ Врховног штаба) претстављала је само једна ПАМ чета. Та чета је, према подацима, оборила један авион. У односу на укупан број авиона који су учествовали у тој операцији то није било много. Међутим, значај чете био је далеко већи ако се има у виду да су Немци морали вршити припрему и подршку сваког новог таласа ваздушнодесантних трупа нападима борбених авиона по митраљеским гнездима у време кад су им ти авиони били преко потребни на другим деловима фронта.

изложени чешћим тактичким изненађењима. Такве особености трупне ПВО захтевају већу самосталност нижих старешина у одлучивању о распореду и употреби средстава ПВО и већу децентрализацију командовања, нарочито у погледу трупне ПАА и ПАП.

Стриктна организациска подела на трупну и територијалну ПВО је карактеристична за земље са великим пространством и великом дубином територије, где постоје засебне организације, са довољним и потпуно одвојеним средствима ПВО. Међутим, данас се већ и у тим земљама истиче потреба за интеграцијом територијалне и трупне ПВО ради убрзања процеса командовања и побољшања њене ефикасности. Посебне организације трупне и територијалне ПВО, са посебним снагама ЈА, ПАА, ПАП и средствима ВОЈИН, постоје, додуше, и код неких малих земаља. Али, пракса показује да таква подвојеност снага и командовања постаје све већа препрека и сметња побољшању ефикасности ПВО тих земаља, јер због повећане растреситости и дубине распореда трупa, карактеристичне за савремене атомске услове, долази до преклапања зона територијалне ПВО са зонама борбених дејстава оперативних јединица на релативно малој државној територији и тиме до испреплитања компетенција старешина, одговорних за одбрану важнијих територијалних објеката и објеката трупне ПВО на тој, заправо, истој територији.

Подела на трупну и територијалну ПВО тешко је изводљива нарочито у оним малим земљама које не располажу довољним средствима посебно за трупну и територијалну ПВО, па су приморане да иста средства користе за заштиту КоВ и за одбрану одређених територијалних објеката (на пример, ловце и елементе ВОЈИН из састава расположиве тактичке авијације). У таквим ситуацијама је врло тешко регулисати одговорности и ускладити, често међусобно супротне, интересе и захтеве видова оружаних снага — за заштиту делова борбеног поретка КоВ, аеродрома, поморских база, индустријских центара, комуникациских чворова и других важнијих објеката — ако не постоји једна, јединствена, у смислу командовања и одговорности недељива, ПВО. Данас процес обједињавања (интегрирања) трупне и територијалне ПВО преовлађује углавном у свим малим, независним земљама.⁶⁾

Из тих разлога се може закључити да је подела на трупну и територијалну организацију ПВО у данашњим условима, бар што се тиче малих земаља, застарела, јер смета даљем усавршавању и побољшању ефикасности ПВО. У малим земљама јављају се нове и, у смислу руковођења, обједињене организације ПВО које, у зависности од општих концепција одбране тих земаља и улоге КоВ, задржавају изве-

⁶⁾ Овакав процес се предвиђао већ пре неколико година у чланцима који су истицали потребу за јединственом организацијом ПВО и јединственим руковођењем свим средствима, без обзира да ли се налазе у саставу трупне или територијалне ПВО. (*Војно дело*, бр. 6/1957, *О савременој противавионској одбрани*.)

сне карактеристике ПВО трупа или, пак, носе јаче изражене особине територијалне ПВО.

Основне елементе тако организоване, јединствене ПВО чине: служба ВОЈИН, ловачка авијација, противавионска артиљерија, пав пројектила и организација цивилне заштите. Савремена ПВО тражи да сви ти елементи функционишу као једна, јединствено руковођена и хармонична целина, која све своје појединачне задатке усмерава и подвргава постизању заједничког, основног циља сваке ПВО: да у што већој мери спречи, омете или ублажи ефекте непријатељевих дејстава из ваздуха. Предуслов за успешно извршавање задатака ПВО је захтев да се њене основне функције, изражене у откривању, распознавању, обавештавању, узбуњивању, пресретању и уништавању циљева у ваздуху, обаве у што краће време.

Служба ВОЈИН претставља нервни систем и кичму сваке ПВО. Од успешног извршавања њених задатака непосредно зависи и успешност извршавања задатака основних борбених средстава ПВО, ловачке авијације, ПАА и пав пројектила. У односу на службу ВОЈИН из Другог светског рата и непосредно после њега знатно су се изменили захтеви који се данас постављају њеним основним средствима и услови за извршавање задатака. Нови захтеви произилазе, пре свега, из појаве нових и за ПВО опасних циљева у виду вођених и невођених пројектила, из повећаних брзина, висина летења и тактичких радијуса савремене млазне авијације, као и из вероватне тактике атомских напада (тактике засићивања).

У основи, ти захтеви се свode на: побољшање могућности откривања циљева на малим и врло великим висинама (преко 20.000 м), повећање даљине и вероватноће откривања појединачних авиона и пројектила, повећање капацитета осматрања, јављања и навођења читавог система ВОЈИН и појединачних радарских станица, проналажење једноставних и брзих начина идентификовања циљева, аутоматизацију (убрзање) процеса прикупљања, преношења података и навођења, као и на већу отпорност система ВОЈИН од непријатељевог електронског ометања.

Сви, путем ових захтева изложени проблеми службе ВОЈИН, нису још успешно решени. Могућности откривања циљева на малим висинама остале су и даље у границама радарског хоризонта осматрачких радара. Нешто су побољшане могућности откривања циљева на врло великим висинама (од 20.000 на 40.000 м). Захваљујући огромном повећању снаге зрачења осматрачких радара и осетљивости њихових пријемника, знатно су побољшане вероватноће откривања појединачних авиона и пројектила на крајњим дometима тих радара (у односу на радаре од пре неколико година од 25% на 90 до 95%). Радари за праћење и вођење далекометних пројектила остварују дometе преко 4.000 км. Увођење разних електронских рачунара и аутоматских уређаја убрзава процес осматрања, преношења података и навођења, чиме се повећава ефикасност читавог система ВОЈИН. Међутим, још није отклоњен проблем идентификације циљева у ваздуху и заштите

основних средстава службе ВОЈИН од електронског ометања. Посебан проблем претставља правовремено откривање далекометних балистичких пројектила. Он се данас решава комбинованом употребом гломазних и врло снажних осматрачких радара, радара за праћење и електронских рачунара, који откривају пројектиле, прате њихово кретање и прорачунавају упадне тачке. Такав рад захтева врло комплексне и истурене радарске инсталације.

Према прегледима наоружања ловачка авијација је још увек примарно борбено средство ПВО, иако је постепено потискује и угрожава све успешнији развој пројектила земља-ваздух. За успешно пресретање и уништавање непријатељевих авиона у ваздуху потребно је да ловачка авијација има одређене квалитете и да својим летачко-техничким способностима надмашује непријатељеве ловце и остале типове његових авиона. У борби која се у том погледу непрекидно води између ловаца-пресретача и бомбардера предност је сада сигурно на страни ловаца.

Поменути брз развој и усавршавање пројектила земља-ваздух умањује и улогу и значај класичне пав артиљерије, нарочито СПАА и ТПАА које су данас великим делом већ замењене одговарајућим типовима пав пројектила. Тај процес је много спорији у односу на ЛПАА и вероватно ће она још дуго остати најефикасније средство за одбрану од напада нисколетећих авиона.

У савременим атомским условима знатно су повећани значај и улога цивилне заштите у ПВО. Предузимањем ефикасних мера пасивног карактера које предвиђа цивилна заштита могу се умањити људске жртве и материјалне штете и ублажити осетљивост земље и њених оружаных снага од непријатељевих напада из ваздуха. Ради тога се у многим земљама улажу велика материјална средства за изградњу подземних склоништа, хангара, фабрика и насеља у циљу заштите од атомских напада, као и за маскирање важних објеката, припрему и обучавање становништва. Ово последње има нарочит значај, јер је једно од важних питања цивилне заштите и ПВО уопште, поред организациских мера, навикнути људе да у сваком моменту предузимају мере заштите.

За активна дејства ПВО од посебног значаја сматрала се мрежа визуелних осматрачких станица, коју по свим земљама организује цивилна заштита као допуну радарској мрежи осматрања за откривање и праћење нарочито нисколетећих циљева. С обзиром на велике брзине и висине лета млазне авијације и пројектила, данас преовлађују мишљења да таква делатност те организације није више целисходна.

Pukovnik **Demanz**

GERILA¹⁾

Autor je pristupio ovoj temi sa dva aspekta, istoriskog i aktuelnog. On na početku svojih razmatranja konstatuje da izvesni pisci izjednačuju gerilu sa subverzivnim, ideološkim, revolucionarnim ratom. Dok jedni prikazuju gerilu kao primitivnu formu borbe — još od najstarijih vremena — protiv osvajača, drugi je ističu kao aspekt marksističko-lenjinističke strategije. Autor je lično mišljenja da je gerila oblik vojnih dejstava koji se može primeniti u svim vrstama rata. Nju karakterišu dejstva malih, fluidnih, vrlo pokretljivih odreda, koji se koriste širokom inicijativom u cilju fizičkog i moralnog iscrpljivanja protivnika. Gerila se ne ograničava na osvajanje ili čuvanje teritorije, a usvaja logističku organizaciju prema potrebi i svojim mogućnostima.

Zatim, autor razmatra uslove u kojima može doći do gerile. Kao prvi, on navodi opoziciju jednog dela stanovništva prema postojećoj vladi (legalnoj ili nametnutoj od strane okupatorskih vlasti). Međutim, gerila može otpočeti, odnosno nju može podržati i sopstvena vojna komanda u vezi sa svojim operacijama na frontu. U tom slučaju se gerila može sprovesti ili unutar operativnog rasporeda na frontu ili u pozadini protivnika, i to od strane delova regularne vojske, ili, pak, na delu nacionalne teritorije koju je neprijatelj okupirao. Tada se gerilski rat izvodi u obliku sadejstva između partizana i delova regularne vojske.

Pre prelaska na kraći istorijski osvrt samog razvoja gerile, autor preporučuje oficirima francuske armije da dobro upoznaju različite aspekte gerile s obzirom da bi se eventualan budući sukob mogao

karakterisati obimnijim gerilskim dejstvima.

U doba galskih osvajanja, taktika uznemiravanja i »popaljene zemlje« zadržala je dosta muka Rimljanima. Ta galska taktika sastojala se u tome da se neprijatelju ne dozvoli otvorena bitka, već da se on napada manjim grupama konjanika. Legija se kretala u zbijenom poretku, vrlo sporo, izlažući se gubicima od malih prepada, takoreći sa svake strane i iza svakog drveta. To je bila taktika neprestanog praćenja neprijatelja koji odstupa, odnosno vrebanja onih koji zaostaju po putevima, kao i snabdevača jedinica. Pri odstupanju paljena je žetva na pravcu povlačenja.

Po nekim mišljenjima, gerila nije postojala u Srednjem veku zbog preimućstva koje je oklop pružao vojniku. Autor je mišljenja da je već sama feudalna organizacija, sa utvrđenim zamkovima i stalnom vojskom, onemogućavala subverzivna dejstva.

Tek krajem XVII i početkom XVIII veka stvaraju se uslovi za partizanski rat. Tako je Evgenije Savojski bio primoran da 1708. godine napusti opsadu Tulona uglavnom zbog stalnih borbi iz zaseda koje su izvodili okolni seljaci. Od tog vremena vojni stručnjaci počinju da se interesuju za »mali rat«. U toku rata za austriško nasleđe, provinciska i mađarska milicija, na poziv Marije Terezije, izvodile su partizanski rat koji je pričinjao velike teškoće francuskim i pruskim snagama, a umnogome olakšavao dejstva regularne armije.

Godine 1792 pruska armija od 42.000 vojnika vratila se iz Francuske prepolovljena zahvaljujući neprijateljskom držanju stanovništva.

Autor ističe da je gerila, u današnjem njenom značenju, tek početkom XIX veka, naročito u Španiji protiv Napoleona, doživela ne samo svoje vatreno krštenje,

¹⁾ La guérilla, par le colonel Demange, *Revue militaire générale*, Francuska, februar, maj 1960.

zemlje i na taj način zaštićuje bogatstvo nacionalne teritorije. Raznim obaveštajnim podacima gerila može vrlo korisno da pomogne i nacionalnoj ili savezničkoj komandi, a može isto tako i da pripremi uslove za operacije na frontu, učestvujući delimično u njima. U tom slučaju gerila deluje na bokove i u pozadini protivnika.

Autor iznosi osnovne crte koje karakterišu gerilska dejstva. Ona se, uglavnom, brzo izvode, ograničenog su obima i ispoljavaju se u mnoštvu sitnih i manjih borbenih akcija koje se bržljivo koriste kako u vojničkom tako i u psihološkom smislu. Glavni i imperativni uslov za uspešno razvijanje gerilskog rata predstavlja podrška naroda. Ova se podrška, koja narod izlaže teškim represalijama, može zasnivati samo na velikim idejama kao što je vera u pravednost borbe, kombinovana sa patriotizmom ili jednom solidno razvijenom ideologijom. Autor kaže da gerila može otpočeti i na taj način da se delovi regularnih jedinica ostate u pozadini protivnika, ili da se spuste vazdušnim putem. Takve jedinice, predstavljajući jezgra za partizanske snage, mogu pokrenuti »mali rat«. Međutim, to nije gerila u svojoj »narodnoj« formi.

Dalje autor ističe ulogu zemljišta u izvođenju gerilskih dejstava. Ono treba da je savršeno pogodno, kao što su ispresecani rejon, pošumljene i barovite oblasti, odnosno da je teško prohodno za motorizaciju. Autor deli zemljište na polazne rezone — zone za napad, koji su obično u blizini napadnih objekata, i na zone prikupljanja, koje su udaljenije i obezbeđuju uslove za odmaranje, snabdevanje i uvežbavanje.

Za gerilska dejstva veliki značaj ima obaveštajna služba. Ova služba je značajna i za samo obezbeđenje gerilskih jedinica. Obaveštajna mreža treba da bude tako postavljena da ostane u dubokoj tajnosti pod svim uslovima, ali da obezbeđuje nadzor nad svakim naseljenim mestom, svakom komunikacijom, da ulazi u sve vrste službi postojeće administracije i da onemogućuje infiltraciju u sopstvene redove. Ahilovu petu ove službe predstavljaju agenti za vezu, koji su za nju »pravo poštansko sanduče«.

Jedan od stalnih imperativa gerile je iznenađenje. Gerila se »ne može uhvatiti«, ona ne vodi odbranu, već iščekava. Strategija gerile zasniva se na odnosu 1 : 10, a taktika 10 protiv 1.

Gerilske jedinice, po prirodi pokretne i fluidne, moraju biti sastavljene od boraca izvršnih fizičkih kvaliteta: jakih, izdržljivih, brzih i čuljivih, koji savršeno znaju da koriste oružje i zemljište kako danju tako i noću. Kod gerilskih jedinica nije toliko važan broj koliko kvalitet. Naoružanje i oprema gerilaca moraju biti strogo prilagođeni njihovim zadacima, što znači da treba da budu male zapremine i težine, a velikih mogućnosti. To je potrebno zbog toga što se pokreti i borbe gerilaca izvode pešice i van puteva, i zato što treba bezglatiti svako njihovo opterećivanje. Materijal kao što su lako automatsko oružje, lake radio-stanice, jaki eksplozivi, protivpešadiške mine i protivtenkovske granate, obično se ne nalazi »kod civila«.

Autor podvlači značaj komandnog kadra kod gerile i konstatuje da će ona vredeti onoliko koliko vrede njene starešine na raznim stepenima komandovanja. Da bi uspešno mogao da komanduje gerilskom jedinicom, njen starešina treba da raspolaže nizom naročitih osobina: političkih, psiholoških, da poznaje sredinu i šta utiče na njen moral, da ima smisao za disciplinu, visoko shvatanje značaja i opravdanosti postavljenih zadataka i široku inicijativu pri njihovom izvršavanju. Pred gerilske starešine se postavlja kao poseban zahtev održavanje stalnog dodira sa potčinjenima kako bi ih što bolje upoznali i obezbedili krajnju poslušnost.

Veoma su raznovrsni zadaci i ciljevi gerilskih jedinica. Zato je dužnost starešina, ističe autor, da odmere svoje mogućnosti u odabiranju ciljeva dejstva. Kad gerila sadejstvuje sa snagama na frontu, onda će ona izvršavati one zadatke koji se ne bi mogli sigurno izvršiti na drugi način (projektilima, vazdušnim desantima itd.). Za važnije zadatke biće potrebno privremeno sjedinjavanje više gerilskih jedinica, pri čemu će se poštovati princip: »odvojeno se kretati, a skupno dejstvovati«. Autor naglašava da je isto tako važno odabirati takve zadatke koji jedinici obezbeđuju uspeh. Nikada jednoj gerilskoj jedinici ne treba davati zadatak čuvanja ili zauzimanja teritorije, niti frontalnog suprotstavljanja regularnim snagama protivnika. Zadaci su različiti već prema tome da li se dejstvuje u dubokoj ili bližoj pozadini neprijatelja, pa prema tome oni mogu imati više ili manje strategijski odnosno taktički značaj.

Što se tiče unutrašnje organizacije gerile, autor ističe da jedna gerilska jedinica ne može biti manja od 20—30 ljudi, odnosno najviše do 150. Ljudstvo se unutar jedinice deli na tri elementa: za obaveštavanje i vezu, za obezbeđenje i snabdevanje — kao ešelon službi i, najzad, na čisto operativni (borbeni) deo. Za svaku akciju obrazuju se specijalne ekipe: za udar, za obezbeđenje (bliže i dalje), za izvlačenje i rezervu.

Naoružanje gerilaca je uglavnom individualno i obuhvata: hladno oružje (nož i bajonet), karabin, mitraljetu, ručne i pušćane granate, snajperku i bacače. U obzir dolaze i mitraljezi i puškomitraljezi, ali u daleko manjem obimu nego kod regularnih jedinica. Takođe je potrebno imati radiosredstva kako za unutrašnje (laka) tako isto i za spoljne veze (jača).

Autor zamišlja gerilu kao pomoćno sredstvo u borbi, ali naglašava da je njena snaga neosporna ako se spoje neophodni (odgovarajući) faktori: moralna snaga, podrška naroda, spoljna podrška i povoljne zone dejstva. Snaga gerile će rasti paralelno sa razvojem sredstava za vođenje rata. Postoji mišljenje da gerila predstavlja za ratnu veštinu takvu novinu koja se čak može uporediti sa postojanjem atomske bombe. No, bez obzira na razna mišljenja, autor zaključuje da je gerila postala integralni deo modernog rata.

Gerila, po njegovom mišljenju, ipak, donosi bedu i patnju i ogromne gubitke u ljudstvu i materijalnim dobrima, zbog eventualnih represalija od strane protivnika. Autor shvata izvesne ljude koji osećaju odvratnost prema takvom sredstvu odbrane kao što je gerila. Gerila, ipak, ne predstavlja stvar za sebe, ona je samo proizvod rata koji već po svojoj prirodi sadrži u sebi elemente nasilja, svireposti i bede. U današnjim okolnostima narod se nalazi u dilemi: ili preživeti, ili poginuti, ili potonuti u krajnje ropstvo. Prema tome, kad se jedan narod nađe u takvoj situaciji da je lišen svoje prirodne odbrane, tj. da je obmanut u očekivanoj zaštiti, on će se, po mišljenju autora, dočepati svega onog što mu bude pri ruci. No bez obzira na određene rizike, autor ukazuje na opasnost od čekanja da protivnik, okurirajući zemlju, prvo postane gospodar situacije, pa da se tek onda or-

ganizuje otusudna odbrana. Tada će bilo kakva pomoć iz inostranstva biti isuviše kasna. No, ako bi legalna vlast uspeła da kombinuje gerilu sa dejstvima svojih regularnih snaga, onda bi gerila mogla da do maksimuma razvije svoju moć.

Međutim, i samo postojanje priprema jedne zemlje za partizanski rat, kao činjnice koja se ne može ignorisati, stavila bi do znanja potencijalnom agresoru rešenost naroda i njegovu odlučnu volju da se bori za svoj opstanak. To bi onda predstavljalo snažan faktor za »odvraćanje« od rata, isto onako kao što predstavља posedovanje atomske bombe. U vezi s tim autor se pita da li bi francusko stanovništvo 1940 godine pošlo putem iskušanja i bede da je znalo da će jednoga dana imati mogućnosti i sredstava za ponovno vođenje borbe. Zato on ističe, kao svoj zaključak, da je danas ideja preventivne organizacije gerile u nacionalne svrhe sve više prihvatljiva.

Pre svega, ističe autor, treba shvatiti da se ne može računati sa spontanom otpočinjanjem gerile u početku jednog sukoba. Ne postoji mogućnost da se početni neuspesi nadoknade sredstvima gerile. To je samo mit »gomilek«, kako je govorio general Žako. O sudbini zemlje u početnim dejstvima odlučivaće regularne snage koje se brane, a gerila u tome može dosta da pomogne.

Autor smatra da bi se mogla prihvatiti tvrdnja da se narodni ustanak ne bi mogao izvesti u zemlji sa solidnim društvenim institucijama, snažnim vojnim aparatom, ukoliko oružane snage te zemlje nisu pretrpele teške udare. No, da bi takav ustanak postao mogućan i imao povoljne izgledе na uspeh, potrebno je da čitava stvar bude ranije dobro pripremljena. Ta bi priprema morala biti svestrano široka kako u materijalnom tako i u moralnom pogledu. On je mišljenja da nije lako dobiti dobrovoljce koji će prihvatiti tolike žrtve i opasnosti, ako ne postoji jedna jaka duhovna snaga u narodu.

Polazeći od svih izloženih postavki, autor smatra da priprema »nacionalne« gerile u Francuskoj predstavlja odličnu organizaciju odbrane protiv svih pokušaja neprijatelja da otpočne sa subverzivnim dejstvima.

P. L.

Satonef

VAZDUŠNODESANTNE TRUPE U ATOMSKOM RATU¹⁾

U početku članka pisac navodi da je ovaj mladi rod, stvoren uoči Drugog svetskog rata, uspeo da zahvaljujući svom brzom razvitku, učestvuje u većini odlučujućih bitaka u toku Drugog svetskog rata i da je to iskustvo omogućilo pobjedničkim armijama da izrade doktrinu upotrebe vazdušnodesantnih snaga.

Pisac zatim konstatuje da su iskustva vazdušnodesantnih snaga francuske armije u toku rata u Indokini potvrdila osnovne linije usvojene doktrine i olakšala dalju razradu njihove upotrebe, organizacije komandovanja i logističke (pozadinske) podrške.

Pisac opovrgava mišljenje da u eventualnom atomskom sukobu neće biti uslova za postojanje i upotrebu vazdušnodesantnih jedinica. Po njegovom mišljenju, u novim uslovima, pored dosad postojećih, dva nova činioca uslovljavaće upotrebu vazdušnodesantnih snaga. Prvi je više specifičan za ove jedinice i sastoji se u razvitku sredstava za spuštanje na zemlju, a drugi se odnosi na sve oružane snage i manifestuje se u promeni načina vođenja rata kao posledice pojave nuklearnog oružja i subverzivnog rata.

Glavne karakteristike ratnih dejstava u novim uslovima naročito na evropskom ratištu — koja bi se po njegovom mišljenju sastojala u brzom stabilizaciji zona dodira protivnika (jer će suočene snage postati nesposobne za dejstvo usled razaranja u njihovoj pozadini), nepostojanju neprekidnih frontova i njihovom zamenjivanju odbranbenim zonama, »na čijim bi se prilazima vodili partizanski, gerilski i subverzivan rat«, nastojanju da se ishod rata postigne putem »političko-vojnog infiltriranja« i potkopavanjem pozadine protivnika — zahtevaće masovnu upotrebu vazdušnodesantnih jedinica.

Polazeći od konstatacije da su karakteristike vazdušnodesantnih operacija povezane, u svim fazama manevra, sa karakteristikom transportne avijacije, pisac analizira njen razvoj. On smatra da se zasada glavni način upotrebe vazdušnodesantnih jedinica sastoji u njihovom spuštanju padobranima. Avioni za prevoz ljudstva i materijala koji se spuštaju padobranima, učinili su u toku posleratnog perioda veliki napredak, s jedne

strane, u pogledu akcionog radijusa (uvođenjem aviona C. 130 u upotrebu akcioni radius će se udvostručiti, pod uslovom da lovci pružaju efikasnu zaštitu za čitavo vreme leta transportnih aparata), a sa druge, u pogledu korisnog opterećenja (uvođenjem aviona C. 119 i C. 130 ono se povećava pet odnosno deset puta u odnosu na avion C. 47 iz doba Drugog svetskog rata).

Spuštanje padobranom u uslovima savremene tehnike i naoružanja ima, po mišljenju pisca, izvesne negativne strane. Tako, naprimer, izvanredno je skupo u odnosu na osrednji učinak, zatim prilično ograničeno, pogotovu ako je u pitanju materijal veće težine; avioni koji služe za spuštanje padobranima zavise od funkcionisanja svih službi, što je vrlo osetljivo pitanje u atomskom ratu itd.

Dalje se u članku navodi da sadašnji razvoj vazduhoplovne tehnike omogućuje da se spuštanje padobranom postepeno zameni jurišnim aerotransportom (iako je ovaj još uvek ograničen u pogledu doleta, brzine i korisnog opterećenja), zahvaljujući uvođenju raznih tipova jurišnih transportnih aviona, kao i srednjeg i teškog helikoptera.²⁾

Korišćenje novih tipova aviona i helikoptera omogućuje ukrcavanje i iskrcavanje jedinica i materijala na malim i na brzu ruku urednim terenima i na taj način stvara nezavisnost od stalne infrastrukture.

Međutim, jurišni transport je, po mišljenju pisca, još uvek ograničen potrebom da se bar na brzu ruku uredi poljetno-sletna staza (pista) za spuštanje transportnog aviona, kao i osetljivošću helikoptera u odnosu na protivavionsku odbranu. Zato će se, kako navodi pisac, spuštanje padobranom koristiti naročito prilikom spuštanja na zemlju prvih borbених elemenata, koji treba da omoguće spuštanje ostalih snaga jurišnim avio-transportom i helikopterima.

Imajući u vidu sredstva za vazdušni transport, pisac predviđa dva osnovna vida dejstva vazdušnodesantnih snaga:

²⁾ Američki helikopter P. H. 21 prenositi teret od 2,5 tona na 400 km, slično *Dakoti*, a helikopter P. H. 16 će moći da nosi teret koji nosi, naprimer, *Nord 2501* (5 tona na 500 km).

¹⁾ Les troupes aéroportées en guerre atomique, par Chateaufneuf, *Revue militaire générale*, Francuska, jul 1958.

— operacije uz primenu helikoptera i lakih jurišnih transportnih aviona, koje bi, zbog malog akcionog radijusa aparata, bile malog obima i uglavnom imale taktički značaj;³⁾

— operacije uz primenu teških jurišnih transportnih aviona, koje bi, s obzirom na akcioni radijus aparata, omogućavale kako rastresiti raspored zona za poletanje, tako i napad na daleke ciljeve i koje bi pretežno bile strategiskog karaktera.

U drugom delu pisac razmatra osetljivost vazдушnih desanata na dejstvo nuklearnog naoružanja i ukazuje na najceļišodniji način atomske podrške vazдушnodesantnih jedinica. On smatra da atomska pretnja može da ima uticaja na dejstvo vazдушnodesantnih jedinica u svim fazama njihovog manevra. U polaznim rejonima su vazдушna i vazдушnodesantna infrastruktura naročito osetljive na atomsko dejstvo. Zato pisac smatra da korišćenje aviona i helikoptera omogućuje da se poveća broj rejona za ukrcavanje, predviđajući ih i za najmanje jedinice, kao i da se ovi rejon rastresitije rasporede. On je mišljenja da dejstvo atomskog oružja na vazdušni desant u letu nije precizno, ali da ga ipak treba uzeti u obzir i da se zbog toga umesto glomaznih vazдушnih transportata treba koristiti nizovima samostalnih »aparata«. Pritom on ističe da je vazдушnodesantni mostobran, naročito u prvim časovima posle iskrcavanja, najosetljiviji na atomsko dejstvo i da korišćenjem prostranih zona za iskakanje ljudstva i prijem i spuštanje materijala treba ublažiti tu opasnost.

Rezimirajući uticaj atomske opasnosti na dejstvo vazдушnih desanata, pisac konstatuje da će se veća vazдушnodesantna dejstva moći odvijati samo u oblastima gde je sistem neprijateljskog nadzora i otkrivanja slab i redak, da će se dejstva manjeg obima morati odvijati u okviru samog neprijateljskog taktičkog rasporeda i da novi uslovi zahtevaju dejstvo vazдушnog desanta na široj površini i na takav način koji neprijatelju ne stvara mogućnosti za atomska dejstva.

Pisac smatra da sopstveno atomsko oružje u podršci vazдушnodesantnih jedinica treba, pre svega, koristiti za dejstvo po

neprijateljskoj avijaciji u rejonima baziranja i za pripremu vazдушnodesantnog juriša, kao i za uništavanje neprijateljske odbrane u rejonima iskrcavanja. On smatra, takođe, da se sama atomska pretnja, koja primorava neprijatelja da vrši rastresiti raspored, povoljno odražava na međusobni odnos snaga.

U trećem delu, o prilagodavanju vazдушno-desantnih operacija nuklearnom i subverzivnom ratu, pisac ističe da će vazдушnodesantna dejstva, bez obzira na obim, dobijati, uglavnom, sve više karakter partizanskih, gerilskih i subverzivnih akcija u pozadini neprijatelja, da će se sve više izvoditi noću, da vazдушnodesantni mostobrani neće više biti tako kruti kao u toku Drugog svetskog rata, nego da će se vazdušni desant, posle spuštanja na zemlju i rastresitog raspoređivanja, infiltrirati u neprijateljski raspored i brzim dejstvom nastojati da izvrši svoj zadatak.

U ovom delu pisac obrađuje i mogućnosti izvođenja vazдушnodesantnih operacija raznog obima i cilja u uslovima vođenja nuklearnog rata. On smatra da će strategiske vazдушnodesantne operacije krupnim snagama i sredstvima biti moguće, uglavnom, u uslovima neznatnih atomskih mogućnosti neprijatelja, ili kada on možda još nije dovršio sistem kopnene i vazdušne odbrane (u početku sukoba vazдушnodesantne snage bile bi podesnije zbog svoje strategiske pokretljivosti, slobode u izboru rejona spuštanja i sposobnosti za iznenadno dejstvo). Pisac je mišljenja da će se kod ovih operacija verovatno najduže još koristiti spuštanje padobranima, potpomognuto aerofransportom od jednog do drugog uređenog terena, pri čemu bi se koristili svi tipovi modernih transportnih aviona.

Pisac je mišljenja da će se vazdušni desanti taktičkog obima pripremati i izvoditi za račun kopnenih snaga na nivou armije i da će poprimati različite forme dejstva: vazдушnodesantni prepadi, održavanje nesigurnosti u bliskoj pozadini neprijatelja, neposredna eksploatacija napada ili protivnapada uz podršku atomskih projektila male ili srednje jačine, zatvaranje atomske breše, teritorijalna unutrašnja odbrana u uslovima prekida kopnenih komunikacija itd. Za njih bi se najviše koristili laki jurišni avioni i helikopteri, a izvodili bi se sa baza koje bi se nalazile u zoni koja spada u nadležnost odgovarajućeg komandovanja.

³⁾ Ovi bi desanti polazili iz rejona što bližih liniji neposrednog dodira, kako bi se što efikasnije iskoristio akcioni radijus aviona.

Partizanskom i gerilskom dejstvu jedinica, prebačenih vazдушnim putem, koje bi u pozadini neprijatelja izvršavale razne »vojničke i političke zadatke«, pisac pridaje ogroman značaj. On smatra da ova dejstva u početku ne bi bila čvrsto vezana za određeno zemljište, niti za stvaranje »mostobrana«, nego da bi njihov osnovni cilj bio organizovanje gerilskog pokreta u zoni koja je povoljna za takav razvoj. Vazdušnodesantne jedinice bi služile kao aktivna jezgra za gerilce koji bi se regrutovali na licu mesta.

U drugoj fazi bi se prešlo na stvaranje »političko-vojni baza« (slobodnih teritorija) u prostranim geografskim zonama, u kojima neprijatelj ne bi mogao da koristi atomsko oružje usled nepostojanja rentabilnih ciljeva, odnosno ciljeva dovoljnog obima. Docnije, kako pisac predviđa, dolazak teškog naoružanja vazдушnim putem omogućio bi da se pređe na taktičke i strategijske operacije, da se vrše upadi u neprijateljsku pozadinu ili čak preduzimaju operacije sa obrnutim frontom.

Na kraju pisac razmatra problem formacije vazdušno-desantnih jedinica. Konstatujući da vazdušnodesantne jedinice ne treba da budu obrazovane po ugledu na formacije KoV, s obzirom na njihove različite zadatke, sredstva i borbene postupke, on podvlači da obrazovanje vazdušnodesantnih jedinica mora da leži na »međusobno zamenljivim pionima«, spo-

sobnim da vode samostalna dejstva, koji se skladno mogu integrirati u veću celinu, zatim na jedinicama iz opšte rezerve i kombinovanim, na stalnim štabovima koji su u stanju da pripremaju i rukovode dejstvima borbenih grupa. Pisac smatra da borbena grupa veličine 1.500—1.700 ljudi, obrazovana na bazi petorne podele, sa zadatkom podrške i izviđanja, treba da bude taj »osnovni pion«.

Na stepenu armije, po njegovom mišljenju, treba da postoji padobranska brigada koja bi u svom sastavu imala dve borbene grupe i elemente za podršku i komandovanje.

Vazdušnodesantna divizija bi mogla da postane i jezgro snaga namenjenih za strategiska dejstva, te ne bi trebalo da ima stalnu formaciju.

Pisac smatra da bi formacije u jačini borbene grupe, koje bi dejstvovale sa decentralizovanim podgrupama, mogle da vode partizanska i gerilska dejstva.

Završavajući svoje izlaganje, pisac zaključuje da nuklearni rat ne osuđuje vazdušnodesantne snage na iščekavanje. Naprotiv, paralelno sa razvojem atomskog naoružanja, sve brži tehnički razvoj pružiće vazdušnodesantnim trupama sredstva da se prilagode i suprotstave surovim uslovima atomskog rata i da postanu što manje zavisne od suviše osetljive infrastrukture i kabastog materijala.

E. D.

Potpukovnik **Enco Fasanotti**

O UPOTREBI SAMOHODNE PROTIVAVIONSKE ARTILJERIJE¹⁾

U uvodnom delu članka pisac ističe da je uloga samohodne protivoklopne artiljerije u atomskim uslovima veća nego što je to bila dosada i da će ona i dalje biti najpogodnije sredstvo za borbu protiv tenkova — najpogodnijeg korisnika efekata atomskih eksplozija.

Poslednjih godina, po mišljenju pisca, naročito je poboljšan kvalitet protivoklopnih oruđa. Pojava protivoklopnog vodenog projektila SS-10 (u naoružanju francuske armije) predstavlja značajan napredak u oblasti tog naoružanja, ma da se smatra da on ne može da zameni po-

stojeća samohodna protivoklopna oruđa, uglavnom, iz dva razloga: prvo: protivoklopnii vodeni projektil se ispaljuje i vodi sa nezaklonjenog mesta (prostora), pa je posluga stalno u opasnosti da bude uništena; drugo, samohodno protivoklopno oruđe može da vodi borbu i u kontaminiranim rejonima, što nije slučaj kod vodenog protivoklopnog projektila. Iz ovog se zaključuje da će samohodno protivoklopno oruđe ostati i dalje najvažnije i najpokrretnije sredstvo protivnapada, naročito kada je reč o rejonima koji su nepristupačni drugim sredstvima, odnosno o najkritičnijim momentima.

Pisac naglašava da će se možda u bliskoj budućnosti pojaviti tenkovi naoružani vodenim projektilom umesto uo-

¹⁾ Sintesi d'impiego dell'artiglieria controcarri, Ten. Col. Enzo Fasanotti. *Rivista militare*, Italija, april 1960.

bičajenog topa, ali da danas još nije poznato da li se i u kom obimu radi u tom pravcu.

Kod organizacije protivoklopne odbrane (POO) osnovno je, po mišljenju pisca, uskladiti upotrebu svih protivoklopnih sredstava, kao i koristiti prirodne i veštačke prepreke svih vrsta. Prema tome, POO se zasniva u prvom redu na manevru sredstvima, koja treba koristiti, prilagodavajući ih zemljištu, u borbi protiv tenkova, tj. sredstava sa izrazito ofanzivnim karakteristikama.

U uvodnom delu članka se ujedno ističe da POO zahteva čvrsto i sasređeno komandovanje kako bi ona bila u stanju da se suprotstavi dejstvima kod kojih se pravci napada i borbeni poreci vrlo brzo menjaju. Svaka odbrana, ističe pisac, treba u prvom redu da bude protivoklopna, što naročito važi na tenkoprodnom zemljištu, u kom slučaju sve postupke i mere treba podrediti ovom zahtevu.

POO je veoma složena organizacija koja zahteva duboku i pažljivu studiju mnogobrojnih i osetljivih problema. Greške u organizaciji (bilo da se odnose na necelishodno uređenje minskih polja, bilo na nepravilnu podelu protivoklopnih oruđa) veoma se teško mogu ispraviti u toku same dinamike borbe.

Na osnovu zamisli komandanta združene jedinice, pitanja organizacije i sprovođenja POO treba da rešavaju posebno određeni organi. Angažovanje komandanta jedinica protivoklopne artiljerije (POA) za organizaciju POO je veoma celishodno, jer su oni neposredno povezani sa izvršiocima zadatka, tj. komandirima vodova i samohodnih oruđa.

Govoreći o organizaciji POO u *pd* pisac naglašava da osnovne elemente za organizaciju POO određuje komandant divizije, a da zamenik komandanta za POA utanačuje zadatke, raspored i način komandovanja jedinicama POA, pri čemu on usklađuje njene zadatke sa zadacima ostalih protivoklopnih sredstava.

Za dejstvo protiv napadačevih tenkova, a u sklopu POO, treba po mišljenju pisca upotrebiti i poljsku artiljeriju (za podršku), koja bi koncentracijama vatre, zaprečnom vatrom, pa i neposrednim gađanjima, nanosila značajne gubitke napadaču.

Osnovni zadatak POA jeste dejstvo, neposrednim gađanjem sa bliskih odstojanja, po neprijateljskih tenkovima. Međutim, u izuzetnim slučajevima, to ne

isključuje i mogućnost gađanja i drugih rentabilnih ciljeva — posrednim gađanjem. Upotreba POA se u osnovi karakteriše dejstvom pojedinačnih oruđa, u vidu neposrednog gađanja, iznenadnom vatrom i sa bliskih odstojanja. Bez obzira na način organizacije POO, zadatak se uvek izvršava po odluci komandira voda ili oruđa, otvaranjem vatre u trenutku koji oni sami određuju. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da protivoklopno oruđe, pri dejstvu, predstavlja osnovni element POO, sa izrazito naglašenim individualističkim osobinama, što kod drugih rodova vojske predstavlja izuzetan slučaj. Uloga komandira vodova i protivoklopnih oruđa se time vidno ističe, a njihovi zadaci zahtevaju od ovih starešina veliku energičnost, odlučnost i inicijativu, čemu treba pokloniti pažnju još za vreme njihove obuke i prilikom formiranja jedinica.

U nastavku članka pisac iznosi svoje mišljenje o pitanjima koja treba da obuhvati *plan POO*. Ustvari njime treba uskladiti upotrebu POA, kao osnovnog sredstva POO, sa ostalim sredstvima — elementima POO, uključujući i sistem zaprečavanja svim vrstama prepreka. Stepem detaljisanja zadataka zavisi od raspoloživog vremena. U svakom slučaju *plan POO* treba da obuhvata: tenkoprodne zone i pravce u okviru ovih; početni raspored protivoklopnih rezervi (rejone i pravce upotrebe); približan odnos snaga u protivoklopnom smislu; upotrebu POA *pd* (šta pridati potičjenim jedinicama i šta zadržati u diviziskoj rezervi); organizaciju komandovanja; borbeni poredak POA (osnovne rejone VP i sektore gađanja, naredne rejone VP); učešće poljske artiljerije (za podršku); mere koje imaju za cilj da se omogući posadanje VP i manevar jedinica (maršrute, priprema VP i puteva za izlazak na iste, zadimljavanje, maskiranje itd.) kao i posebne mere za efikasnu upotrebu protivoklopne rezerve. Kad god je to moguće, uz tekst *plana POO* treba priložiti odgovarajuću šemu (oleatu) u koju se unose: borbeni poredak POA, sektori gađanja, rejoni protivoklopnih prepreka, najverovatniji pravci upotrebe neprijateljskih tenkova, pravci dejstva protivoklopnih rezervi itd.

U poslednjem delu članka pisac govori o *upotrebi i borbenom poretku POA pd*. On ističe da borbeni poredak POA treba da odgovara osnovnoj zamisli organizacije vatrenog sistema koju je od-

redio komandant divizije, kao i da omogućiti izvršenje dobivenih zadataka. To ujedno znači da u *napadnim dejstvima* POA treba da bude spremna da odbije neprijateljske protivnapade (tenkovima) u što kraćem vremenu, što zahteva njeno premeštanje unapred po ešelonima i u što bržim skokovima. U *odbrambenim dejstvima* borbeni poredak POA treba da doprinese održavanju neprekidnosti fronta, a svojim rasporedom po dubini on treba da zaustavi prodiranje neprijateljskih tenkova kroz odbranbenu zonu pd i da na taj način omogući brz i uspešan manevr protivoklopne (samohodne) rezerve. U odbrani POA takođe dejstvuje u pretpolju, u cilju ojačanja jedinica koje vode borbu na tom prostoru, kao i na položajima otpora (u sklopu odbranbenih čvorova).

Pisac smatra da treba izbegavati do-
deljivanje samohodne POA oklopnom puku divizije, pošto ovaj već ima tenkove u svom sastavu, kao i utvrđenim rejonima, jer tamo ne bi uopšte došla do izražaja njena osnovna odlika — pokretljivost.

U načelu, samohodna protivoklopna oruđa se upotrebljavaju za kratkotrajna dejstva, iz zasede i sa VP koji omogućuju njihovo brzo odvajanje od neprijatelja. Pored osnovnih PV, na najverovatnijim pravcima neprijateljskog napada tenkovima treba predvideti i »pomoćne« (rezervne) VP za dejstvo po tenkovima na manje verovatnim pravcima.

Samohodna protivoklopna oruđa predstavljaju kostur i osnovno sredstvo POO; ovo nameće potpunu podređenost ostalih protivoklopnih sredstava u odnosu na upotrebu samohodne POA.

Upotrebom pasivnih sredstava POO treba razbiti neprijateljski borbeni poredak za napad i neutralisati njegovu pokretljivost, tj. zaustaviti ga, čak i za kraće vreme, čime će se omogućiti efikasno dejstvo aktivnih sredstava (oruđa).

Načelno, svakom protivoklopnom oruđu treba odrediti osnovni zadatak sa odgovarajućim sektorom gađanja i jedan ili više dopunskih zadataka sa eventualnim sektorima gađanja. Svaki osnovni i dopunski VP treba da ima bar po jedan rezervni VP, koji se poseda u slučaju ne-

moćnosti daljeg dejstva, zbog neprijateljske vatre, sa prvog VP. Potreba i zahtev da se vatra protivoklopnih oruđa ostvaruje neposrednim gađanjem onemogućuje uglavnom manevr vatrom, koji je uobičajen kod ostale artiljerije. Samohodna POA, naprotiv, vrši prvenstveno manevr pokretom, pri čemu se ne sme zanemariti ni vatrena veza između pojedinih oruđa. Zbog toga promene VP treba unapred predvideti i to u skladu sa najverovatnijim razvojem neprijateljskog napada.

Što se tiče rastojanja i otstojanja između pojedinih oruđa pisac podvlači da se to ne može strogo precizirati. Treba u svakom slučaju voditi računa o elementima koji utiču na rešenje ovog pitanja kao što su: raspoloživi broj oruđa; pokrivenost zemljišta i mogućnosti osmatranja; zaštićenost bokova i pozadine (naselja, minska polja, vodene prepreke itd.); mogućnost ostvarenja unakrsne vatre i uzajamne podrške što zahteva da na jedan neprijateljski tenk dejstvuju bar dva oruđa; mogućnost ostvarenja flankirne vatre koja je veoma efikasna, itd.

Pri povoljnim zemljišnim uslovima rastojanje između pojedinih samohodnih protivoklopnih oruđa, u okviru jedne solidne POO, trebalo bi da iznosi od 200—600 m, a otstojanje od 400—600 m. Treba težiti da ova međusobna otstojanja i rastojanja u okviru voda budu manja, dok u okviru baterije, kao i između pojedinih baterija, mogu biti i veća. Po pravilu, komandiri vodova i oruđa treba da izvide svaki pojedini VP, kao i da odrede najpovoljniji očekujući položaj u blizini istih. Vatra na ostale neprijateljske ciljeve ne treba otvarati sa onih VP koji su određeni za dejstvo po neprijateljskim tenkovima.

Na kraju članka pisac izvlači zaključak da su rasprave o upotrebi samohodne POA još uvek veoma aktuelne, jer će se ona još dugo zadržati u naoružanju savremenih armija. Treba istaći da samohodna POA ima istu pokretljivost kao i njen protivnik (tenkovi). Protivoklopno samohodno oruđe pruža maksimalnu bezbednost svojoj posadi, čime povoljno utiče na njenu mirnoću prilikom opsluživanja, kao i na moral upošle.

K. B.

Brigadni general **Antonio Severoni**

RAZMIŠLJANJA O OBUCI I UPOTREBI JEDINICA

U članku pod gornjim naslovom¹⁾ pisac u osnovnim crtama obrađuje trideset raznih pitanja u kojima iznosi svoje mišljenje o obuci rodova i službi na liniji pripreme za eventualan budući rat.

U svojim razmišljanjima autor polazi od postavke da je evolucija tako brza da će uskoro prevazići uobičajenu podjelu na atomske i konvencionalne uslove. Nuklearnu energiju čovek sve više potčinjava svojoj volji i nije isključena njena postepena primena u najraznovrsnijim oružjima i oruđima koji se upotrebljavaju na bojnopolju. Po shvatanju autora nuklearna energija — kad je reč o taktici — suprotno svim očekivanjima — ne predstavlja revolucionarno borbeno sredstvo, već utiče samo na postupke jedinica. Fizionomija borbe ostaje jedinstvena bez obzira na raznovrsnost sredstava koja se mogu upotrebiti.

Odmah u početku članka autor konstatuje da se pri proceni situacije i utvrđivanju odnosa snaga između napadača i branioca još uvek kruto i šablonski računa sa 3 : 1 ako su u pitanju dejstva u konvencionalnim uslovima, a do 1 : 1 ako se napada uz primenu atomskog oružja. U stvari, odnos 1 : 1 po takvim shvatanjima — kad se uzme kao norma da se dejstvom atomskog oružja odbrambena moć branioca smanjuje za dve trećine — svodi se u krajnjoj liniji opet na šablon 3 : 1. Pri proceni se najčešće uzimaju u obzir samo pešadijske i oklopne jedinice, dok se drugi rodovi i sredstva ne pominju. Ovi nedostaci mogu se otkloniti ako se dve osnovne komponente ofanzivne moći — vatra (i atomska i konvencionalna) i snage — procenjuju na jedinstven način i ako se određena nadmoćnost, kojoj svakako treba težiti, razmatra sa dvojakog aspekta, kvalitativnog i kvantitativnog. Sem toga, na vežbama gde se u praksi ispituje vrednost teorijskih odredaba ne razpulaže se pogodnim jedinicama i sredstvima kojima bi se učesnici stavljali u približno realne ratne uslove, tako da ni rezultati tih vežbi ne predstavljaju iskustvo za obuku. Autor smatra da se mnogo više mora

učiniti na tome da se — u granicama mogućnosti — jedinice a posebno starešine stave u one teške okolnosti u kojima će se u stvarnosti nalaziti i dejstvovati. On se, takođe, kritički osvrće na doslovno shvatanje pravilskih odredaba o cilju tzv. uvodnih borbi, po kojima se one vode radi obezbeđenja posedanja polaznih položaja za napad. Međutim, ako napadač namerava da primeni atomsko oružje, polazni položaj će zbog zaštite vlastitih trupa biti na većem odstojanju. Kad bi se, dakle, jedinice koje vode uvodne borbe zaustavile po ovlađivanju polaznim položajem — što se u praksi dešava radi neshvatanja suštine pravila — moglo bi se desiti da otporne tačke i prepreke između njega i prednjeg kraja neprijateljevog odbranbenog položaja ne budu otkrivene i eliminisane i da se ne utvrdi tačno protezanje prednjeg kraja. Zato trupe koje vode uvodne borbe treba, po njegovom mišljenju, da dejstvuju sve dok potpuno ne očiste pretpolje i da potom pristupe izviđanju prednjeg kraja i utvrđivanju rasporeda minskih polja i raznih drugih pojedinosti na neprijateljevom odbranbenom položaju.

Obim i moć vatre, kako atomske tako i konvencionalne, stvaraju problem dekoncentrisanja snaga koji je teži za napadača nego za branioca. Naime, branilac može da izvodi brze i odlučujuće pokrete unapred utvrđenim i bezbednim putevima na kojima nema prepreka, upotrebljujući laku pešadiju dovoljno ojačanu protivoklopnim oruđima, minobacačima, samohodnom artiljerijom itd., čime izaziva koncentrisanje i izlaganje napadača, a potom se može isto tako brzo dekoncentrisati u predviđenim zonama. Pored ostalog, branilac se lakše koristi i atomskim oružjem, jer su njegove trupe u zaklonu i relativno sigurnije. Što se tiče napadača, on je u težoj situaciji u pogledu dekoncentrisanja snaga, jer mora voditi računa o neophodnoj gustini borbenog poretka, kako radi proboja odbrambenih položaja i prodora u dubinu, tako i radi izbegavanja počesnog uništenja.

Na jednoj dvostranoj vežbi na nivou taktičke grupe, pešadijska taktička podgrupa dobila je zonu dejstva širine oko 2.000 metara. Takva širina činila se izu-

¹⁾ Gen. di Brig. Antonio Severoni: *Variazioni su temi addestrativi e d'impiego*, *Rivista militare*, Italija, april 1960.

zetnom, jer su se pojavile teškoće u komandovanju i uskladjivanju dejstva između pojedinih delova. Pisac, međutim, ukazuje na činjenicu da ni trupa ni kadrovi nemaju prakse i iskustva za borbu u tim uslovima i misli da ih treba uporno trenirati na širokim i dubokim rejonima, naročito uvežbavajući postupke u slučaju prekida veza. Pritom on ukazuje na dva momenta: da se jedinice mogu »oteti iz ruku« i da će nužno dolaziti do izvesnog »odlepljivanja« tenkova od pešadije zbog različitih brzina kojima se jedni i drugi kreću. Ovo poslednje, smatra autor, ne treba drammatizovati. Štaviše, on potseća da su u Drugom svetskom ratu znatni uspesi postizani odličnim dejstvom direktno ka određenom cilju ne obazirući se mnogo na ono što se dešava za leđima i na bokovima. Po pravilu, ko je u situaciji da brzo prodiere, ne sme dozvoliti da ga neprijatelj koči, a onaj ko se nalazi pozadi mora biti uvek spreman da popuni nastalu prazninu, koja preči da postane opasna, bilo vatrom bilo brzim i energičnim pokretom pojačanja ili rezervi.

Pisac ukazuje i na jedan vrlo ozbiljan problem u pogledu ekspeditivnosti štaba i komandovanja uopšte. Reč je o tome da se suviše vremena gubi u redigovanju zapovesti za operaciju, obrađenih od sitnica i pretrpanih nepotrebnim i opštepoznatim detaljima koji nemaju nikakvog odraza ni uticaja na dinamiku borbe. Ovo je naročito štetno zato što se komandanti koji suviše pišu malo kreću, nemaju dovoljno uvida u situaciju i ne kontrolišu dejstvo potčinjenih jedinica. Rat je danas više nego ikad ranije veština koja se sva sastoji od izvršavanja.

Upotreba sve složenijih i osjetljivijih sredstava koja stvara tehnika i sami taktički postupci danas proširili su zahteve za samostalnošću i inicijativom. Te osobine se više ne zahtevaju samo od oficira, nego i od nižih starešina, pa čak i boraca — pojedinaca, tako da je u prvi plan izbio problem specijalizacije. Ako se tenk zaustavi, ako neki elektronski aparat ne daje očekivane rezultate, ako nešto u mašini krči, kao razlog tome obično uvek je nedovoljna specijalnost čoveka koji rukuje dotičnim sredstvom. Zato se u sve većoj oštini postavlja problem popune armije dobrovoljcima — specijalistima umesto dosadašnjeg načina regrutovanja. Pisac ne zamera regrutovanim italijanskim građanima nemarnost u na- porima za savladavanje tehničke i taktič-

ke obuke, već ističe da su se nesavladive teškoće javile usled njihove nepismenosti ili polupismenosti. Da bi to ilustrovao iznosi ovaj podatak: od građana godišta 1936, 1937 i 1938 koji su bili na regrutovanju nisu pohađali peti razred osnovne škole 54, 47 i 39%.

Na dvostranoj taktičkoj vežbi na kojoj su obe strane raspolagale atomskim sredstvima, napadač se našao u teškoj situaciji pri rešavanju problema kako da se iz početne dekoncentracije na očekujućim položajima koncentriše za napad i kako da se po izvršenju zadatka opet dekoncentriše. Pisac smatra da bi pešadija italijanske poljske divizije trebalo da raspolaže prevoznom sredstvom na gusenicama, pokretljivim i dovoljno zaštićenim oklopom. Međutim, dok odgovarajućih vozila nema, treba učiniti sve što je moguće na razvijanju takvog duha koji će trupe orijentisati na to da za pokret iskoriste sva raspoloživa sredstva kad to operativna situacija bude zahtevala. Važnu ulogu pri tome igra taktička priprema kadrova i uvežbanost jedinica.

Pisac ukazuje i na stanje nesigurnosti kao jednu od karakteristika operativnog prostora. Dejstva ubačenih i diverzantskih jedinica na borbeni poredak artiljerije, na jedinice na očekujućim položajima, na automobilske parkove i na pozadinske jedinice i ustanove vrlo su verovatna i mogućna u svakom trenutku. Zato on smatra da je suviše predviđati razne mere obezbeđenja u operativnim zapovestima, već da one moraju predstavljati uobičajen i normalan redovan postupak. S druge strane, ističe da se mere obezbeđenja ne mogu poistovetiti sa stanjem neprekidne uzbune, kako je to imao prilike da se uveri u nekim jedinicama, kao i rasipanjem ljudstva, pre svega, na štetu neophodnog odmora. Kad bi se tako radilo protivnik bi indirektno postizao ono što želi, jer bi to izazivalo fizičko i moralno iscrpljivanje, što se u kranjoj liniji odražava na ishod borbe. Najbolja bezbednost postiže se doslednim izvršavanjem objektivno procenjenih mera koje zahteva stvarna situacija. Pisac posebno ukazuje na korisnost patrola, pešadiskih, inžinjeriskih i jedinica za vezu, koje se upućuju ispred, na bokove i pozadi, jer one izvršavaju dvojaku ulogu: informišu i obezbeđuju, a to su neophodni preduslovi svake akcije. One su praktično nezamenljive pri utvrđivanju pojedinosti o protivnikovim postupcima, u sprečavanju njegovog patroliranja u međuprostorima i na »ničijoj zem-

lji», u uznemiravanju protivnika koji se utvrđuje, u sprečavanju izviđanja minskih polja i otvaranja prolaza u njima itd. Zbog svega toga svaki pešak mora se osposobiti za ovu službu a časovi koji se utroše na to osposobljavanje nisu nikad suvišni.

Artiljerija je danas prisiljena da manevruje i borbenim poretom pored ubičajnog manevra putanjama. Time se smanjuje njena povredljivost. U njenom rasporedu najviše su istaknuti minobacači 107 mm, ali oni imaju dovoljan domet da bi se izbeglo njihovo premeštanje pre nego što taktičke podgrupe u prvom ešelonu dostignu svoje ciljeve. Ti minobacači pretstavljaju dragocen vatreni malaj u rukama komandanta taktičke grupe i treba ih iskoristiti do krajnjih granica mogućnosti. Prateća oruđa premeštaju se unapred po delovima, a trenutno smanjenje vatre nadoknađuje se tada povećanom brzinom gađanja onih koja se ne premeštaju. Sve to iziskuje veliku umešnost starešina. Sem toga, komandiri vodova i odeljenja tih oruđa moraju biti naviknuti na rigoroznu disciplinu vatre kako bi se izbeglo svako rasipanje municije koja se teško dovlači. Oruđa se ne premeštaju, kao što se to ponekad vidi na vežbama, u vreme kritično za jedinice u prvom ešelonu, kao što je, naprimer, prolazjenje kroz prolaze otvorene u minskim poljima, ili kad se one spremaju na juriš. Pisac potseća i na to da se nijedno vatreno sredstvo ne sme upotrebiti pre nego što je to realno potrebno, kako bi se izbeglo da bude izbačeno iz stroja pre momenta njegove najefikasnije upotrebe.

Autor smatra da savremena ratna sredstva ne smanjuju već podižu vrednost čoveka. Ono što gubi u broju, pešadija dobija u kvalitetu, a perspektiva njenog razvoja je povećanje broja raznih specijalnosti. Među tim mnogim specijalnostima, po mišljenju pisca, ističu se tzv. jurišnici, koji će u budućnosti — kako on tvrdi — biti opremljeni lakom automatskom puškom upotrebljivom bilo kao individualno jurišno i protivoklopno oružje, bila kao oružje u kome će biti integrirani efekti mitraljeza i lakog bacača. Aktivnost tako opremljenih jurišnika ne iscrpljuje se prvim jurišem već se njihovoj dejstvu kao hiljadu potočića slivaju u dubinu šireći užas i strah od neumitnog poraza. Zbog takve uloge razumljiva je i pažnja koja se u mirnodopskim vežbama posvećuje jurišnicima. No njima nije dovoljno da poznaju tehniku korišćenja

zemljišta, savladivanja prepreka, maskiranja i upotrebe oružja. Pored svega toga jurišnika valja obučiti da ume da savlada osećaj usamljenosti, koji može imati paralizirajući efekat u ambijentu punom opasnosti svih vrsta. On je sam, a mora pokazati okretnost, napadni duh i hrabrost. Sve to ukazuje koliko je teško izgraditi i vaspitati jurišnika kad se imaju u vidu zahtevi psihološke, moralne, tehničke i taktičke prirode.

Pisac upošte ističe zahteve koji se postavljaju borcu — pojedincu i čije izvršenje iziskuje tako velik polet i tako mnogo energije kao nikad u prošlosti. Iz toga proizilazi — kaže on — da ni obuka jedinica ne može da se svede na kratak period, već da se mora, bez potcenjivanja ostale nastave, produžiti u svakoj fazi obuke. Međutim, on je utvrdio da je ta obuka zadovoljavajuća samo leti i to pri kraju perioda intenzivne nastave i vežbi.

I problem otvaranja prolaza u minskim poljima takođe je uvek na dnevnom redu. Smatra se da se atomska sredstva samo indirektno mogu upotrebiti za izazivanje eksploatacije mina. Zapaženo je, takođe, da maksimalan pritisak izazvan atomskom eksplozijom, koji traje manje od sekunde, nije dovoljan da bi savladao snagu mehaničke inercije običnih mina, akamoli onih specijalnih koje su snabdevene anti-šok uređajima. Izvesni rezultati postižu se kod protivpešadiskih mina, dok je zona efikasnosti — kod primene atomskih udara srednje jačine — u odnosu na protivtenkovske mine veoma ograničena, te je u svakom slučaju potrebno da najpre prođu jedinice koje se kreću peške i da se uporedo s tim prave prolazi za motorizovana i oklopna sredstva. A takav isti postupak je i kod primene konvencionalnih sredstava. Pisac ističe i iskustvo sa jedne vežbe na kojoj su po jedna mehanizovana i oklopna četa bile prisiljene da se pred minskim poljem zadrže tako dugo da je suprotna strana imala vremena da pripremi i izvede udar odgovarajućim snagama u bok protivnika. On iz toga izvodi zaključak da je, možda, u interesu napadača najpogodnije otvarati prolaze u minskim poljima vatrom artiljerije i minobacača. Svoj stav on potkrepljuje i primerom sovjetske armije koja je usvojila takav postupak premda unapred računa s izvesnim procentom gubitaka. No, ti su gubici uvek daleko manji nego kad se jedinica dugo zadržava pred minskim poljima izložena dobro isplaniranoj i vrlo efikasnoj vatri branioca.

Pojava i razvoj atomskog oružja i vodenih i slobodnih raketa raznih tipova utiču na brzo zastarevanje konvencionalne artiljerije, kojoj se pre svega zamera zbog kratkog dometa. Mada se zamena artiljerije još zasada ne postavlja kao isključiv imperativ, širok proces njenog prilagodavanja novim uslovima je u Italiji u toku, a ozbiljno se radi i na povećanju dometa. Pisac ističe da je značajnu ulogu dobila komanda divizijske artiljerije kao koordinator vatre mnogobrojnih i različitih sredstava, kao što su razne artiljerijske jedinice, avijacija za neposrednu podršku, uređaji za lansiranje atomskih projektila i, eventualno, vatra flote. Na taktičkim vežbama artiljerija se uvežbava u pokretljivosti, dekoncentrisanju, ukopavanju, maskiranju, manevru osmatrača, udvostručavanju komandi, topografskoj pripremi gađanja za najkraće vreme itd. Često menjanje položaja postalo je već pravilo. Pošto laka artiljerija ima premali domet u odnosu na veličinu prostora na kome treba da dejstvuje ona se sve više približava ostalim rodo-

vima, stapajući se s njima u »višerodovške« jedinice.

Premda namena vatre ostaje ista, menja se način dejstva tako da se ističe tendencija skraćivanja konvencionalne pripreme, a povećava se važnost bliskih zaprečnih gađanja, naročito u napadu, kao odgovor na braničev manevar pokretom. Kontrabatiranje ima u napadu zadatak da učutka vatrene izvore koji nastoje da spreče brzo iskorišćavanje atomskog udara. Za to su potrebna oruđa velike moći i dometa. Zaprečna gađanja na većim otstojanjima mogla bi se, međutim, poveriti raketnom oružju i taktičkoj avijaciji. Pisac ističe značaj protivminobacačkih dejstava koja se najčešće izvode decentralizovano, od strane »višerodovskih« jedinica, i napominje da se — zbog važnosti tih dejstava — može očekivati korišćenje radara i u minobacačkim jedinicama tako da će se protivnikove mine moći presresti i uništiti još na njihovoj putanji.

SeŠ.

Rodžer Simons

PROBLEMI ODBRANE ŠVEDSKE¹⁾

Položaj jedne obalske države, konstatuje pisac na početku članka, svakako nije povoljan. Međutim, postoji ipak razlika između položaja Švedske, kao obalske države na krajnjem severozapadu Evrope, i drugih obalskih država. Njena kopnena granica na istoku, prema Finskoj, srazmerno je kratka. Na zapadu se Švedska graniči sa Norveškom u dužini od nekoliko stotina kilometara. Ostale njene granice zapljuskuje more.

Šveđani su svesni toga, ističe pisac, da ne bi mogli izdržati, bez tuđe pomoći i beskonačno, u jednom odlučnom, sveopštem napadu od strane neke velike sile. Stoga je švedska Narodna skupština formulisala odbranbenu politiku zemlje ovim rečima: »Naša odbrana treba da bude toliko snažna da bi eventualan neprijateljski napad na Švedsku zahtevao toliki napor, toliko angažovanje snaga i vremena, koji ne bi bili u srazmeri sa preimućstvi-

ma koja bi neprijatelj tim napadom mogao postići.«

Na osnovu ovako postavljenog problema odbrane, četiri glavne političke stranke donele su, februara 1958 godine, zajedničku odluku u pogledu obima odbranbenog napora zemlje.

Pri sprovođenju ovog programa odbrane zemlje predviđalo se da će vojni izdaci u toku budžetske 1959 godine iznositi ukupno 548 miliona dolara, što bi pretstavljalo povećanje izdataka za 40 miliona dolara u odnosu na 1958 godinu. Ratno vazduhoplovstvo je od toga imalo da dobije najveći deo, otprilike 220 miliona, kopnena vojska 194 miliona, a ratna mornarica 84 miliona dolara. Ostatak od 50 miliona dolara bio je predviđen za sprovođenje mera i kupovinu opreme od značaja za sva tri vida oružanih snaga.

Šem pomenuta tri glavna vida oružanih snaga, odbranbena moć Švedske pojačana je i obimnom civilnom zaštitom, planom za zaštitu stanovništva, aktivnim dobrovoljnim organizacijama za lokalnu odbranu, kao i dobro pripremljenim privred-

¹⁾ Sweden's Defense Problem, by Rodžer L. Simons, *United States Naval Institute Proceedings*, SAD, br. 11/1958.

nim, industriskim i psihološkim merama za odbranu. Značajan faktor u odbranbenom planu Švedske pretstavlja njeno zemljište. Njeno veliko prostranstvo, sa relativno retko raspoređenim stanovništvom, ispresecano i stenovito zemljište, omogućuju izgradnju skloništa od strategiskog bombardovanja. Kratka severoistočna granica sa Finskom bila bi nepristupačna za eventualnog napadača sa kopna i iziskivala bi dosta vremena. Međutim, invazija preko Baltičkog Mora ne bi se smela izgnuti iz vida, mada bi ona iziskivala prilično velike snage radi suprotstavljanja švedskim pomorskim i vazduhoplovnim jedinicama.

Kopnena vojska. — S obzirom da bi invazija mogla doći ili preko kopnene granice, ili preko Baltičkog Mora, ili, pak, vazdušnim putem do izvesnih unutrašnjih tačaka Švedske, odnosno nekom kombinacijom napred iznetih načina, pisac je mišljenja da bi zadatak švedske kopnene vojske bio da se suprotstavi onim snagama napadača koje jedinice švedske ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva nisu uspele da odbiju, kao i da pomogne u odbrani mesta i ustanova od strategijske važnosti pri napadu iz vazduha — koji bi bio izvođen bilo avionima sa posadom ili projektilima.

Pisac smatra da se celokupni odbranbeni potencijal zemlje, baš zbog njenog velikog prostranstva i relativno retke naseljenosti, mora držati spreman za trenutnu upotrebu. Zato je i predviđeno da svaki sposoban muškarac, počev od svoje 18-te godine, izdrži 304 dana vojne službe, odnosno još 180 dana preko toga ako je stekao oficirski čin. Sva tri vida oružanih snaga zasnivaju se na opštoj vojnoj obavezi. Švedska ne raspolaže »stajaćom vojskom«, sem što ima stalan kadar aktivnih oficira, vojnih činovnika i podoficira. Pri potpunoj mobilizaciji efektivni kopnene vojske iznosili bi otprilike oko pola miliona ljudi.

Obveznici se raspoređuju po raznim jedinicama, u skladu sa njihovom fizičkom sposobnošću. Mlađi i bolje obučeni ljudi dodeljuju se jedinicama za pokretno ratovanje, dok se ostali i stariji dodeljuju jedinicama za lokalnu ili stalnu odbranu. U toku proteklih godina znatno je izmenjena formacija mobilnih jedinica. Umesto velikih jedinica, koje su isuviše nepokretne i nepogodne za borbu u atomsko doba, formirane su pešadijske i oklopne brigade kako bi se postigla što veća pokretljivost. U švedskoj kopnenoj vojsci se teži za što većom vatrenom snagom pojedinca, što

pokretljivijom artiljeriskom podrškom, boljim uređajima za vezu, kao i za taktičkim prilagodavanjem za atomsko ratovanje.

Ratno vazduhoplovstvo. — Ono je u prvom redu odgovorno za vazdušnu odbranu zemlje, ali ima i zadatak dejstva sa ostalim vidovima u cilju suprotstavljanja invaziji, kao i izvidanja i osmatranja kopna i mora. Pošto neposredna vazdušna odbrana ima najveći prioritet, to više od dve trećine ukupnih snaga ratnog vazduhoplovstva leži u lovačkim avionima i pomoćnim postrojenjima. Postoje 33 eskadrile lovaca i 13 eskadrila lovaca-bombardera.

Razumljivo je da je nemogućna potpuna zaštita lovcima čitavog prostranstva švedske teritorije. Stoga su, silom prilika, naročito zaštićena područja oko Štokholma na istoku, Gothenburga na zapadu, odnosno južnog dela zemlje. Osetljivost koju odbrana lovcima, sa svojim bazama i komandnim centrima, nameće Švedskoj, smanjena je u velikoj meri rastresitim rasporedom aerodroma, izgradnjom hangara i postrojenja u stenama pod zemljom i predviđanjem izgradnje rezervnih mesta za komandne centre. Te su iste mere predviđene i za jurišne i izviđačke jedinice. S obzirom da Šveđani imaju smisla za savremenu tehniku, to su nastojali da i njihovo ratno vazduhoplovstvo dostigne visok tehnički standard. Znatan broj aviona je nabavljen u inostranstvu, naročito u Velikoj Britaniji, kao, naprimer, nadzvučni lovac tipa *Hawker-Hunter*. Ipak, najveći deo aviona švedskog ratnog vazduhoplovstva proizvelo je švedsko vazduhoplovno društvo *Saab Aircraft Company*. Najnoviji *Saab*-ov lovac, avion sa delta krilima *Draken*, može da se uporedi po svojim odlikama sa svakim drugim avionom na svetskom tržištu, ne isključujući ovde čak ni američke i britanske lovce.

U Švedskoj je ratno vazduhoplovstvo suočeno sa istim problemima i nevoljama koji postoje i u vazduhoplovstvima drugih zemalja, a koje nameće prelazno doba od aviona ka vođenim projektilima. Pisac ističe da su istraživači i pronalazači društva *Saab*, još tokom 1946 godine, završili prototip švedskog projektila. Radovi na njemu, koji su otpočeli u periodu 1949/50 godine, dali su kao rezultat dva vođena projektila, koji su tokom 1958/59 prikazani i pretstavljaju višu fazu na tom polju. Jedan od njih, poznat službeno pod brojem 304, pretstavlja projektil tipa vazduh-zemlja za upotrebu kako protiv kopnenih

tako i pomorskih ciljeva. Onaj drugi, koji nosi broj 315, mada je više poznat pod popularnim nadimkom *Agathon*, ispaljivao bi se sa brodova ili iz obalskih baterija protiv plovecih ciljeva.

Švedska je kupila izvesne projektila i u inostranstvu. Tako kopnena vojska ima u naoružanju francuski protivtenkovski projektil, a sa jednim drugim tipom, isto tako francuskog porekla, vršene su 1958 godine probe u gađanju kod obalske artiljerije.

Civilna zaštita. — Od 7,5 miliona švedskih stanovnika, nekih 900 hiljada ljudi i žena organizovano je u Civilnu zaštitu, čija je zadatak da sprečava, vodi borbu i suprotstavlja se neprijateljskim akcijama, naročito razaranja koje bi prčinilo strategiko bombardovanje. Predviđena je obimna i dalekosežna evakuacija za velike gradove, a za stanovnike koji će morati da ostanu po gradovima izgrađena su skloništa. Najveće od njih je sklonište *Katarina* u Stokholmu, koje je izgrađeno u steni duboko pod zemljom i čija je izgradnja koštala milion dolara; ono može da primi oko 20.000 lica. Skloništa u čitavoj Švedskoj, bilo da su već izgrađena ili se nalaze u izgradnji, omogućuju zaklon za 2 miliona ljudi.

Civilna zaštita preuzima još obimnije mere koje obuhvataju obrazovanje specijalnih mobilnih jedinica, obrazovanje (nastavu) za one koji će imati komandne funkcije u slučaju rata, izgradnju naknadnih skloništa i nabavku druge opreme. Iako je Civilna zaštita u načelu organizovana na dobrovoljnoj bazi, ipak švedsko Ministarstvo unutrašnjih poslova ima pravo da za nju regrutuje svako lice, između 16-te i 65-te godine starosti, koje je nepohodno za ovu službu.

U okviru dobrovoljnih organizacija postoji Domovinska garda (*Home Guard*), koja u doba mira i rata operiše kao deo kopnene vojske. Ona je organizovana u veliki broj malih jedinica koje mogu stupiti u akciju u cilju lokalne odbrane kao, naprimer, radi suzbijanja sabotaze, odbijanja malih iznenadnih napada itd. Među dobrovoljne odbranbene organizacije spada i *Lotta* korpus, ženska organizacija čije su pripadnice izvežbane za kovanje na terenu, za radove u centrima veze, za službu upozorenja pri vazдушnim prepadima i za kancelarijske poslove.

Ratna mornarica. — Švedska obala je najvećim delom stenovita, a raspolaže mnogobrojnim malim i velikim ostrvima, poluostrvima, uvalama, pećinama, zalivi-

ma, lukama i pristaništima, kao i plovnim rekama. Iako takva vrsta obale pruža primamljiva mesta za eventualno neprijateljsko iskrcavanje, ona isto tako nudi još veći broj povoljnih mesta na kojima su Šveđani izgradili (u čvrstom granitu) velike podzemne luke i postrojenja za snabdevanje, koji su vrlo teški za otkrivanje.

Prvenstveni zadatak švedske ratne mornarice je da osujeći invaziju, ako je to moguće, odnosno da je odbije ako ona uspe. Prema podacima iz istorije napadi na švedske obale su oduvek bili rizični po napadača.

Komandantu celokupne švedske ratne mornarice potčinjeni su oficiri koji komanduju plovnim borbenim jedinicama, jedinicama obalske artiljerije, flotom helikoptera, bazama i nastavnim ustanovama, službom za osmatranje obale i brodogradilištima, kao i službama za snabdevanje. Švedska obalska artiljerija pretstavlja glavni činilac i sastavni je deo u sklopu eventualnog pomorskog rata, mada ona, preko svog sistema ustaljenih odbranbenih postrojenja, ulazi i u sklop organizacije odbrane kopna.

Problemi sa kojima je suočena švedska ratna mornarica očigledno nisu isti kao oni sa kojima su suočene mornarice velikih sila, koje treba da plove po 10 hiljada milja da bi se angažovale u nekoj akciji. Pomorska odbrana Švedske raspolaže »uravnoteženom lakom flotom« (uravnotežena je po tome što obuhvata sve potrebne tipove brodova koji bi mogli doći u obzir za pomorske operacije u Baltičkom i susednim morima, a laka po tome što u njenom sastavu preovlađuju brodovi velike brzine, sa sposobnošću brzog i lakog manevrovanja). U njenom sastavu nema teških jedinica, pošto takvi brodovi nisu podesni za izvođenje budućih operacija na moru i pošto verovatnoća atomskog napada čini nepogodnom čak i koncentraciju malog broja većih jedinica. Švedska ratna mornarica raspolagala je u 1958 godini sledećim sastavom:

Lake krstarice	—	—	—	—	—	3
Razarači (preko 2.500 tona)	—	—	—	—	—	8
Razarači (ispod 2.500 tona)	—	—	—	—	—	13
Veliki motorni torpedni čamci	—	—	—	—	—	12
Mali motorni torpedni čamci	—	—	—	—	—	25
Podmornice	—	—	—	—	—	27
Fregate	—	—	—	—	—	6
Minopolagači	—	—	—	—	—	12
Minolovci	—	—	—	—	—	46
Patrolni brodovi	—	—	—	—	—	40
Brodovi za snabdevanje i školski brodovi	—	—	—	—	—	30

Predviđena je bila i isporuka 8 velikih i 4 mala helikoptera u periodu 1958/59.

Već nekoliko stotina godina švedska flota raspolaže sa tri glavne baze — Štokholmom i Karlskronom na Baltičkom Moru, i Gothenburgom, centrom za trgovačko brodovlje i brodogradnju, na zapadnoj obali. Međutim, sve ove tri baze mogu se smatrati bez značaja u slučaju vazdušnog ili atomskog napada. Zato se, po mišljenju pisca, pomorska baza u središtu štokholmskog pristaništa mora premestiti na arhipelag, a njeni dokovi, postrojenja i radionice sakriti pod zemlju. Već je nekoliko sličnih baza uspostavljeno duž švedske obale. Ove baze — izgrađene u vrlo čvrstoj steni, uostalom kao i sam grad Štokholm — u stanju su da pruže zaštitu od napada iz vazduha, a isto tako i zaklon za čitav niz postrojenja. Ova postrojenja ne obuhvataju samo potrebne službe za održavanje površinskih brodova i podmornica, već mogu obavljati i transport ranjenika, municije, prehranbenih artikala, ulja i pijaće vode.

Sem ovih prostranih podzemnih luka, postoji i veći broj prikriivenih sidrišta gde se mogu zadržavati ratni brodovi, u zaklonu ili ispod stena koje vise iznad vode. Ova sidrišta su raštrkana po mnogim mestima duž švedske obale, tako da jedna bomba bačena iz vazduha ne bi onespobila više od jednog ili dva broda. Baze — sidrišta — su pristupačne morskim putem samo kroz zamršeni lavirint pravaca i prolaza koji za neupućenog predstavljaju ostrvca, potpuno golo podvodno stenje i druge klopke.

Lenart Hagman

ŠVEDSKI REZERVNI OFICIR¹⁾

Ranije se švedski rezervni oficirski kadar, po tradiciji, regrutovao uglavnom od svršenih maturanata. Posle Drugog svetskog rata popustili su donekle ti formalni zahtevi, tako da su se mlađa godišta rezervnih oficira, primljena krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina, popunjavala mladim ljudima koji nisu imali maturu, odnosno završni ispit istog ranga. Poslednjih godina izgleda da ova tendencija opet opada, s obzirom na pooštrene zahteve obuke u kadetskim školama. To je pre svega u vezi sa povećanim zahtevima koje današnji taktički i tehnički razvoj nameće starešinama nižih jedinica.

Glavni komandant švedskih oružanih snaga, general Svedlund, objavio je oktobra 1957 godine predlog u pogledu budućeg sastava švedskih oružanih snaga. On je predložio veće kredite za ratno vazduhoplovstvo, ostavio je iste kredite za kopnenu vojsku a, pod pritiskom budžetskih ograničenja, bio je prisiljen da jako smanji kredite za ratnu mornaricu. Iz predloga generala Svedlunda proizilazi da bi trebalo za 40% smanjiti broj brodova švedske ratne mornarice, a za 30% broj obalskih baterija. (Iz članka se ne vidi da li je Skupština prihvatila ili izmenila, odnosno odbila ovaj predlog generala Svedlunda. — Prim. Redakcije.)

Atomsko naoružanje. — Stav Švedske po pitanju nuklearnog naoružanja nije potpuno jasan. Poznato je da ona poseduje sve »potrebne elemente« za ovu vrstu oružja, uključivši tu u prvom redu nekoliko atomskih fizičara svetskog glasa.

Prestavnici ministarstva odbrane se svim silama zalažu da se odluka donese što pre, ukoliko se želi da zemlja raspolaže atomskim oružjem, izrađenim u zemlji. Smatra se da Švedska ima mogućnosti za ispitivanje atomskog oružja na krajnjem severu svoje teritorije — u Laplandu.

S druge strane, Švedska je jedna među mnogim zemljama koje su otvoreno zastupale gledište da se prekinu sva atomska ispitivanja dok se ne razjasne izvesna pitanja kao što su: narodno zdravlje, genetički problemi i drugo u vezi sa posledicama koje povlači eksplozija atomske bombe.

Da bi bio uvršćen u kor rezervnih oficira, molilac mora — sem ispunjavanja opštih uslova koji se odnose na zdravstveno stanje itd. — ili da ima položen ispit zrelosti (ili neki drugi ispit istog ranga), ili svršenu kadetsku školu. Neophodan uslov za primanje u službu je dobar ugled, pokoravanje zakonima i građanska svest. Poslednji zahtev je, izgleda, od priličnog značaja kako bi se sprečilo primanje u službu takvih lica koja zbog svog političkog stava ne prihvataju državni oblik, ili na neki drugi način pokazuju svoje neprijateljsko držanje.

Osnovna obuka počinje u junu komandantskom školom koja traje do marta iduće godine (10 meseci).

Rezervni oficir dobija svoje prvo postavljenje kao potporučnik. Vreme služnje za rezervne oficire može da se подели na tri perioda: do 38 godine starosti, od 39 do 47 i od 48 do 55 godine.

U pojedinim slučajevima dozvoljava se ostajanje u rezervnom oficirskom kadru i posle 55 godine. Za sve to vreme rezervni oficir može u svako doba, na osnovu svoje molbe, da bude razrešen od svoje službe — obaveze u vojsci. Da bi mogao i posle 38 godine starosti da ostane u rezervi, zahteva se da je taj rezervni oficir dokazao svoju sposobnost i da je unapređen u čin kapetana. Za ostanak posle 47 godine starosti, po čijem navršanju Švedanin izlazi iz odnosa vojne službe, potrebno je naročito odobrenje.

Bez svoje molbe može rezervni oficir da se otpusti ako postane inostrani državljani, ili ako bez odobrenja stupi u neku stranu vojsku, ili ako pređe u aktivnu službu, ili ako za vreme svog potporučničkog čina ne dobije zadovoljavajuće ocene, odnosno ako se pokaže kao nepogodan.

Sem služenja u doba pripravnosti i rata, rezervni oficir je do 47 godine obavezan da svake tri godine služi (vežba) 48 dana, počev od sledeće godine po unapređenju u čin potporučnika. U starosno doba od 48 do 55 godine smanjuje se ova obaveza služenja (svake tri godine) na 30 dana.

Postoji mogućnost da se, u izuzetnom slučaju, rok ovog obaveznog služenja premesti u neki drugi vremenski period. Tako starešina jedinice može da odobri da se služba pomeri za godinu dana, pa čak i više, pre ili posle određenog vremenskog perioda.

Služba je, iz prirodnih razloga, raznovrsnog karaktera unutar pojedinih delova oružanih snaga. Ipak, ona se, uglavnom, ispoljava u tri oblika: vežbama u cilju ponavljanja stečenih znanja, kursevima za obuku i specijalnoj službi.

Obuka do 38 godine kod kopnene vojske svodi se u principu na to da rezervnog oficira osposobi za komandira čete, a više oficire za izvesne teže zadatke; obuka do 47 godine teži da rezervnog oficira osposobi za starešinu lokalne odbranbene je-

dinice, kao i za lakšu štabnu službu; obuka do 55 godine svodi se na specijalne funkcije, pre svega administrativne prirode.

Vežbe u cilju ponavljanja stečenih znanja, koje rezervnim oficirima omogućuju da već u miru upoznaju svoju jedinicu, smatraju se najvažnijim oblikom služenja. One se, po pravilu, održavaju ujesen i obavljaju se u jedinici u kojoj taj rezervni oficir ima ratni raspored. Ova se jedinica, normalno svake 6-te godine, poziva u cilju obuke i ponavljanja stečenih znanja, kao i vežbe iz ratne službe u trajanju od ukupno 30 dana. (Svi se švedski vojnici, dakle, u intervalima od 6 godina, pozivaju u ratne jedinice.) Pri tome rezervni oficiri izvode još jednu dopunsku vežbu u komandovanju — u trajanju od 10 dana — u svojoj jedinici.

Kursevi za obuku ispunjavaju najveći deo služenja koji preostane po odbitku vežbe u cilju ponavljanja stečenog znanja. U švedskoj armiji, počev od 1950 godine, postoji, unutar svakog roda vojske, raznovrstan sistem obuke za rezervne oficire. U celoj armiji postoji ukupno nekoliko stotina različitih kurseva. Većina kurseva se održava svake godine, a ostali po pravilu svake druge. Oni se uglavnom održavaju uproleće i uleto.

Ranije se u pojedinim rodovima vojske dobijala prilično jednolika obuka koja je svima, uopšte uzev, davala donekle raznovrsna, mada prilično površna znanja. Prirodno je što specijalizacija koja se sada sprovodi ima svoju slabu stranu, pošto je upotrebljivost pojedinaca ograničena sa opšte tačke gledišta. Ali, s druge strane, na ovaj način se više vodi računa o sve većim zahtevima razvoja tehnike.

Da bi bio unapređen u čin poručnika, rezervni oficir mora da provede ukupno 83 dana u službi (na vežbi) kao potporučnik, od toga bezuslovno 40 dana kao komandir voda ili slično u nekoj ratnoj jedinici, u toku vežbe u cilju ponavljanja stečenog znanja.

Da bi bio unapređen u čin kapetana, rezervni oficir mora ukupno da izdrži 240 dana službe (vežbe), od toga 48 dana otpada na kurs za kapetanski čin. Ovaj se kurs izvodi u dve etape, najpre teorijski deo od 34 dana, zatim praktični od 14 dana, i to obično u vezi sa štabnom vežbom ili vežbom iz ratne službe.

Ko bude unapređen u čin kapetana i obavi propisanu službu (vežbu), može — kao što je već pomenuto — da ostane u rezervi do svoje 47 godine. Drugi se

¹⁾ Der schwedische Reserveoffizier, von Lenart Hagmann, *Wenhrkunde*, Zap. Nemačka, januar 1939.

rezervni oficiri razrešuju službe sa 38 godinom.

Unapređenje u viši oficirski čin (major, potpukovnik) načelno se ne vrši, sem u izuzetnim slučajevima.

Uredba o starešinskom kadru švedske armije predmet je ispitivanja još od 1948 godine. Još tada je određen jedan komitet koji se više godina bavio predlogom, podnetim od strane političkih stranaka, da se uvede »jedinствен« starešinski kadar — spajanjem oficirskog i podoficirskog kora. Komitet je 1954 godine podneo dva različita memoranduma po toj stvari koji su pitanje rezervnog oficirskog kadra samo površno dodirnuli. Komandant švedske armije nije prihvatio nijedan od dva predloga komiteta, pa je 1954 godine naredio da se izradi predlog uredbe o starešinskom kadru, koji je predvideo izvesne značajnije reforme u pogledu starešina iz rezerve. Između ostalog bilo je predloženo znatno duže trajanje osnovne obuke rezervnih oficira kako bi se niži oficiri bolje osposobili za dužnosti komandira četa.

Da bi se ovi različiti predlozi nekako koordinirali, švedska vlada je 1954 godine odredila specijalnu komisiju koja je podnela svoj predlog. Pretpostavlja se da je ova komisija odustala od takozvanog »jedinственog« komandovanja.

Međutim, 1955 godine podnet je od strane političkih stranaka radikalni predlog da se ukine rezervni oficirski kor, uglavnom iz finansijskih razloga, a da se u naknadu za to poveća broj aktivnih oficira. Vrhovni komandant i ostali pretstavnici oružanih snaga odbili su ovaj predlog i pri tome naglasiti veliki značaj postojeće institucije rezervnih oficira, koja za vreme rata obezbeđuje dobro komandovanje nižim jedinicama. Skupština još nije zauzela stav po ovom predlogu, već čeka konačan izveštaj od strane ranije pomenute specijalne komisije.

Istovremeno je jedan drugi predlog, u cilju modernizovanja i jačanja švedske civilne odbrane, obuhvatio instituciju rezervnih oficira. U jednoj izjavi datoj u julu 1958 godine, švedski vrhovni komandant je predložio da se budućoj civilnoj

odbrani dodeli 7.000 do 8.000 rezervnih oficira, da se regionalnoj i lokalnoj organizaciji civilne odbrane daju veća ovlašćenja i da se olakša njena koordinacija sa vojnim organima. SAFR (Savez rezervnih oficira švedske kopnene vojske i vazduhoplovstva) se pozitivno izjasnio po ovom predlogu koji bi, između ostalog, omogućio mnogim rezervnim oficirima (koji bi inače bili primorani da iziđu iz rezerve) da ostanu u rezervi — zahvaljujući lokalnim i relativno kratkim pozivanjima u vojsku koja se vrše u okviru civilne odbrane.

SAFR je još 1954 godine podneo izvesne predloge u odnosu na buduću službu rezervnih oficira. Tako, naprimer, za akademsku omladinu koja želi da stupi u kor rezervnih oficira od najvećeg je značaja da se obuka i rok službe tako podese da oni što manje gube od vremena predviđenog za studije. Stoga bi osnovna obuka morala da postane što više stvarna. Pri tome je interesantan i aktuelan predlog o naročitoj pripravnčkoj školi koja bi bila zajednička za aktivne i rezervne oficire.

SAFR se izražava pozitivno — sem nekih pojedinosti — o sadašnjem sistemu službe rezervnih oficira. On smatra da su se principi obuke rezervnih oficira pokazali ispravnim.

U članku se najzad ukazuje na još jedno pitanje: na mogućnost rezervnih (i aktivnih) oficira da im se vreme provedeno na vojnoj obuci uračuna u godine službe. Ovo se, u prvom redu, odnosi na državne službenike, koji su jednovremeno i rezervni oficiri, da im se oficirska obuka pri stupanju u državnu službu i prilikom unapređivanja uračuna u godine službe. Međutim, postoji mišljenje da bi se ovo isto pravo moralo priznati i rezervnim oficirima koji su zaposleni kao opštinski ili privatni činovnici.

Sva ova pitanja još nisu rešena na zadovoljavajući način u Švedskoj. SAFR upravo nastoji da se jednim kvantitativno i kvalitativno zadovoljavajućim regrutovanjem obezbedi potreba švedske armije za starešinskim kadrom.

CILJEVI I PUTEVI OBUKE REZERVNIH OFICIRA U BUNDESVERU¹⁾

Pisac je mišljenja da raznovrsnost rodova oružja pojedinih vidova oružanih snaga, kao i snažan uticaj tehničkog razvoja u svim oblastima armiskog života, postavljaju pred rezervnog oficira Bundesvera nove zahteve. On treba ne samo da raspolaže dovoljnim znanjem za trupnu službu, kao komandir voda i donije komandir čete svog roda oružja, već i da drži korak sa tehničkim razvojem, odnosno razvojem u oblasti komandovanja, kao i da pokazuje razumevanje za politički život.

Obuka rezervnih oficira Bundesvera, ističe pisac, mora u prvom redu da vodi računa o najrazličitijim mogućnostima u potrebe. Ove se mogućnosti ne ograničavaju samo na trupnu službu, već obuhvataju i službu u štabovima i u službama snabdevanja. Prema tome obuka rezervnih oficira Bundesvera treba da osposobi:

— mlade rezervne oficire za upotrebu u njihovim rodovima oružja;

— starije rezervne oficire za upotrebu u mnogobrojnim ustanovama i nadležnostima izvan trupe.

Prema ovom zahtevu će se po mišljenju pisca, ubuduće morati upravljati i sam tok obuke.

Trupnim jedinicama, u kojima je tehnika zastupljena u visokom stepenu, gde je obuka dugotrajna (kako u trupi, tako i na tečajevima), besumnje su potrebni rezervni oficiri koji imaju odgovarajuće stručno obrazovanje.

Pisac ukazuje na činjenicu da je nastava (obuka) do unapređenja u čin rezervnog oficira Bundesvera predviđena i propisana od strane pojedinih vidova oružanih snaga i da se pokazala dobrom i u praksi. Ona pomalo potseća na nastavu (obuku) mladog pripravnika za aktivnog oficira. Najvažniji je pri tome tromesečni tečaj na Oficirskoj školi. To ujedno predstavlja i bitnu novinu u poredenju sa nastavom pre rata. Iskustva iz dosadašnjih

tečajeva pokazala su pravilnost ovih nastavnih mera. Preimućstva ovih tečajeva, po mišljenju pisca, jesu:

— jedinstvenost i jednoobraznost nastave,

— mogućnost potpunog posvećivanja nastavi pripravnika za rezervne oficire.

Rezervni oficiri se stavljaju trupi na raspolaganje u slučaju rata. Stoga oni moraju održavati tesnu vezu sa svojim bataljonima i obratno. Ovi takozvani matični bataljoni, kojima se dodeljuju rezervni oficiri posle završenog roka služenja, odgovorni su za njihovu dalju nastavu i staraju se o njima. Obuka, tj. usavršavanje i produbljivanje vojnog znanja protječuće se na:

— učestvovanje u planiranim ratnim igrama,

— pozivanje na trupne vežbe i predavanja,

— upućivanje u cilju proširenja vojnog obrazovanja.

Pisac smatra da bi pri nastavi i staranju o rezervnim oficirima trebalo u prvom redu kod njih razvijati ljudske osobine. U ovo staranje o rezervnim oficirima uključeni su i komandanti garnizona i garnizoni oficiri. Njihova uloga i pomoć pokazala se, uglavnom, na univerzitetima i visokim školama gde studira veliki deo mladih rezervnih oficira. Njihov će zadatak biti — ovo se pokazalo kao neophodno — da ove mlade ljude povežu sa njihovim matičnim bataljonom. Pri staranju o rezervnim oficirima, naročito pri produbljivanju njihovih vojnih znanja, pisac posebno ukazuje na dragocenu pomoć Društva za vojnu nauku.

Stariji rezervni oficiri, koji su 1958 godine otpočeli sa vojnim vežbama, biće u potrebljeni ne samo u trupi već i van nje. Oni će svojim iskustvom, ističe autor, biti od velike koristi Bundesveru pri izgradnji novih kadrova, a naročito pri velikim vežbama. Njihova će se obuka, pošto se upoznaju sa novim prilikama u Bundesveru, usmeriti na ona područja gde će oni moći najviše da koriste. Sem položaja u trupi, ovde se misli na njihovu službu u štabovima, u organizacijama teritorijalne odbrane i u okvirima logistike.

¹⁾ Ziele und Wege der Reserveoffiziersbildung in der Bundeswehr, von Gunther v. Below, *Wehrkunde*, Zap. Nemačka, jun 1959.

Za ove rezervne oficire nameću se u prvom redu dve vojne vežbe:

— vojna vežba radi uvođenja u nove prilike Bundesvera; pri tome se poseban značaj pridaje njihovim »prvim koracima«;

— vojna vežba radi nastave na tečajevima i u ustanovama sa određenim zadatkom.

Ovo, po mišljenju pisca, nameće potrebu da se veći broj starijih rezervnih oficira pozove na veće vežbe, u prvom redu

na vežbe NATO-a, u cilju potrebnog pojačanja štabova.

Različiti zadaci iziskuju od starijih rezervnih oficira da svoja vojna znanja stalno produbljuju i da prate razvoj. Ovo će biti moguće samo onda ako se svaki rezervni oficir potrudi da dobrovoljno, van okvira vojnih vežbi, nastavi i sam sa svojim usavršavanjem u vojnom pogledu. Ovo usavršavanje bi moralo da se protegne na oblasti koje ga najviše interesuju u vezi sa njegovom vojnom dužnošću i zadacima, ali, pored toga, i na opštu vojnu oblast.

IZIŠLO IZ ŠTAMPE

NOVE KNJIGE

Mahan, POMORSKA STRATEGIJA, izdanje »Biblioteke inostrani pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, knjiga XI serija klasika, Beograd 1960 godine, str. 312 i 13 skica, cena 700 din.

Svojom pojavom ovo je delo bilo značajan doprinos teoriji pomorske strategije. Ono je, ustvari, ciklus Mahanovih lekcija održanih na Ratnoj školi SAD u periodu između 1887 i 1911 godine u kojima su razrađena pitanja važnosti prevlasti na moru i uloge ratnih mornarica u istoriji sveta. On dokazuje da su se oružja u hiljadugodišnjoj borbi menjala, ali da te promene nisu uticale na načela strategije, već na njihovu primenu.

Mahan pridaje veliku važnost političkom faktoru u ratu na moru i objašnjava uticaj unutrašnje konsolidacije zemlje na njenu spoljnu politiku i moć, koja se izražava, pored ostalog, i jačinom pomorskih snaga. On negira dotadašnju definiciju strategije — koja je važila za kopno — da ona pretstavlja zbir vojnih operacija, i zamenjuje je stavom da je značenje strategije jednako u miru i u ratu. Taj stav dokumentuje i činjenicom da se u miru raznim ugovorima, pa čak i kupovinom, mogu postići strategiske pozicije koje bi se veoma teško mogle dobiti ratom. Autor zatim detaljno razmatra ulogu strategiskih pozicija na pomorskom ratištu i analizira pitanja koncentracije pomorskih snaga, značaja jedinstva komande i pomorskih baza. Govoreći o strategijskoj poziciji pisac ističe tri njena osnovna faktora: položaj, ofanzivnu i defanzivnu snagu i materijalnu bazu flote. Ali, on potseća da vrednost svake strategiske pozicije na moru zavisi od načina na koji se ona iskorišćava. Pri tome, veličina flote nije osnovni uslov pobeđe. Veća flota pretstavlja samo veću garnituru brodova, a istorija je dokazala da ne pobeđuje uvek veća garnitura. Veliku ulogu imaju odluč-

nost i brzina dejstva. Stoga, kaže se u knjizi, treba što dublje i temeljitije proučavati sve elemente ratovanja na moru u svakom konkretnom slučaju i na određenom prostoru.

Posebna glava obuhvata osnove i načela izvođenja operacija na pomorskom ratištu. U njoj se ističe da je ratovanje na moru veština za čiji uspeh nema dogmatskih recepata. Prava »šema« za odbranu vlastite obale je ona po kojoj su pomorske snage dovoljno jake da protivnikovu flotu potisnu što dalje od te obale.

Po sadržaju i načinu na koji su obrađena pitanja koja se iznose, Mahanova »Strategija« spada u klasična dela iz domena pomorskog ratovanja. Prvi svetski rat nije demantovao, već, naprotiv, potvrdio njegove stavove. Masovna upotreba avijacije i podmornica u Drugom svetskom ratu, kao i munjeviti rat, nisu izmenili osnovna Mahanova strategiska načela, a i danas ga mnogi vojni pisci citiraju u svojim delima.

V. Arsić, ČITANJE KARATA I AERO-FOTOSNIMAKA, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 167, cena 250 din.

Ova knjiga pretstavlja praktičan priručnik, naročito pogodan za trupne starešine. U njoj su na popularan način obrađeni osnovni pojmovi iz topografije kao što su: o topografskoj karti, njenom korišćenju, radu na zemljištu bez karte, orijentaciji na zemljištu i aerofotosnimcima i njihovom korišćenju. Da bi bili što jasniji i razumljiviji, svi obrađeni pojmovi potkrepljeni su i konkretnim primerima za koje su data i odgovarajuća rešenja.

Knjiga je bogato ilustrovan raznim crtežima koji takođe doprinose boljem razumevanju materije, a u prilogu ima i 19

originalnih aerofotosnimaka na kojima se može praktično vežbati u dešifrovanju.

**P. Grubačević, TEORISKE OSNOVE SPRAVA I RAČUNARA PROTIVAVI-
ONSKJE ARTILJERIJE**, izdanje »Biblioteke vojnih užbenika i priručnika« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 402, cena 850 din.

U ovoj knjizi su na pregledan način iznete teorijske osnovne svih sprava i računara PAA, uključujući i elektronske komandne računare. Jedno poglavlje posvećeno je upotrebi radara u PAA. Isto tako, u sažetom obliku izneti su osnovni podaci o pav raketama i njihovim uređajima.

Knjiga je bogato ilustrovan raznim šemama i crtežima koji će u velikoj meri doprineti boljem razumevanju teksta, a za važnije sprave u prilogu su date i principijelne šeme njihove konstrukcije. Knjiga će korisno da posluži svim protivavionskim starešinama, a naročito onima koji se spremaju za polaganje ispita za čin.

Ž. Vuksanović, ELEKTRIČNO PALJENJE MINA, izdanje »Biblioteke vojnih užbenika i priručnika« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960 godine, str. 101, cena 250 din.

Ovom knjigom — priručnikom dopunjene su i razrađene odredbe Pravila za rušenje koje, s obzirom na namenu, sažeto daju samo obrasce i najnužnija objašnjenja.

U priručniku su detaljno obrađene mreže za električno paljenje, njihovo projektovanje u konkretnoj situaciji, mreže koje se koriste u diverzijama, korišćenje već postojećih rasvetnih mreža i sl. Po red teorijskih objašnjenja, dati su i praktični primeri, što znatno doprinosi lakšem razumevanju materije.

Priručnik je namenjen trupnim starešinama, kao i onima koji se pripremaju za ispite za činove u inženjeriji.

Dušan Plenča, PARTIZANSKI ODREDI NARODA DALMACIJE 1941—1942, XXV knjiga Biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960, 425 stranica, 6 skica, 18 fotografija, indeks imena ličnosti i naziva mesta.

U ovom višegodišnjem radu autora — učesnika u događajima dati su rađanja, razvoji i borbe partizanskih odreda Dal-

macije u periodu 1941—1942 godine (do formiranja prvih dalmatinskih brigada), zahvatajući i revolucionarni rad Partije u tom periodu. Težište dela je na borbenim dejstvima, a ostali događaji su zahvaćeni onoliko koliko je potrebno da se bolje sagledaju društveno-politički faktori koji su prethodili ili uticali na stvaranje prvih odreda i njihova dejstva.

Delo je rađeno na osnovu i naših i neprijateljskih dokumenata i pretstavlja značajan prilog za uopštavanje naših borbenih iskustava.

Jovan Četković, KARADORDE I MILOŠ 1804—1830, XXIV knjiga Biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1960, 315 stranica, cena 600 dinara.

U ovom delu dat je pregled razvoja Prvog i Drugog srpskog ustanka pod Karadorđem i Milošem — od 1804 do 1830 godine — i to kao jedna celina, kao »neprekidni lanac oružanih i političkih borbi«. Glavni smer cele knjige jeste rasvetljavanje odnosa između srpskih ustanika i pojedinih evropskih sila, sa naročitim osvrtom na ondašnje srpsko-ruske odnose: prve veze ustanika sa Rusijom, uloga Rodofinikina, ustanička spoljna politika posle ofanzive 1809 god., Miloševi odnosi sa Rusijom i drugo. Jednovremeno daje stav i odnos ustanika prema Turcima.

U posebnim odeljcima dati su: odnosi Rusije i Crne Gore pred i u toku srpskog ustanka i likovi Karadorđa i Miloša.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 6/1960

General-potpukovnik Branko Obradović: *Procena protivavionske situacije*

Zbog mnogobrojnosti i raznovrsnosti elemenata pav situacije o kojima treba voditi računa u savremenim uslovima, starešine protivavionskih jedinica raznih stepena neće procenom obuhvatiti sve elemente, niti će ih ceniti u istom obimu. Stoga pisac iznosi svoje mišljenje o potrebi razgraničenja, a potom se osvrće na sadržaj procene, zadržavajući se posebno na proceni neprijatelja u vazduhu, jer ovo može posebno uticati na celishodno organizovanje sistema PVO.

Potpukovnik Luka Anđelić: *Osobeno-sti napada pešadiskih jedinica zimi na planinskom zemljištu*

U članku se razmatraju teškoće koje prate napadna dejstva pešadije u zimskim uslovima na planinskom zemljištu, kao i šta treba preduzeti da bi se te teškoće otklonile. Organizovanje napada je detaljnije obrađeno.

Potpukovnik Ante Bačinić: *Obrana oklopne pešadije i tenkova*

Članak je nastavak razmatranja teme o oklopnoj pešadiji i tenkovima, iz koje su dosad (u prošloj godini) objavljena tri članka.

Pored ovih, »Vojni glasnik« donosi i sledeće članke:

Pukovnik Stanislav Podboj: *Način obuke i bojna gotovost artiljeriskih jedinica*

Potpukovnik Maksim Vivoda: *O lažnim inženjerskim objektima*

Pukovnik Đuro Ljuština: *Neka pitanja individualne protivavionske zaštite*

Pukovnik Vladimir Slobodjaninov i potpukovnik Ivica Jakelić: *Obuka u gađanju tenkova na minijažurnom POO poligonu u noću*

Major Vitomir Jovanović: *Uticaj antene i zemljišta na neprekidnost veze sa VVF radiostanicama male snage*

Kapetan I klase Vojislav Vukićević: *Uticaj uređenja prostorija na radno raspoloženje*

Potpukovnik Stevan Sindelić: *Primena televizije u vojne svrhe*

Stevan Kojić: *O upotrebi nekih termina u Armiji*

Rubrika »Iz inostranih armija« donosi prikaz članka *Amfibiska vozila u savremenim uslovima* i taktičko-tehničke i druge novosti.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

br. 3/1960

Potpukovnik Ljubomir Dobročević: *Neka razmatranja o značaju borbe za vazdušni prostor*

U članku se govori o značaju prvih udara i kontroli vazdušnog prostora pre njih za ostvarenje prevlasti u vazdušnom prostoru, a zatim se iznosi mišljenje o mogućnosti obezbeđenja strategijske prednosti, kao i o tome da će granice i okvire borbe za operativnu prevlast biti teško odrediti.

Pukovnik Mido Rakočević: *Laka borbena avijacija u savremenim uslovima*

Pisac iznosi svoje mišljenje o jednom veoma zanimljivom pitanju i dodiruje čvorne probleme uloge i upotrebe lake

borbene avijacije, ističući njen značaj naročito za male zemlje.

Pored ovih, Vazduhoplovni glasnik donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Ilija Sekulić: *Podrška jedinica KoV*

Potpukovnik Dušan Gabrijelečić: *Ratna upotreba helikoptera*

Putpukovnik Kamilo Brešan: *Protivavionska artiljerija u PVO aerodroma*

Major Danilo Slavec: *Sušenje kiseonika za potrebe visinskih letova*

Inž. Pavle Kaluđerčić: *O uzrocima nekih neispravnosti avionskih akumulatora K-1 i G-1*

Pukovnik Mirko Vales: *Smernice razvoja i neka dostignuća u vazduhoplovnoj navigaciji*

Pukovnik Ljubo Vukčević: *Rasturanje vatre avionskog naoružanja*

Pukovnik Nikola Cvikić: *Brišući letovi i bezbednost letenja*

Sem članaka naših pisaca, Glasnik donosi rubriku: »Iz stranih RV« sa više prikazanih članaka, novosti i vesti, a zatim pregled sadržaja naših vojnih stručnih časopisa.

VOJNO-EKONOMSKI PREGLED

br. 3/1960

Potpukovnik Branko Čirić: *Trgovina i snabdevanje u ratu*

U članku se razmatraju karakteristike trgovine i njena uloga u miru i ratu pri snabdevanju tržišta, odnosno velikih potrošača raznim materijalnim dobrima. Autor ukazuje na razliku između trgovine i snabdevanja posebno ističući regulativnu ulogu države u robnoj razmeni i određivanju izvora snabdevanja u ratu. Za svaki izvor iznosi osnovne karakteristike koje utiču na snabdevanje i robni promet u ratu.

Pukovnik Rudolf Musi: *Inflacija i deflacija novca*

U članku se razmatraju uzroci inflacije i deflacije i ukazuje na posledice ovih pojava koje se odražavaju na privredu jedne zemlje. Zatim se ističu mere koje treba preduzeti da bi se štetne posledice ovih pojava svele na najmanju meru.

Pukovnik Dr Vuko Goce-Gučetić: *Iskustva iz primene novih propisa o materijalnoj odgovornosti vojnih lica*

U članku se iznose pozitivni i negativni rezultati uočeni u toku jednogodišnje primene propisa o materijalnoj odgovornosti vojnih i građanskih lica na službi u JNA

i ukazuje na mere koje treba preduzeti da se uočeni propusti otklone.

Pored ovih, Pregled donosi i sledeće članke:

Pukovnik Franjo Vidaček: *Korišćenje mesnih sredstava i snabdevanje mesom u ratnim uslovima*

Major Rudi Kršanac: *Uticao ABH oružja na namirnice i vodu, njihova zaštita i dekontaminacija*

Potpukovnik Đuro Lazić i Mile Indić: *Mesto i uloga kontrole materijalnog i finansiskog poslovanja u JNA*

Major Marko Pavičić: *Organizacija intendantske službe na brodovima i plov-nim jedinicama*

Major Pavle Pećanić: *Primena Zakona o opštem upravnom postupku i regulisanje plata tehničkog osoblja*

Kapetan Vojislav Vukičević: *Jedno korisno savetovanje*

Časopis ima i rubrike »Inostrane armije«, »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti« i »Nove knjige i publikacije«.

VOJNO-TEHNIČKI GLASNIK

Br. 6/1960

Inž. Dušan Mušicki: *Uticao gustine heksolita na probojnost kumulativne municije*

Pukovnik Jovan Marinković: *Mere bezbednosti pri radu sa municijom i eksplozivom*

Kapetan I klase Obrad Dinić: *Uticao otскоčnog ugla na tačnost gađanja stre-ljačkim oružjem*

Kapetan Nenad Cerović: *O dimnoj mu-niciji*

Pukovnik Branko Tanjga: *Džepni tenkovski trenazer*

Potpukovnik Stevo Hrštić: *Svetlosni tenkovski pantograf*

Potpukovnik Ilija Poguberov i major Dragoljub Surdanović: *Korišćenje želez-ničkog transporta u uslovima savremenog rata*

Potpukovnik inž. Milan Pticek: *Pešački viseći most*

Vodnik I klase Stevan Stojanović: *Šip-ka puške preuđešena kao pipalica*

Kapetan I klase Momčilo Antić i An-ton Hila: *Elektronska optika i njena pri-mena*

Major Vitomir Jovanović: *Nešto o pri-meni goniometra u radioizvidanju i zaštiti od ometanja*

Major Zvonko Gorjup: *Fotometrski instrumenat stereotop i njegova primena*

Pored toga, Glasnik donosi:

U rubrici »Iz inostranih časopisa«:

— Švajcarski srednji tenk P58

— Protivoklopno oruđe koje poslužuje jedan čovek

— Putanja interkontinentalne balisti-čke rakete

— Tranzistorski radar za male brodove

— Sateliti u službi osmatranja i oba-veštavanja

— Tetrodni poluprovodnik

— Uticao protivtega na domet radio-stanice

U rubrici »Iz domaćih časopisa«:

— Ženevski atomski sinhrotron

— Magnetska sočiva proizvedena u preduzeću »Rade Končar« ugrađena u že-nevski sinhrotron

— Novi reaktor sa tečnim nuklearnim gorivom; Perspektive eksploatacije ener-gije

— Nova filmska kamera

— Perspektive korišćenja struja visoke frekvencije

— Jonosferska energija — novi izvor energije; Automatsko usporavanje i zau-stavljanje vozova

— Raketa koja smiruje morske talase; Elektronska garaža.